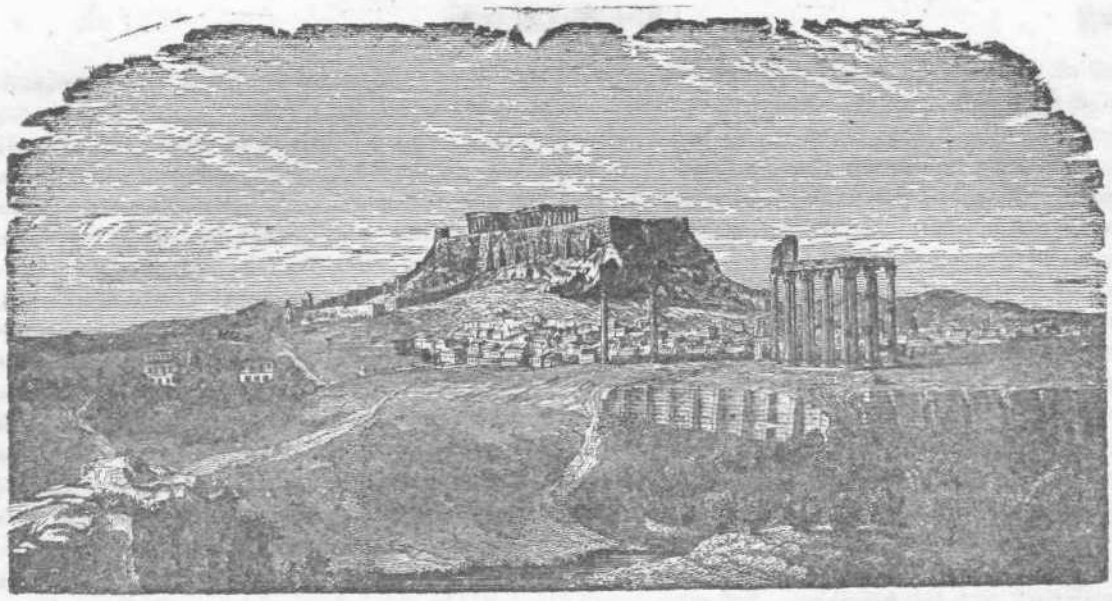

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1859. ΤΟΜΟΣ Γ. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 228.

ΛΟΓΟΣ

Τοῦ ὑπ' Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Σὶρ Ἐρρίκου Βούλουερ, ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενος

(Ἴδε φυλλάδ. 227. Συνέχ. καὶ τέλος.)

—ooo—

Ἵνα καταδείξωμεν τοῦτο ἔπρεπεν ἴσως νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸν διοικητικόν, τὸν στρατιωτικόν, τὸν δικαστικόν, καὶ πρὸ πάντων τὸν οἰκονομικὸν ὀργανισμὸν ὃν ἔδωκαν εἰς τὰ κράτη αὐτῶν οἱ Λαγίδαι καὶ οἱ Σελευκίδαι. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ περὶ τούτου ἔκθεσις ἤθελε παρεκτείνει πολὺ τὴν παροῦσαν πραγματείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀξία τῶν ὀργανισμῶν ἐκείνων καταφαίνεται μάλιστα ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῶν· ὅθεν προτιμότερον νομίζομεν ν' ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ πρακτικώτερα τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ μία ἀπὸ τὰς κοινοτέρας κατηγορίας τὰς ἀνέκαθεν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς γινομένας, εἶναι ὅτι, καί τοι πλεῖστα ἔχουσα λαμπρὰ προτερήματα, στερεῖται τοῦ πρακτικοῦ ἐκείνου πνεύματος, δι' οὗ μάλιστα τὰ κράτη ἀκμάζουσι καὶ παγιοῦνται.

Τίς ἐν τούτοις δὲν γινώσκει ὅτι ἡ Αἴγυπτος, ἥτις καὶ ἐπὶ τῶν Φαραώνων καὶ ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας περιορίζεται εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν, κατέστη διὰ τῶν οἰκονομικῶν, διοικητικῶν καὶ ἐμπορικῶν θεσμῶν οὓς εἰσήγαγον εἰς αὐτὴν οἱ Λαγίδαι, τῆς παγκοσμίου ἐμπορίας γέφυρα; Ἔκτοτε τὸ Ἰνδικόν, τὸ Ἀραβικόν, τὸ Αἰθιοπικὸν ἐμπόριον διὰ τῆς Αἰγύπτου ἐνηργήθη· ἐπὶ δὲ τούτῳ πολλαὶ μὲν ἱδρύθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πόλεις, κατεστράφησαν οἱ Ἄραβες πειραται, ἀπηρτίσθη δὲ ἡ ἀσυντέλεστος διαμείνασα διώρυξ Νεκῶ τοῦ Ψαμμητίχου, κατεσκευάσθησαν δὲ αἱ ὁδοί, αἵτινες ἔφερον ἀπὸ Βερενίκης καὶ Μυὸς ὅρμου εἰς Κοπτόν. Τὰ δὲ πλεῖστα τῶν τοιουτοτρόπως εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων ἐξήγαγον πάλιν διὰ τῶν Ἑλληνικῶν τῆς Αἰγύπτου πλοίων, ἅτινα ἐποντοπόρουν μέχρι τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἀποβιβάσαντα αὐτόθι τὰ φορτία των, ἐπανήρχοντο ἀνακομίζοντα πάλιν φορτία ἕτερα, τὰ ὁποῖα ἀνέπλεον τὸν Νεῖλον, καὶ μεταβιβασθέντα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν, ἐξεπέμποντο περαιτέρω πρὸς τὰς νοτειοτέρας χώρας. Ἐντεῦθεν ἔτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῶν Πτολεμαίων, ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέστη τὸ μέγιστον τοῦ κόσμου ἐμπορεῖον, καὶ συνεθροίσθησαν αὐτόθι οἱ ἀμύθητοι ἐκεῖνοι θησαυροί οἵτινες, κατὰ τὰς βασιλικὰς ἀναγραφὰς, ἃς εἶδε καὶ παρατίθησιν ὁ Ἀππιανὸς, ἐπέτρεπον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῆς Αἰγύπτου κυβέρνησιν νὰ συντηρῇ μὲν στρατὸν 240,000 ἀνδρῶν καὶ ναυτικὴν δύναμιν τετρακισχιλίων καὶ ἐπέκεινα πλοίων καὶ ἄλλας πολεμικὰς προμηθείας, νὰ ἔχῃ δὲ ἀποτεταμιευμένον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 740,000 ταλάντων.

Καὶ οἱ Σελευκίδαι ὁμοίως τὸ αὐτὸ ἀνέπτυξαν πρακτικὸν πνεῦμα, εἰ καὶ εὑρέθησαν εἰς ἧττον εὐτυχεῖς τῶν Λαγιδῶν πολιτικὰς περιστάσεις. Ὁ Σε-

λευκος Α', ἐβουλεύθη νὰ συνάψῃ διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ διέταξε τὴν ἐπιμελεστέραν ἐξέτασιν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἐπιτρέψας τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισσαῖον Πολύκλειτον· ὥστε προδήλως ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδόν, ἥτις, ἐπειδὴ ἡ περὶ τὸν Ὦξον χώρα ἦν ἤδη εἰς χεῖρας αὐτῶν, μετὰ πλειοτέρας ἢ ἄλλοτε ἀσφαλείας ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἀπὸ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ἕτερον ἀξιομνημόνευτον ἐπιχείρημα τῶν Σελευκιδῶν, εἰ καὶ οὐχὶ ἀναμφισβήτητον, ὑπῆρξεν ὁ διὰ διώρυγος σύνδεσμος τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρεως· καὶ ἂν ὅμως περὶ τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ ἔργου τούτου ὑφίστανται ἀμφιβολίαι τινές, βέβαιον ὁπωσδήποτε εἶναι ὅτι ἡ αὐτόθι ἱδρυθεῖσα Σελεύκεια κατέστη κέντρον ἐμπορίας σημαντικώτατον· διότι ἐκεῖ ἐκόμιζον οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἕως ἐκεῖ ἠδύναντο ν' ἀναπλέωσι τὰ πλοῖα τὸν ὀξύτατον Τίγριν· ἐντεῦθεν δὲ μετῆγον οἱ Ἀρμένιοι ἰδίως τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν τῶν Κομάνων ἀγορὰν ἢ ὑπὲρ τὸν Καύκασον, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου οἱ Ἄορσοι οἱ τὸν Τάναϊν παροικοῦντες «ἐνεπορεύοντο καμήλοις τὸν Ἰνδικὸν φόρτον καὶ τὸν Βαβυλώνειον, παρά τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων διαδεχόμενοι· ἐχρυσοφόρουν δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν.» Πρὸς τούτοις εἰς τὴν Σελεύκειαν ταύτην συνήρχοντο τὰ κιρβάνια ἀπό τε τῆς ἄνω Περσίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, καὶ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὰ Ἰνδικὰ ἐμπορεύματα, ἅ τινα ἀνηλίσκοντο εἰς τὰς πολυαρίθμους καὶ πολυτελεῖς πόλεις τῆς τε Συριακῆς παραλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τῆς Σελευκείας ἐκείνης ἤρχοντο καὶ οὐχὶ διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτερον τῶν ἔργων τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξαν βεβαίως αἱ ἀπειράριθμοι πόλεις, ἃς ἔσπειραν ὅτε Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν· διὰ τῶν πόλεων ἐκείνων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἐνεργείας ἐνεκεντρίσθη καὶ συνετηρήθη ὁ ἑλληνισμὸς καθ' ὅλας τὰς εὐρείας ἐκείνας χώρας. Τοσοῦτον δὲ ἐπιτήδειος ἦτον ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἱδρυμάτων τούτων, καὶ τοσαύτη ἡ ἠθικὴ αὐτῶν δύναμις, ὥστε καὶ ὅπου πρωϊμώτατα ἔπαυσεν ἐπεκτεινομένη ἡ Ἑλληνικὴ κυριαρχία, ἐξηκολούθησαν ταῦτα οὐ μόνον ὑριστάμενα, ἀλλὰ καὶ παραδόξως ἐπενεργοῦντα εἰς τὴν τύχην τῶν περὶ αὐτὰ λαῶν καὶ κυβερνήσεων. Κατὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς ἀνεδείχθη ὁμολογουμένως ὑπέρτερος ἁπάντων τῶν νεωτέρων ἀποικιακῶν ἐθνῶν, τῶν Ἄγγλων μὴ ἐξαιρουμένων, τοὐλάχιστον δὲ ἐνάμιλλος, ἂν ὄχι ἄλλο, καὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτῶν, διότι ἂν τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν Ῥωμαίων ηὐδοκίμησεν οὐδὲν ἧττον, μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἐφηρμόσθη εἰς χώρας, αἵτινες ἅπασαι ἦσαν ὑποδεέστεραι τῆς Ῥώμης κατὰ τὸν πολιτισμόν, εἰς τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν κάτω Γερμανίαν, τὴν κάτω Βρεταννίαν· ἐνῷ ὁ Ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς κατώρθωσε νὰ προσοικειωθῇ χώρας διαπρεπούσας διά τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν ὅλως ἰδιότροπον τοῦ πολιτισμοῦ τούτου τύπον. Ὁ Δρόϋζεν, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐξηκρίβωσε καὶ ἐξετίμησε τὸ ἀποικιακὸν τοῦτο τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ σύστημα, θεὶς ἐπὶ τέλους τὸ ζήτημα· «Ἐπόθεν ἄρα προέκυπτεν ἡ τῶν ἀποικιῶν ἐκείνων ἀνεξάντλητος ζωτικότης;» ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς, ἅπερ κατ' ἔννοιαν μᾶλλον ἢ κατὰ λέξιν ἐνταῦθα παραθέτομεν.

«Νομίζω, λέγει, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς σπουδαιότατον. Δὲν πρόκειται νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα ἅπαντα τὰ οἰκτρὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀποικιακοῦ συστήματος ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Τὸ σύστημα τοῦτο νοθευθὲν ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ πηγῇ διὰ τῆς καθολικῆς ὑπεροψίας τῶν Ἱσπανῶν καὶ τῶν ὀλεθρίων μοναρχικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀρχῶν τοῦ Καρόλου Ε', δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε καὶ ἄχρι τοῦδε ἔχον τὸ θεμελιῶδες τοῦτο ἁμάρτημα, ὅτι αἱ ἀποικίαι, μὴ ὑπάρχουσαι εἰμὴ πρὸς χάριν τῆς μητροπόλεως, δέον νὰ διατελῶσιν ὑπήκοοι αὐτῆς. Αὐτοὶ οἱ Ἄγγλοι μέχρι τοῦ νεωστὶ παραχθέντος παρ' αὐτοῖς δόγματος τῶν ἡμιαποικιακῶν χωρῶν, τὴν αὐτὴν ἠκολούθουν ἐσφαλμένην ὁδόν· διότι τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ περίφημον τοῦ λόρδου Chatam λόγιον ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολέμου, τοῦ εἰπόντος ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἀθλιέστατος ἐπαίτης τῶν ὁδῶν τοῦ Λονδίνου ὁμιλεῖ περὶ τῶν *Ἀμερικανικῶν ἡμῶν ὑπηκόων*; Κατὰ τὸ σύστημα ἐκεῖνο, πᾶς πολιτικός, ἐμπορικὸς καὶ βιομηχανικὸς αὐτοτελὴς βίος καταστρέφεται ὅσον ἐνδέχεται ἐν ταῖς ἀποικίαις, πᾶν δὲ πλεονέκτημα ἀφαιρεῖται ἀπὸ αὐτῶν, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ αὐτῶν πράττεται, εἰμὴ καθόσον δύναται τοῦτο νὰ στραφῇ εἰς ὄφελος τῆς πλεονεκτικῆς μητροπόλεως. Ἡ μητρόπολις κατασκευάζει τὰ βιομηχανήματα αὐτῶν, ἡ μητρόπολις διὰ τῶν πλοίων αὐτῆς μετακομίζει τὰ προϊόντα των, καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ προσδιορίζει τὴν τιμὴν αὐτῶν, ὅσον ἐνδέχεται μικρότερον ὄφελος ἐπιτρέπουσα εἰς τοὺς παραγωγούς. Τοῦ κανόνος, τούτου ἡ Ῥωσσία ἀποτελεῖ ἐξαίρεσίν τινα, καθόσον παραιτήσασα τὴν ἔννοιαν τῆς μητροπόλεως, ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ προάγῃ τὴν γεωργίαν καὶ νὰ διενεργῇ τὴν εἰς τὴν Ῥωσσικὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν Ῥωσσικὴν θρησκείαν προσαγωγὴν τῶν διαφόρων λαῶν, ὅπερ ἀναμιμνήσκει μέχρι τινὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν σύστημα. Αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ τῆς περιόδου ταύτης ἀποικίαι ἔχουσιν ἴδιον ὅλως χαρακτῆρα, ἐξ ἴσου ἀλλότριον τῶν δύο προεκτεθέντων· διότι τὸ ὄντως μεγαλεπήβολον ἐκεῖνο σύστημα ἀρχὴν ἀναλλοίωτον ἔθετο τὴν παῦσιν τῆς μεταξὺ νικητῶν καὶ νενικημένων διακρίσεως καὶ τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἐξίσωσιν καὶ τὴν διὰ τῆς ἐξισώσεως ἐκείνης συγχώνευσιν. Κατὰ τοῦτο αἱ τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς ἀποικίαι οὐσιωδῶς διακρίνονται καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Αἱ ἀρχαιότεραι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐξεπέμποντο ἢ ἐξήρχοντο κατὰ τὸ

μᾶλλον καὶ ἧττον ἀποκλειστικῶς ἀπὸ ὡρισμένης τινὸς μητροπόλεως, μετὰ τῆς ὁποίας διετήρουν μέχρι τινὸς σχέσεις εὐλαβείας, ἂν καὶ πολιτικῶς διετέλουν ὅλως αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι καὶ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι. Εἰς δὲ τὰ κτίσματα τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκλείπουσι καὶ αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ ἀσθενεῖς πρὸς μητρόπολίν τινα σχέσεις· οἱ κάτοικοι αὐτῶν δὲν ἐξήρχοντο συνήθως ἀπὸ μιᾶς τινος ἑλληνίδος πόλεως, ἀλλ' ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σύγκραμα ποικίλων ἑλληνικῶν φυλῶν, ὥστε οὔτε θρησκευτικοί, οὔτε ἀστυκοὶ θεσμοὶ μιᾶς τινος ἑλληνίδος πόλεως ἠδύναντο νὰ μεταβιβασθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ νέον κτίσμα. Συγχρόνως ὅμως τὰ κτίσματα ταῦτα, εἰ καὶ μὴ ἔχοντα τὴν κυριαρχικὴν αὐτονομίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνίδων πόλεων, διετήρησαν ὅμως ἐντὸς τοῦ μᾶλλον περιωρισμένου κύκλου τῆς τοπικῆς, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀστυκῆς αὐτονομίας, ἅπαντα τὰ προνόμια καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πολιτείας, τὸ δίκαιον τῆς ὁπλοφορίας, τῆς νομισματοκοπίας, τῆς δικαιοδοσίας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν δὲ, δηλαδὴ ἐκ τοῦ διττοῦ τούτου αὐτῶν ὀργανισμοῦ, δύο τινὰ προέκυψαν μεγάλα πλεονεκτήματα· ἀφ' ἑνὸς μὲν, διὰ τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἰδιάζοντος πρὸς μητρόπολίν τινα δεσμοῦ καὶ τὸν ἐλαστικώτατον τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου χαρακτῆρα, τὰ κτίσματα ταῦτα ἀπέβησαν ἐπιτηδειότατα ἅμα μὲν εἰς τὸ νὰ συνοικειωθῶσι μὲ τὰς τοπικὰς περιστάσεις τῆς νέας αὐτῶν πατρίδος, ἅμα δὲ εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῶσι τὰ μὴ ἑλληνικὰ φῦλα τοῦ τε ἄστεος καὶ τῆς περὶ αὐτὸ χώρας· ἀφ' ἑτέρου δὲ, διὰ τὸν αὐτοτελῆ τῶν πόλεων ἐκείνων ὀργανισμὸν, μάλιστα τῶν πόλεων τοῦ τῶν Σελευκιδῶν κράτους, αἱ πόλεις αὗται ἠδυνήθησαν καὶ μετὰ τὴν τοῦ κράτους ἐκείνου παρακμὴν, οὐ μόνον τὴν αὐτοτελῆ αὐτῶν ὕπαρξιν νὰ συντηρήσωσιν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας αὖθις νὰ προαχθῶσιν.

»*Ἐὰν ἡ Εὐρώπη θέλῃ νὰ ἐκπολιτίσῃ καὶ αὖθις τὴν Ἀνατολὴν, ὁ μόνος τρόπος δι' οὗ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο, εἶναι νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σύστημα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ*, ἐγκαταλείπουσα τὴν μοχθηρὰν τέχνην τῆς καταπιέσεως τῶν ἀποικιακῶν χωρῶν. Οὔτε ὁ Ῥωσσικὸς τῆς συγχωνεύσεως τρόπος, ὅστις μεταχειρίζεται τοὺς Πολωνοὺς καὶ τὰς περὶ τὴν Βαλτικὴν χώρας ἐπίσης συνοπτικῶς ὅσον καὶ τοὺς Σαμογέδους καὶ τοὺς Κιργίζους, οὔτε τὰ μονοπωλικὰ δόγματα τῆς Ἀγγλίας, οὔτε ἡ Γαλλικὴ ἐλαφρότης θέλουσι κατορθώσει ποτὲ νὰ λύσωσι τὸ μέγιστον τοῦτο τῶν νεωτέρων χρόνων ζήτημα.»

Τί δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα τοῦ πρακτικωτέρου καὶ σοφωτέρου τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ; Τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ εἶναι, νομίζομεν, σαφῆ. Οὐ μόνον ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος ἀνέδειξεν εἰς ἕνα τῶν δυσχερεστέρων τῆς διοικήσεως κλάδων ἐπιτηδειότητα ἀσυγκρίτως καθυπερτέραν ὅλων τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν σήμερον ἔτι δι' ἀναλόγου μόνον συστήματος δύναται καὶ αὖθις νὰ ἀναζήσῃ ἡ Ἀνατολή. Πρόδηλον δὲ ὅτι ἡ ἐπιτηδειοτέρα εἰς τὸ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σύστημα τοῦτο φυλὴ εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, ἕνεκα τῶν παραδόσεων αὐτῆς, τῆς γλώσσης αὐτῆς, τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῆς πραγματικῆς κατοχῆς τοῦ μεγαλητέρου τῆς χώρας μέρους. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν σκιαγραφίαν.

Διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἑλληνισμὸς προσέλαβε δύναμιν οἵαν οὐδέποτε προηγουμένως εἶχεν ἀποκτήσει. Ἀλλ' ἐνταυτῷ, ἐπὶ τρεῖς καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας, δὲν ἔπαυσε δαπανῶν ἅπαντα τὰ προτεταμιευμένα ἠθικὰ αὐτοῦ κεφάλαια, καὶ οὐ μόνον δι' ἑτέρου τινὸς ἠθικοῦ κεφαλαίου μὴ ἀναπληρῶν τὸν ἀδιακόπως ἐξαντλούμενον ἐκεῖνον θησαυρόν, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν ὀλεθρίων δηλητηριασθεὶς στοιχείων ἕνεκα τῆς συναφείας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ βίου· ὥστε, ὅτε κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν κατακτητικὴν αὐτῆς ὁρμήν. Ἀλλ' ἅμα ἀπολεσθείσης τῆς αὐτοτελοῦς αὐτοῦ πολιτικῆς ὑπάρξεως, ἤρχισε νὰ ἀνατέλλῃ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τὸ νέον ἠθικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀναβίωσιν τῆς παρακμῆς ταύτης. Ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη, ἡ φιλολογία, οἱ θεσμοὶ ἐσώζοντο μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐκάλυπτον ἅπασαν τὴν εὐρεῖαν μεταξὺ Ἀδρίου καὶ Ἐφράτου, μεταξὺ Εὐξείνου καὶ Αἰθιοπίας χώραν· ἀλλ' ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος ὡμοίαζεν οἰκοδόμημα λαμπρὸν καὶ κολοσσιαῖον, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ μὲν ἅπασαν τὴν ὑλικὴν, τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ μεγαλοπρέπειαν, στερεῖται ὅμως τοῦ οἰκοδεσπότου, τοῦ δίδοντος εἰς αὐτὸ ζωὴν καὶ χάριν. Τὰ ἐξωτερικὰ ἐκεῖνα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ στοιχεῖα εἶχον χρείαν νέου τινὸς ἐλατηρίου ἵνα ἀναλάβωσι νέαν ζωήν· τὸ δὲ νέον τοῦτο ἐλατήριον ὑπῆρξεν ὁ χριστιανισμός· καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐπίσης χρείαν γλώσσης, φιλολογίας, τέχνης καὶ θεσμῶν, ἐπιτηδείων εἰς τὴν κήρυξιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐγκατάστασιν, εὗρε δὲ ταῦτα πάντα τὰ ὄργανα προπαρεσκευασμένα διὰ τῆς ἐγκαίρου καθ' ὅλας τὰς περὶ αὐτὸν χώρας διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ἀμοιβαία αὕτη χρεία ἐπήγαγεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸν συνδυασμὸν αὐτῶν καί, οὕτως εἰπεῖν, τὴν συμμαχίαν. Ἅμα δὲ τούτου γενομένου, ἅμα δηλαδὴ ὁ ἑλληνισμὸς προσέλαβε τὸ νέον καὶ μέγα ἐκεῖνο ἠθικὸν στοιχεῖον καὶ ἐκτήσατο οὕτω νέον καὶ μέγαν σκοπὸν ἐνεργείας, ἤρξατο αὖθις νὰ ἀνοικοδομῇ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον, καὶ διὰ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν ἀνήγειρε τὰς νέας αὐτοῦ κοινότητας, διὰ δὲ τῶν ἐπισκοπῶν τὰς νέας αὐτοῦ ἐπαρχίας, διὰ δὲ τῶν συνόδων τὰς νέας αὐτοῦ ὁμοσπονδίας, ὥστε τάχιστα συνεκροτήθη κράτος ἐν κράτει, τὸ Ἑλληνικὸν ἐκεῖνο καὶ χριστιανικὸν κράτος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐθνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ· ὅτε δὲ διαιρεθέντος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τούτου

κράτους εἰς δύο, ἰδία ἠγέρθη ἐνταῦθα πρωτεύουσα καὶ ἴδιον τὸ μέρος τοῦτο ἔλαβε μονάρχην, τὸ μέγα τοῦτο τῆς παγκοσμίου αὐτοκρατορίας κλάσμα ἐξηκολούθει μὲν φέρον ἔτι τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα, πράγματι ὅμως εὑρέθη ὂν Ἑλληνικόν, καὶ δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τῆς τετάρτης μέχρι τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἀδιακόπως ἐξελληνιζόμενον, μέχρις οὗ, κατὰ τὴν ἐννάτην ἑκατονταετηρίδα, συνεπλήρωσε καθ' ὁλοκληρίαν τὸν ἐξελληνισμὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπετέλεσε τὸ τοῦ Μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ κράτος, τὸ καλούμενον συνήθως Βυζαντινόν.

Καὶ ὀλίγα μὲν ἔθνη προσήνεγκον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὑπηρεσίας σπουδαιοτέρας τῶν προσενεχθεισῶν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μέτον τοῦτον αἰῶνα· ὀλίγα δ' αὖθις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἠδικήθησαν ὅσον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων μετὰ μειδιάματός τινος οἴκτου καὶ περιφρονήσεως προφέρουσι μέχρι τοῦδε τὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὄνομα· ὥστε παντάπασι δὲν ἠπορήσαμεν, ἰδόντες τὸ αἴσθημα τοῦτο ἐπιφαινόμενον καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σὶρ Ἐρρίκου Βούλουερ. Ἡ ἀρχαία μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως θρησκευτικὴ διένεξις, αἱ μετὰ ταῦτα παραχθεῖσαι πολιτικαὶ μεταξὺ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων τῆς Δύσεως καὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς ἀντιζηλίαι, οἱ ἀγῶνες δι' ὧν οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν ν' ἀποκρούσωσι τὰς σταυροφορικὰς ἐπιδρομάς, ἡ τελευταῖον ἐπελθοῦσα πτῶσις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, τὰ ἐπιζήσαντα εἰς τὴν πτῶσιν ταύτην πάθη τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ ἡ ἀσύνετος εἰρωνία τῆς φιλοσοφίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἡ ὑπαγορεύσασα τὴν δωδεκάτομον Γιββωνικὴν σάτυραν, παρεσκεύασαν καὶ ὑπέβαλψαν τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν, ἅτινα δὲν ἔπαυσαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ γενεαὶ τρέφουσαι πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν τοῦ μεσαιῶνος βίον, ἂν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἤρχισαν γενόμεναι καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ αὐτῇ εὐγενεῖς τινες ἀπόπειραι πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ἀδικίας ταύτης.

Δὲν πρόκειται δ' ἐννοεῖται νὰ ἀνασκευάσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν προαιώνιον ἐκείνην ἱστορικὴν ἀδικίαν· δὲν πρόκειται ν' ἀποδείξωμεν ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τοῦ μέσου αἰῶνος βίον ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξις καὶ παγίωσις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπὶ χίλια ἔτη ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἄμυνα καὶ ἐξασφάλισις ἀπὸ τῶν Μωαμεθανικῶν ἐπιδρομῶν. Θέλομεν περιορισθῆ εἰς ἓν καὶ μόνον ζήτημα, ὅπερ ἰδίως φαίνεται ἐπιστῆσαν τὴν προσοχὴν τοῦ Σὶρ Ἐρρίκου Βούλουερ, τὸ ζήτημα τῆς λεγομένης κυβερνητικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Περὶ δὲ τούτου δὲν θέλομεν ἐκθέσει ἰδίαν τινὰ γνώμην, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἑνὸς τῶν νεωτέρων ὁμογενῶν τοῦ Σὶρ Ἐρρίκου ἱστορικῶν, τοῦ Γεωργίου Φίνλεῦν, ὅστις εἰ καὶ γράψας τὰ περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου εἰς τρόπον ἀξιωθέντα τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ Φαλμεραῦέρου, ἰδοὺ ἐν τούτοις ὁποίας τινὰς δοξασίας ἐκφέρει περὶ τῆς κυβερνητικῆς καὶ διοικητικῆς ἀξίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

«Οὐδέποτε κράτος ἐκτήσατο τοσοῦτον μακρὰν σειρὰν ἡγεμόνων ἱκανῶν καὶ ἐπιτηδείων νὰ διευθύνωσιν ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς κυβερνήσεως. Τὰ προτερήματα τῶν βασιλέων καὶ ἡ συστηματικὴ τῆς διοικήσεως διάταξις συνετήρησαν τὴν ἑνότητα τῶν ἀχανῶν ἐκείνων κτήσεων, καὶ ἀφοῦ αἱ ἐπαρχίαι, ἕνεκα τοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν αὐταῖς μεσαιωνικοῦ πνεύματος, ἤρχισαν τείνουσαι πρὸς τὸν ἀποχωρισμόν. Οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι νὰ περιστείλωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν ὑπερβολικὴν τῆς ἐξουσίας συσσώρευσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν κατ' ἰδίαν ἀρχόντων, εἰ καὶ ἀπαραίτητον εἶχε καταστῆ νὰ ἐπιτρέπεται οὐ μικρὰ δύναμις εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἐπαρχιῶν, διότι ἀδιαλείπτως ὑπεχρεοῦντο ν' ἀποκρούωσι μὲν ἐξωτερικὰς ἐπιδρομάς, νὰ καταστέλλωσι δὲ ἐσωτερικὰς στάσεις. Οὐδέποτε κυριάρχαι ἐξεπλήρωσαν τὰ πολυποίκιλα αὐτῶν καθήκοντα μετὰ τοσοῦτον διακεκριμένης δεξιότητος ὅσον οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς· οὐδείς ποτε ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἐταπείνωσεν αὐτοὺς ὅπως συνέβαινεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, καὶ οὐδέποτε ἐξηυτελίσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ γείνωσι δοῦλοι τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, ὅπως οἱ καλῖφαι τοῦ Βαγδατίου. Ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος περιήλθεν εἰς συνάφειαν πρὸς τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως, αἱ στρατιωτικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἦσαν καλῶς ὠργανισμέναι καὶ πειθαρχοῦσαι· τὸ ναυτικὸν πολυάριθμον, τὸ δὲ μηχανικὸν μέρος τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ παρασκευῶν ἀσυγκρίτως καθυπέρτερον τοῦ τῶν πρώτων σταυροφόρων... Ἰδίως δὲ σπουδαιότατος τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας κλάδος ὑπῆρξεν ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις· οἱ βασιλεῖς ἐπεφύλαττον ἀείποτε ἑαυτοῖς τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργείου τούτου, καὶ συναισθανόμενοι ὅτι εἰς τὰ πεπολιτισμένα κράτη οἱ χρηματικοὶ πόροι ἀποτελοῦσι τὴν ζωὴν τῆς κυβερνήσεως, ἐπολιτεύθησαν ἐν γένει τοιουτοτρόπως, ὡσανεὶ ἦσαν αὐτοὶ ἑαυτῶν θησαυροφύλακες. Ὅ,τι δὲ δύναται νὰ δώσῃ ἔννοιάν τινα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν συνέσεως ἀκριβέστερον καὶ αὐτῆς τῆς ἐκτενεστέρας περιγραφῆς τοῦ διοικητικοῦ αὐτῶν μηχανισμοῦ εἶναι τὸ ἑξῆς· ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν ἔτει 476 μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἐν ἔτει 1804, τὸ χρυσοῦν τοῦ κράτους τούτου νόμισμα διετήρησεν ἀδιαλείπτως τὸ αὐτὸ βάρος καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν· ὁ χρυσὸς ἦτο τὸ κύριον μέσον τῆς συναλλαγῆς τοῦ κράτους, τὰ δὲ Βυζαντινὰ νομίσματα ἕνεκα τῆς καθαρότητος αὐτῶν διετέλεσαν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὰ μόνα χρυσᾶ νομίσματα τὰ ἐν τῇ Εὐρώπῃ κυκλοφοροῦντα, καὶ προετιμῶντο ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Ῥωσσίᾳ ἀπαραλλάκτως καθὼς σήμερον τὰ Ἀγγικὰ κεφάλαια. Οἱ ὀλίγοι αὐτοκράτορες οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ νοθεύσωσι τὸ νόμισμα, ἐστιγματίσθησαν ἀνηλεῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας, οἱ δὲ διάδοχοι αὐτῶν ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀξίαν.»

Ὅταν ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν κυβερνητικὴν ἀνικανότητα καὶ τὴν ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν πολλῶν, πλείστων ἡγεμόνων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ἰδίως τὰς οἰονεὶ βαρβάρους οἰκονομικὰς ἀρχάς, αἵτινες αὐτόθι ἐπεκράτουν, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ νομισματικοῦ ζητήματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἐξαίρετον τῆς Βυζαντινῆς κυβερνήσεως σύνεσιν καὶ δεξιότητα, καὶ νὰ μὴν ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ ἔθνος, ἀπὸ τῶν σπλάχνων τοῦ ὁποίου ἀδιαλείπτως παρήγοντο οἱ μεγαλοφυεῖς ἡγεμόνες, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Ἄγγλος ἱστορικός, δὲν ἦτο βεβαίως ἐπὶ τέλους τοσοῦτον ἐξηγρειωμένον, ὅσον ἡ ἐσφαλμένη προκατάληψις καὶ ἕξις συνείθισε νὰ θεωρῇ αὐτὸ πρὸ πολλοῦ. Λυπούμεθα διότι, ἐπειγόμενοι νὰ συμπληρώσωμεν τὴν πέραν τοῦ μετρίου παραταθεῖσαν ταύτην πραγματείαν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα τινα περὶ τῆς ἀκμαζούσης καταστάσεως πολλῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκείνου κράτους ἐπαρχιῶν λόγῳ ἐμπορίας, βιομηχανίας καὶ ναυτιλίας, αἵτινες βραδύτερον, ἕνεκα τῶν συμφορῶν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, ἐπέπρωτο νὰ παραστήσωσι θέαμα οἰκτρὸν ἐρημώσεως καὶ ἐκβαρβαρώσεως. Ἀλλ' ἓν τοὐλάχιστον γεγονὸς ὡς ἐπὶ παραδείγματος δὲν θέλομεν παρασιωπήσει, ἵνα ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου καὶ ἐλαχίστου σχηματισθῇ περὶ τοῦ ὅλου συμπέρασμα. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἐλεεινὴ κατάστασις εἰς ἣν ἔφερεν ἡ Τουρκικὴ δυναστεία τὴν χώραν ταύτην τῆς Ἀττικῆς ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ζῶμεν. Ἴδωμεν ἤδη ὁποία τις ἦτον ἡ Ἀττικὴ αὕτη ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, τότε ὅτε οἱ Φράγκοι ἐπελθόντες παρέλαβον αὐτὴν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας.

«Συνήθως ὑπολαμβάνεται, λέγει ὁ αὐτὸς Ἄγγλος ἱστορικὸς οὗ παρεθέσαμεν ἤδη ἀνωτέρω τινὰς ῥήσεις, ὅτι αἱ Ἀθῆναι καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν πόλις ἐλεεινὴ καὶ παρηκμακυῖα, καὶ ὅτι ἡ Ἀττικὴ παρίστα τότε τὸ αὐτὸ γυμνὸν καὶ ἄδενδρον καὶ ἄκαρπον θέαμα, οἷον ἐπὶ τῶν μετέπειτα χρόνων· τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν εἶχεν οὕτως. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὸν κοινωνικὸν αὐτῶν πολιτισμὸν καὶ τὴν ποικίλην τοῦ βίου αὐτῶν πολυτέλειαν ὑπερέβαλλον πολὺ τοὺς τότε κατοίκους τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου. Ὁ Ἱσπανὸς Μουντάνερ, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ἁπάσας τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον πλουσίας χώρας, αἵτινες τότε ἀπετέλουν τὸ ἀκμαιότερον τοῦ κόσμου μέρος, καὶ εἶχεν ἰδεῖ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς πολυτελεστέρας τῆς Εὐρώπης αὐλάς, λέγει ὅτι οἱ Δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν ἰσοφάριζον πρὸς τοὺς μεγίστους ἡγεμόνας, ὅσοι δὲν ἔφερον τὸν τοῦ βασιλέως τίτλον· ἡ δὲ περιγραφὴ ἣν κατέλιπεν ἡμῖν τῆς τῶν Ἀθηνῶν αὐλῆς παρίστησιν αὐτὴν ὡς πολυτελεστάτην. Ἡ πόλις ἦν μεγάλη καὶ εὖ ἔχουσα, ἡ δὲ χώρα ὑπὸ πολυαρίθμων κεκαλυμμένη χωρίων· ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμεναὶ ἐγονιμοποίουν τὴν γῆν· ἐλαῖαι, ἀμυγδαλέαι καὶ συκαῖ ἀνεμίγνυντο μετὰ τῶν ἀμπέλων, καὶ λαχανόκηποι ἐκάλυπτον τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, ὅπερ σήμερον δι' ἔλλειψιν ὑδάτων μόλις ἐπαρκεῖ εἰς βοσκὴν τῶν ποιμνίων. Ἡ ἐγχώριος βιομηχανία ἠσχολεῖτο περὶ τὴν μεταξουργίαν, βαμβακουργίαν καὶ βυρσοδεψίαν, τὰ δὲ προϊόντα αὐτῆς ὑπερετιμῶντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀγοράς. Μέγα δὲ ἦν καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἐμπόριον, πολυθρύλλητος δὲ ἀπανταχοῦ τῆς Δύσεως ἡ πολυτέλεια τῆς τῶν Ἀθηνῶν αὐλῆς.»

Τοιαύτην παρέδωκαν τὴν Ἀττικὴν οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Φράγκους· ὁποίαν δὲ παρέδωκαν αὐτὴν εἰς ἡμᾶς οἱ Τοῦρκοι, εἶναι γνωστόν· καὶ ἂν ἄλλο δὲν εἴχομεν τεκμήριον τῆς ἐξαιρέτου διοικητικῆς ἱκανότητος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, τοῦτο καὶ μόνον τῆς Ἀττικῆς τὸ παράδειγμα ἤθελεν ἀρκέσει, νομίζομεν, νὰ μαρτυρήσῃ περὶ αὐτῆς. Διατί ὅμως ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν ἐπὶ τέλους τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ αὐτονομίαν;

Ὁ Σὶρ Ἐρρίκος ἀποδίδει τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐκ τοῦ προχείρου εἰς τὴν ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀρχαῖος κοινὸς τόπος ὅλων τῶν ἱστοριογράφων τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ὃν ὅμως δὲν ἠλπίζομεν νὰ ἴδωμεν ἐπαναλαμβανόμενον, μετὰ τὸν ἀκαταμάχητον τρόπον καθ' ὃν ἔθετο αὐτὸν ἐκποδὼν ὁ τελευταῖος ἱστορικὸς τῆς πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ καλὸς κἀγαθὸς Μορδμάνος.

«Οἱ ἱστορικοὶ ἐκεῖνοι, λέγει ὁ νεώτατος οὗτος συγγραφεύς, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, συνειθίζουν νὰ βεβαιῶσιν ἅπαντες, ὅτι τὸ κράτος τοῦτο ὑπέστη τὴν προσήκουσαν αὐτῷ τύχην, καὶ, ἀποδόντες ἐκ τοῦ προχείρου μικράν τινα δικαιοσύνην εἰς τοὺς γενναίους τῆς πόλεως ὑπερμάχους, ἐπιφέρουσιν εὐφραινόμενοι ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως διέδωκεν εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ, διότι οἱ φυγάδες Ἕλληνες κατέστησαν εἰς τὴν λοιπὴν χριστιανωσύνην γνωστοὺς τοὺς φιλολογικοὺς αὐτῶν θησαυροὺς. Ἀλλ' αἱ σκέψεις αὗται καὶ θεωρίαι εἶναι ὁμολογουμένως ἐσφαλμέναι· πόσα καὶ πόσα καὶ μεθ' ὁπόσης περιφρονήσεως δὲν ἐρρέθησαν περὶ τῶν θεολογικῶν ἐρίδων τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, περὶ τοῦ ἀγρίου αὐτῆς πολιτεύματος κατὰ τῶν νενικημένων αἱρετικῶν, στασιαστῶν, πολεμίων, περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς διοικήσεως καὶ περὶ τῶν εὐνούχων, περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πλείστων ἄλλων παρομοίων πραγμάτων; Ἐν τούτοις οἱ λέγοντες ταῦτα λησμονοῦσιν ὅτι αἱ θεολογικαὶ ἔριδες συνέβαινον οὐ μόνον ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς αἱρετικούς, τοὺς στασιαστὰς καὶ τοὺς πολεμίους ἀγριότης δὲν ἀσχημίζει μόνην τὴν Βυζαντικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ὅτι ἡ διαφθορὰ τῆς διοικήσεως καὶ τὸ τῶν εὐνούχων κράτος δὲν ἐπενοήθη κατὰ πρῶτον ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλ' ἀπετέλεσε μέρος τῆς παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας παραληφθείσης κληρονομίας, καὶ ἡ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν δὲν ἦτον ἔργον μόνης τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἥτις διαφυλάττει μέχρι τῆς σήμερον ἀναλλοίωτον τὸ Ἀποστολικὸν καὶ Νικαϊκὸν δόγμα τῆς χρι-

στιανικῆς πίστεως, ἄνευ προσθήκης τινὸς καὶ ἄνευ ἀφαιρέσεως. Λησμονοῦσι πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ συντήρησις καὶ ἡ κατάλυσις τῶν πολιτειῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ θεολογικῶν ἐρίδων, ἀπὸ διεφθαρμένης διοικήσεως, ἀπὸ ὠμοτήτων πρὸς κεκρατημένους· πάντα ταῦτα συνέβησαν καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ οὐδὲν ἧττον ἢ ἐν Βυζαντίῳ, καὶ ὅμως τὰ κράτη ἐκεῖνα εἶναι μέχρι τοῦδε ἰσχυρὰ καὶ ἀκμαῖα.»

Οὐδὲν τῳόντι ὑπάρχει ἐπιπολαιότερον ἢ τὸ ἀποδίδειν πάντοτε εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ ἔθνους τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ αὐτονομίας. Ἠξεύρομεν ὅτι ὑπάρχουσί τινες οἱ ἀποδίδοντες ἀείποτε καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου τὴν ἀτυχίαν εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ πταῖσμα· ὁ πολυθρύλλητος τῆς Ἱσπανίας πρωθυπουργὸς Χιμενὲς, ἰδών ποτε προσελθόντα πρὸς αὐτὸν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ θέσιν παρ' αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας αὐτὸν προσθέτοντα, ὅτι εἶναι δυστυχής· «Ἀ! ἀνέκραξεν, εἶσαι δυστυχής; λοιπὸν δὲν εἶσαι ἄξιος νὰ λάβῃς δημοσίαν ὑπηρεσίαν.» Καὶ ὁ Ναπολέων ὁ πρῶτος δὲν εἶχε πολλὴν τὴν συμπάθειαν πρὸς τοὺς ὑπὸ τῆς τύχης μὴ εὐνοουμένους ἀνθρώπους· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον τῆς λογικῆς σύστημα, τὸ ὁποῖον μέχρι τινὸς εἰμπορεῖ νὰ μὴ στερῆται ἀληθείας ὡς πρὸς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον, ὡς πρὸς ἔθνη ὅλα, εἶναι συνήθως ἀδικώτατον. Διότι, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐρωτῶμεν· ἴμήπως ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἔπεσε καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ιγ' ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τῶν Φράγκων κυριευθεῖσα; Ἂν λοιπὸν, διότι κατεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ τὰ μέσα τῆς ιε', ἕπεται ἀναγκαίως ὅτι ἦν ἐξηχρειωμένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἦν ἐξηχρειωμένη καὶ ἐν τῇ ιγ' ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ὑπὸ τῶν Φράγκων κατεβλήθη. Καὶ ὅμως τί συνέβη ἐν τῇ ιγ' ἑκατονταετηρίδι; Τὸ κράτος καὶ ἰδίως ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ, ἔπεσον τῳόντι εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων· ἀλλὰ πολλοὶ, πλεῖστοι διακεκριμένοι ἄνδρες τοῦ στρατοῦ, τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, κατέφυγον εἰς Νίκαιαν, εἰς Τραπεζοῦντα καὶ εἰς Ἤπειρον, ἵδρυσαν αὐτόθι κράτη Ἑλληνικὰ, τὰ ὁποῖα μετ' ὀλίγον ἀπέβησαν πολὺ ἰσχυρότερα καὶ ἀκμαιότερα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρυθείσης φθισικῆς τῶν Φράγκων αὐτοκρατορίας. Ἰδίως δὲ ἐν Νικαίᾳ παρήχθησαν ἄνδρες δεξιώτατοι, κυβερνῆται σοφοὶ καὶ πολεμισταὶ κράτιστοι, οἱ Λασκάρεις, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἐνώπιον τῶν ὁποίων κατήντησαν νὰ τρέμωσιν οἱ ἀνάξιοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅρπαγες, οἵτινες καὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ ἑξήκοντα ἔτη νὰ φύγωσιν ἐκεῖθεν ἐλεεινῶς, καταλείποντες τὴν κεφαλὴν τοῦ κράτους εἰς τοὺς νομίμους αὐτοῦ κυρίους. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐνταῦθα νικηταὶ καὶ νενικημένοι· νικηταὶ μὲν οἱ Φράγκοι, νενικημένοι δὲ οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ τίνες ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ ἀσθενεῖς, οἱ ἀνίκανοι, οἱ ἐξηχρειωμένοι; Ἀνθ' ἡμῶν ἂς ἀπαντήσῃ ἱστορικὸς Γάλλος, ὁ Lebeau, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν ἡγεμόνων τοῦ ἀκμάζοντος ἐκείνου Νικαϊκοῦ βασιλείου, ἀνακράζει ὅτι· «σταθμεύσαντες ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ κράτους αὐτῶν, ἀνεδείχθησαν βεβαίως μεγαλήτεροι καὶ ἐνδοξότεροι ἐκείνων οἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον νικήσει αὐτούς.»

Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπελθοῦσαν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὀλίγα ἄρά γε ἔδωκε τεκμήριον ζωτικότητος, καὶ αὐταπαρνήσεως, καὶ καρτερίας, καὶ μεγαλοφροσύνης ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικότης; Μήπως ἐν διαστήματι τετρακοσίων ἐνιαυτῶν οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἔπαυσαν προσφερόμενοι ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς πίστεως αὐτῶν καὶ τοῦ ἔθνους; Μήπως οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἄνδρες ἔπαυσάν ποτε ἀγωνιζόμενοι ἵνα προπαρασκευάσωσι τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν; Μήπως τὸ ἔθνος αὐτὸ ὁλόκληρον ἔπαυσέ ποτε διαμαρτυρόμενον μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας κατὰ τῆς ξενικῆς δυναστείας, μέχρις οὗ, μετὰ πολλὰς ἀτυχεῖς ἀποπείρας, ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους πρὸ τριάκοντα ἐνιαυτῶν γωνίαν τινὰ ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου γῆς, ἣν ὡς ἀρχὴν μόνον καὶ βάσιν θεωρεῖ τῆς ὅλης αὐτοῦ πολιτικῆς ἀναβιώσεως;

Ὄχι λοιπὸν, μυριάκις ὄχι! Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔπεσεν ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, διότι ἐπὶ χιλίους ὅλους ἐνιαυτοὺς, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σχεδὸν διακοπῆς, δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς χριστιανωσύνης καὶ ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ βαρβάρων, ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένων ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ μεσημβρίας· ἔπεσεν, ἀφοῦ πολλάκις θριαμβεῦσαν, εἶχε καταντήσει νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ θ' καὶ τῇ ί ἑκατονταετηρίδι τὸ ἰσχυρότερον τοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κράτος· ἔπεσεν ἀφοῦ, διὰ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν αἱμάτων αὐτοῦ, ἐξησφάλισε τὸν εὐρωπαϊκὸν χριστιανισμὸν ἀπὸ τῶν ἀκαταμαχήτων τότε ὅπλων τοῦ ἀσιανοῦ μωαμεθανισμοῦ· ἔπεσε πρόμαχος καὶ θῦμα τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, τοῦ ὁποίου οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχουσι τὴν γενναιότητα μέχρι τῆς σήμερον νὰ μυκτηρίζωσιν αὐτὸ καὶ ἐμπαίζωσιν· ἔπεσε, διότι ὑπάρχουσιν ἀγῶνες εἰς οὓς ἐπὶ τέλους δὲν δύνανται ν' ἀνθέξωσιν οὐδὲ αὐτὰ τὰ ῥωμαλεώτερα τῶν σωμάτων· ἀλλ' ἔπεσεν ἵνα ἀναζήσῃ!

Ἡ πάλη τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἑλληνισμὸς ὑπέστη πληγὰς καιρίας· διότι οἱ Ἄραβες πλημμυρήσαντες εἰς ἁπάσας σχεδὸν τὰς Ἀσιανὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, δὶς ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐκυρίευσαν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην, ἐθαλασσοκράτησαν καὶ πολλάκις ἠπείλησαν αὐτὰς τὰς κατὰ τὴν Εὐρώπην Ἑλληνικὰς χώρας. Πρὸς δυσμὰς δὲ κυριαρχήσαντες ἁπάσης τῆς βορείου Ἀφρικῆς, κατέλαβον καὶ αὐτὴν τὴν Ἱσπανίαν, ὥστε ἑκατέρωθεν ἐπίεσαν τὴν Εὐρώπην. Οἱ Εὐρωπαῖοι λέγουσιν ὅτι ἐσώθησαν τότε διὰ Καρόλου τοῦ Μαρτέλλου. Ἀλλὰ τί ἧττον ἡ ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας προελαύνουσα μικρὰ Ἀραβικὴ δύναμις, παραβαλλομένη πρὸς τὴν φοβερὰν ἐκείνην, ἥτις ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἐξορμῶσα, δὶς ἦλθε καὶ προσέκρουσεν εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως;

Ἂν ἔσωσέ τις λοιπὸν τότε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν Ἀράβων, τὴν ἔσωσεν ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμός. Καὶ μέχρι μέν τινος διετέλεσεν οὗτος ἁπλῶς ἀμυνόμενος· διότι πολλοὺς καὶ ποικίλους εἶχεν ἐσωτερικοὺς ἀντιπερισπασμοὺς, τοὺς ὁποίους μακρὸν ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα, πολλάκις δ' ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔποψιν. Ἀλλ' ἄμα ἀπὸ τῆς ή καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατώρθωσαν νὰ ἐπαγάγωσι τὴν ἀπαραίτητον θρησκευτικὴν καὶ κυβερνητικὴν τοῦ κράτους ἑνότητα, τὸ κράτος τοῦτο συγκροτῆσαν στρατοὺς καὶ στόλους θαυμαστοὺς διά τε τὸ πλῆθος αὐτῶν καὶ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸν ὀργανισμὸν, καὶ ἀναδείξαν πολεμικοὺς ἄνδρας περιφανεστάτους ἐπὶ τῇ δεξιότητι αὐτῶν καὶ τῇ ἀνδρείᾳ, τοὺς Βασιλείους, τοὺς Φωκάδας, τοὺς Ξιφίας, τοὺς Κατακαλοὺς, τοὺς Σκληροὺς, τοὺς Μανιάκας, τοὺς Οὐρανοὺς, τοὺς Ἐξαμιλίτας, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Φιλοκάλους, καὶ μυρίους ἄλλους, ἀνέλαβεν ἐπιθετικὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν θέσιν, ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἀφ' ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τῆς Κρήτης, ἀπὸ τῆς Κύπρου, ἀπὸ πολλῶν τῆς Συρίας χωρῶν καὶ πόλεων, κατέλυσε τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀράβων δύναμιν, καὶ προήλασε διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς Μεσοποταμίας. Ἡ δὲ ἀκμὴ αὕτη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ διήρκεσεν ἐπὶ δύω περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς θ' μέχρι τῶν μέσων τῆς ιά. Ἀλλὰ τότε ὁ μωαμεθανισμὸς, ὅστις πολλὰς παθὼν ἐσωτερικὰς διαιρέσεις καὶ ἥττας ἐξωτερικὰς οὐκ ὀλίγας, εἶχε περιέλθει εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ἀτονίας, αἴφνης ἀνέκυψε διὰ τῆς Τουρκικῆς τῶν Σελσούκων φυλῆς, ἥτις ῥαγδαία αὖθις ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ Ἕλληνες οἵτινες κατίσχυσαν τῆς πρώτης τῶν Ἀράβων ἐπιθέσεως, ἤθελον βεβαίως καταβάλει καὶ τοὺς Σελσούκους, ἐὰν δὲν ἐπήρχοντο ἀπὸ δυσμῶν λόγῳ μὲν ἐπίκουροι, ἔργῳ δὲ νέοι αὐτῶν πολέμιοι οἱ σταυροφόροι. Οὐδεμία τῳόντι ὑπάρχει σήμερον ἀμφιβολία, ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες ἐκινοῦντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Μωαμεθανοὺς μίσους, οὐ μόνον κατὰ τῶν βαρβάρων ἐκείνων τῆς Ἀσίας οὐδὲν ἔπραξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπάρξεως παρὰ πάντα ἄλλον συνετέλεσαν. Μήπως μικρὸν πρὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν ἐπῆλθεν ὁ Ῥοβέρτος Γισκάρδος ἀναφανδὸν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος; Μήπως καθ' ὅλας τὰς τρεῖς πρώτας σταυροφορίας δὲν ἠναγκάσθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ παλαίωσιν ἀκαταπαύστως κατὰ τῶν, ὁτὲ μὲν κρυφίως, ὁτὲ δὲ ἀναφανδὸν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῶν σταυροφόρων πρὸς κατάληψιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Μήπως ἡ τετάρτη σταυροφορία δὲν ἐγένετο ἐπὶ τέλους διὰ προδοσίας αἰσχρᾶς κυρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεγάλου τοῦ κράτους μέρους; Ναὶ μὲν, ὡς προείπομεν, οἱ ἐν Νικαίᾳ Ἕλληνες βασιλεῖς κατώρθωσαν νὰ ἀνακτήσωσι τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ ὅλου κράτους οὐδέποτε πλέον ἠδυνήθησαν νὰ γίνωσι κύριοι· ἀλλὰ οἱ πόροι αὐτοῦ ἐξηντλήθησαν· ἀλλὰ ἡ ἑνότης ἐξέλιπε, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νέας ταύτης καὶ δεινοτάτης τοῦ ἑλληνισμοῦ κρίσεως, νέα, τρίτη, ἀναβίωσις συνέβαινε τοῦ μωαμεθανισμοῦ διὰ τῶν Ὀσμάνων Τούρκων. Τὸ ἠκρωτηριασμένον, τὸ ἐξησθενημένον ἐκεῖνο Ἑλληνικὸν κράτος ἠναγκάσθη τότε νὰ ὑποστῇ τελευταῖόν τινα καὶ κρίσιμον ἀγῶνα· καὶ ὑπέστη αὐτόν· ὑπέστη αὐτὸν ἐπὶ διακόσια ὅλα ἔτη, ἀκαταπαύστως μὲν ὑποχωροῦν διὰ τὴν ἀνισότητα τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ ἀκαταπαύστως ῥαῖνον διὰ τοῦ αἵματος τῶν τέκνων αὐτοῦ πᾶσαν σπιθαμὴν τῆς πατρῴας γῆς. Οὐδ' ἔπεσε τελευταῖον εἰμὴ μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ σώσῃ, ἂν ὄχι τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν, τοὐλάχιστον τὴν θρησκείαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐθνικότητα.

Ἰδοὺ διατί καὶ πῶς ἔπεσε τὸ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἑλληνικὸν κράτος. Ἂς ἀντιπαραβάλωσι πρὸς ταῦτα οἱ συνήγοροι τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους τὸν τρόπον, καὶ τὰς περιστάσεις τῆς διατηρήσεως τῆς σημερινῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ἥτις, καί τοι ὑποβασταζομένη ὑφ' ὅλων τῶν ἰσχυροτέρων δυνάμεων τοῦ κόσμου, δὲν δύναται νὰ κρατηθῇ εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς, καὶ ἂς εἴπωσιν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ τίς ἐκ τῶν δύο ἐμφαίνει πλείονα ζωτικότητα, ἢ πλείονα ἐξαχρείωσιν; Ἀρά γε ἡ παλαιὰ ἐκείνη πτῶσις τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας, ἢ ἡ παροῦσα τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους σωτηρία;

Καὶ ἤδη συγκεφαλαιοῦμεν τὰ διὰ μακρῶν ῥηθέντα.

Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ ἀκμῇ οὐδέποτε ἐδημιούργησαν κράτος μέγα, καὶ ὅτι ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἐνδοξοτέρα τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν δὲν εἶχε τὴν ἔκτασιν μιᾶς τουρκικῆς ἐπαρχίας. Τὸ κράτος ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι συνεκρότησαν ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἥπλωνε τοὺς μακροὺς αὐτοῦ βραχίονας, ἀφ' ἑνὸς μὲν δι' ὅλου τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Εὐξείνου ἐν μέρει, καὶ δι' ὅλων σχεδὸν τῶν παραλίων αὐτῶν μέχρι τῆς Σινώπης· ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν Θουρίων τῆς Ἰταλίας· περιελάμβανε δὲ ὑπηκόους ὅσους σύμπασα ἡ σημερινὴ λεγομένη Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία, καὶ εἶχε πόρους τοσούτους καὶ τηλικούτους, ὥστε παρεσκεύαζε στρατοὺς καὶ στόλους ταπεινοῦντας μὲν πρὸς ἀνατολὰς τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν βασιλείαν, ἀπειλοῦντας δὲ πρὸς δυσμὰς τὴν τότε οὐδενὸς ἥττονα κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον Σικελίαν. Τὰ δὲ κράτη ὅσα ἵδρυσε μετέπειτα ὁ Μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς, καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Μεσαιωνικὸς, ὑπῆρξαν βεβαίως τὰ μέγιστα τῶν ὅσα κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου μνημονεύει ἡ ἱστορία.

Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἔσχον

τὸ τῶν Ῥωμαίων προτέρημα τοῦ κυβερνᾶν κράτη μεγάλα. Ἐν τῷ τῶν Ἀθηναίων πολιτεύματι ἀνευρίσκομεν ἁπάσας τὰς κυβερνητικὰς καὶ διοικητικὰς ἀρχὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος· κατὰ τοῦτο δὲ μόνον διέφερε τὸ πρῶτον τοῦ δευτέρου, ὅτι αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἐνταῦθα ταχύτερον ἀναπτυχθεῖσαι, πρωϊμωτέραν ἐπήγαγον καὶ τὴν παρακμήν. Αἱ δ' ἐπικράτειαι ἃς ἵδρυσεν ὁ Μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς διέπρεψαν μάλιστα ἕνεκα τῆς ἐν αὐταῖς παραχθείσης θαυμαστῆς ἐπιδόσεως τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ναυτιλίας, καὶ ἐν γένει ἕνεκα τῆς πρακτικωτέρας τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀναπτύξεως. Τελευταῖον τὸ κράτος ὅπερ προσῳκειώθη ὁ Μεσαιωνικὸς ἑλληνισμός, δι' εὐστόχου συνδυασμοῦ τῶν Ῥωμαϊκῶν παραδόσεων μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς εὐφυΐας, ἐπὶ πολὺν ἐπίσης χρόνον ἤκμασεν οὐ μόνον ἐπὶ τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ καὶ τῇ κυβερνητικῇ δεξιότητι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀναπτύξει ἁπάντων τῶν ὑλικῶν τοῦ ἔθνους πόρων.

Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπέκυψεν εἰς τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἕνεκα τῆς ἐξαχρειώσεως αὐτοῦ· διότι ἅπασαι αἱ κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως περιστάσεις, καὶ ἅπασα ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς σήμερον ἀδιάλειπτος πολιτεία αὐτοῦ, μαρτυροῦσι διαρρήδην, ὅτι οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν τε συνείδησιν τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ἀνακτήσῃ διὰ πάσης θυσίας τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲν εἶναι ἀληθὲς, ὡς ἐξ ὅλων τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, ἕνεκα τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀνικανότητος εἰς τὸ δημιουργεῖν καὶ κυβερνᾶν κράτη μεγάλα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προεδρεύσῃ τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ χριστιανικοῦ τῆς Ἀνατολῆς πληρώματος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἀπαραίτητος καθίσταται ἡ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας διαιώνισις.

Ἅπασα ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμετέρων, στεντορείᾳ τῇ φωνῇ, ὡς εἴδομεν, διαμαρτύρεται κατὰ τῆς τοιαύτης τοῦ μέλλοντος ἡμῶν διὰ τοῦ παρελθόντος καταδίκης. Καὶ ὅμως, ἰδοὺ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπος μιᾶς τῶν μεγαλητέρων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων, μιᾶς ἐκ τῶν δυνάμεων ἧς αἱ πεποιθήσεις ῥυθμίζουσι τὴν τύχην τοῦ κόσμου, ἀποφαινόμενος καθ' ἡμῶν, ἐν περιστάσει πανηγυρικῇ, ποινὴν πολιτικοῦ θανάτου δυνάμει, ὡς ἀξιοῖ, τῶν ὅρων καὶ τῶν γεγονότων αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἱστορίας ἡμῶν. Πόθεν ἄρα γε τοῦτο; Μήπως ὁ Σὶρ Ἐρρῖκος Βούλουερ δὲν ἐσπούδασε τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν; Ἀλλ' εἶναι εἷς τῶν μᾶλλον εὐπαιδεύτων τῆς σοφῆς αὐτοῦ πατρίδος ἀνδρῶν. Μήπως ἔχῃ προσωπικήν τινα ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς; Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ἀνεκήρυξε τὸν φιλελληνισμὸν αὐτοῦ δι' ἐκφράσεων, τῶν ὁποίων εἰς μάτην ἠγωνίσθημεν νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν. Πόθεν λοιπὸν ἡ τοσαύτη αὐτοῦ ἱστορικὴ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καταφορά; Ἐρωτᾶτε ἀκόμη πόθεν; Ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Σὶρ Ἐρρῖκος Βούλουερ ἐσπούδασε τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν οἵαν σπουδάζουσιν αὐτὴν οἱ πλεῖστοι τῶν Εὐρωπαίων, τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν παραμορφωθεῖσαν ὑπὸ σφαλερῶν ἐπόψεων, ὑπὸ θρησκευτικῶν προλήψεων, ὑπὸ πολιτικῶν παθῶν. Καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἱστορίας, περὶ ἧς ἐγράφησαν ὑπό τε Γερμανῶν καὶ ὑπὸ Ἀγγλων ἀληθῆ ἀριστουργήματα, ἐπικρατοῦσιν οὐδὲν ἧττον εἰσέτι ἡμαρτημέναι τινὲς γνῶμαι ὡς πρὸς τὸν πολιτικὸν ἰδίως καὶ κυβερνητικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς· τὴν δὲ Μακεδονικὴν ἐποχὴν πλεῖστοι ὅσοι ἔτι θεωροῦσιν ὡς ὅλως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀλλοτρίαν· ἀλλὰ περὶ τῆς Βυζαντινῆς μάλιστα περιφέρονται εἰς ἁπάσας σχεδὸν τὰς ἱστορικὰς βίβλους τοσοῦτον ἀπαίσιαι δοξασίαι, ὥστε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τοῦ μέσου αἰῶνος κατήντησε νὰ γίνῃ τὸ ἀντικείμενον τῶν βλασφημιῶν καὶ τῶν μυκτηρισμῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τούτων λοιπὸν πηγῶν ἀντλήσας καὶ ὁ Σὶρ Ἐρρῖκος Βούλουερ, ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι τοιαύτας ἐξέφερε καθ' ἡμῶν πεποιθήσεις.

Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, εἰς μύρια ἄλλα ἀνάλογα προστιθέμενον, δὲν εἶναι ἄρα γε τελευταῖον πρέπον νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι καιρὸς εἶναι ν' ἀσχοληθῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ εἰς τὸ νὰ παρασκευάσωμεν ἰδίον, ἐθνικὸν, Ἑλληνικὸν τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν παρελθόντος μνημεῖον; Ἐὰν ὑπῆρξέ ποτε ἔθνος ἱστορικὸν, ἔθνος δηλαδὴ τοῦ ὁποίου ὁ πρακτικὸς βίος ἀδιασπάστως καθ' ἑκάστην συνδέεται μὲ τὰς περιπετείας τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, εἶναι βεβαίως τὸ Ἑλληνικὸν. Καθ' ὅλας τὰς περιόδους τοῦ τρισχιλιετοῦς ἡμῶν βίου ἡ τύχη ἡμῶν πολλάκις ἐρρυθμίσθη κατὰ τὰς ἀγαθὰς ἢ τὰς πονηρὰς δοξασίας αἴτινες ἐπεκράτουν περὶ τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Ὅτε ὑπεκύψαμεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῶν κατακτητῶν τούτων, οἱ μὲν ἐζήτουν νὰ δικαιολογήσωσι τὰς καταπιέσεις αὐτῶν διὰ τῆς δολιότητος ἣν ἀπέδιδον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, οἱ δὲ δὲν ἔπαυσαν συσταίνοντες τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν ἕνεκα τῶν πολιτικῶν, τῶν ἠθικῶν, τῶν διανοητικῶν θησαυρῶν, οὓς παρ' ἡμῶν ἐκληρονόμησαν. Ὅτε βραδύτερον ὑπεκύψαμεν εἰς τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν, πολλοὶ ἀνεκήρυξαν ἡμᾶς ἀξίους τῆς συμφορᾶς ταύτης, ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς ἀντιπαθείας ἣν εἶχον πρὸς ἡμᾶς· πολλοὶ ὅμως καὶ ἐθρήνησαν τὴν πτῶσιν λαοῦ τοσαῦτα τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργετήσαντος, καὶ ὡς ἀδελφοὺς ὑπεδέχθησαν τοὺς φυγάδας Ἕλληνας, οἵτινες ἐκόμισαν εἰς τὴν δύσιν τοὺς τελευταίους σπινθῆρας τοῦ ἱεροῦ Ἑλληνικοῦ πυρός. Πάλιν δὲ, ὅτε ἐξερράγη ἡ μεγάλη τοῦ 1821 ἐπανάστασις, πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παθῶν τυφλούμενοι, ἢ ἀδιάφοροι πρὸς ἡμᾶς ἀνεδείχθησαν, ἢ καὶ ἀναφανδὸν ἐπολέμησαν ἡμᾶς· πολλοὶ ὅμως, ἀφορῶντες ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι ἔβαλε τὰς βάσεις ἅπαντος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἐν δὲ τῷ μέσῳ αἰῶνι ὡς οὐδεὶς ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος, ὕψωσαν ὑπὲρ ἡμῶν φωνὴν, ἥτις ἔμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀντηχήσῃ ἐν Ναβαρίνῳ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολιτικὴν ἡμῶν ἀναβίωσιν. Καὶ σήμερον εἰσέτι ἡ αὐτὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἐξακολουθεῖ πάλη μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν πονηρῶν περὶ τοῦ παρελθόντος ἡμῶν πεποιθήσεων· ὁ δὲ λόγος τοῦ Σὶρ Ἐρρίκου Βούλουερ μαρτυρεῖ ὁποίαν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς τὸ μέλλον ἡμῶν ἐπιρροὴν ἡ ὁριστικῶς καλὴ ἢ κακὴ διαμόρφωσις τῆς κοινῆς περὶ τούτου γνώμης.

Καιρὸς λοιπὸν εἶναι, καιρὸς νὰ ἐπιστήσωμεν ἰδιάζουσαν εἰς τὴν μελέτην τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας προσοχὴν. Καὶ ἔθνος καὶ κυβέρνησις ὀφείλουσιν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καλλιεργήσωσι μὲν τὸν κλάδον τοῦτον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, νὰ προαγάγωσι δὲ ἁπάσας τὰς συντελεστικὰς εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἐθνικωτάτης ἐκείνης τῶν ἐπιστημῶν ἐργασίας. Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τούτῳ πρακτέων, ἀδύνατον μὲν θεωροῦμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν ἐνταῦθα, καλὸν ὅμως νομίζομεν νὰ ἐπιφέρωμεν τοὐλάχιστον διὰ βραχέων τινά.

Καὶ πρῶτον ἀναπόφευκτον εἶναι νὰ ἀποδῇ ἐπιμελεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα ἡ τῆς ἱστορίας διδασκαλία ἐν τοῖς δημοσίοις ἐκπαιδευτηρίοις. Ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη ἐν γένει, καὶ ἰδίως τῆς πατρίου ἱστορίας θεωρεῖται, ὡς μὴ ὤφελλε, παρ' ἡμῖν ὡς ὅλως δευτερεῦον ἀντικείμενον, ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον. Ἐν τούτοις καλὸν μὲν καὶ ἀναγκαιότατον βεβαίως εἶναι νὰ μορφώσωμεν εὐπαιδεύτους ἰατροὺς, νομικοὺς, φυσικοὺς, χημικοὺς, μηχανικοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ πρὸ πάντων δέον νὰ δημιουργήσωμεν πολίτας ἀγαθοὺς, πολίτας τῶν ὁποίων ἡ καρδία νὰ πάλλῃ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν τῆς πατρίδος συμφερόντων, ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς, ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτῆς· τὸ δὲ ἱερὸν τοῦτο πῦρ τὸ ἐξάπτειεῖς τὰς καρδίας μάλιστα ἡ τῆς πατρίου ἱστορίας σπουδή. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἤκμασαν μέν ποτε πολιτεῖαι καὶ ἄνευ ἰατρῶν, ἢ νομικῶν, ἢ ἀστρονόμων καὶ τοιούτων, οὐδεμία ὅμως ποτὲ πολιτεία ἐμεγαλούργησεν ἄνευ τῶν ἠθικῶν ἐκείνων κεφαλαίων, αἵτινα ἀποτελοῦσι τὴν ἀληθῆ τοῦ κράτους ψυχήν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἡ Εὐρώπη, ἣν θέλομεν ν' ἀπομιμώμεθα, ἰδιάζουσαν μὲν παρέχει προσοχὴν εἰς τὴν περὶ τὰς ἐπιστήμας ἐπίδοσιν, πρὸ πάντων ὅμως ἱδρύει τὴν δημοσίαν αὐτῆς ἐκπαίδευσιν ἐπὶ τῆς κρηπῖδος τῆς πατρίου ἱστορίας. Ὁ Γάλλος, ὁ Ἄγγλος, ὁ Γερμανὸς, ὁ Ῥῶσσος αὐτὸς, ἀείποτε μετὰ καυχήματος ἀποβλέπει εἰς τὰς τύχας τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τούτου στηρίζει τὴν παροῦσαν καὶ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ πολιτείαν· διότι ἱστορία εἶναι ὁ πολιτικὸς τῶν ἐθνῶν βίος, ὥστε βίος πολιτικὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ἱστορίας. Τὰς μεγάλας ταύτας ἀληθείας ὁμολογεῖ μὲν τὸ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἡμῶν ὑπουργεῖον, ἀλλὰ, καί τοι συναισθανόμενον τὸ ἄτοπον τὸ ἐκπηγάζον ἀπὸ τῆς περὶ τοῦτο ἐπικρατούσης παρ' ἡμῖν ἀτελείας, καί τοι ἔχον πᾶσαν τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν προσήκουσαν θεραπείαν, ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοῦτο, ὡς εἰς πολλὰ ἄλλα, τὸ ἀνυπέρβλητον κώλυμα τῆς ἐλλείψεως ἐπιτηδείων ἀνδρῶν. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ μορφωθῶσι διδάσκαλοι τῆς ἱστορίας, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀνάγκη ν' ἀποσταλῶσιν εἰς Εὐρώπην νέοι ἀπαρτίσαντες τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου σχολῇ, καὶ εὐδοκιμήσαντες εἰς πάντα τὰ ἐνταῦθα διδασκόμενα μαθήματα, ἵνα ἐν τοῖς τελειοτέροις τῆς Εὐρώπης πανδιδακτηρίοις συμπληρώσωσι τήν τε ἐπιστημονικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν καὶ τὴν πρὸς τὴν διδασκαλίαν δεξιότητα. Ὁπόσον τὸ μέτρον τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, ἐξάγεται ἤδη ἐκ τοῦ ὅτι εἰς οὐδέτερον τῶν δύο τελειοτέρων ἡμῶν γυμνασίων, τῶν γυμνασίων τῆς πρωτευούσης, ὑπάρχει εἰδικὸς τῆς ἱστορίας καθηγητὴς, ἀλλὰ τὸ μάθημα τοῦτο ἐν παρόδῳ ὑπὸ ἑτέρων ἕτερα κύρια ἐχόντων καθήκοντα παραδίδεται, καὶ πρὸς τούτοις ἐκ τοῦ ὅτι, πρὸ μηνῶν χηρευσάσης μιᾶς τῶν δύο ἱστορικῶν ἑδρῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ κυβέρνησις ἀμηχανεῖ πῶς νὰ πληρώσῃ αὐτὴν προσηκόντως.

Ἕτερον δὲ συντελεστικώτατον εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐπίδοσιν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἤθελεν εἶναι, νομίζομεν, ἡ ἵδρυσις ἱστορικοῦ διαγωνισμοῦ καὶ ἡ διὰ χρηματικῶν ἀποχρώντων βραβείων ἀνταμοιβὴ παντὸς λόγου ἀξίου ἔργου, ὅπερ ἤθελε συντελέσει εἰς τὴν διευκρίνησιν ἐποχῶν ἀσαφῶν ἢ ζητημάτων ἀμφισβητουμένων τῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱστορίας, καὶ μάλιστα τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ τῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Πραγματεῖαι τοιαῦται ἐκδίδονται καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν· τὰ ἔργα τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ, τοῦ Μιχαὴλ Ποτλῆ, καὶ ἄλλα τινὰ οὐκ ὀλίγα, μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος προπαρασκευάζει τὴν ὕλην ἐξ ἧς θέλει ποτὲ καλλιτεχνηθῆ τὸ μέγα τῆς πατρίου αὐτοῦ ἱστορίας μνημεῖον· ἀλλ' ἀνάγκη τὰ ἔργα ἐκεῖνα νὰ ἐμψυχωθῶσι μὲν διὰ παν ηγυρικῶν τινων ἐκτιμήσεων, νὰ ἀνταμειφθῶσι δὲ διὰ βραβείων ἐπιτηδείων ν' αὐξήσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν περὶ ταῦτα ἀσχολουμένων Ἑλλήνων.

Τελευταῖον, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν ἀκρτίσθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, αἱ προπαρασκευαστικαὶ τῆς ὁριστικῆς ἡμῶν ἱστορίας ἐργασίαι· ἂν καὶ πολλοὶ πρὸς τούτοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι λόγοι, δι' οὓς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν ἐπῆλθεν ἔτι ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ καλλιτεχνήματος ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ὁ μακάριος δημιουργὸς θέλει ποτὲ δυνηθῆ νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ « κτῆμά τε ἐς ἀεὶ μᾶλλον, ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν, ξύγκειται » ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀπαραίτητον, μέχρι δέ τινος καὶ δυνατὸν νομίζομεν, νὰ συνταχθῇ ἀπὸ τοῦδε ἐκ τῶν ἐνόντων πλήρης τις ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων, ἰδίως δὲ ἐνδιατρίβουσα περὶ τὴν Μακεδονικὴν, τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ἐποχήν. Ἡ ἱστορία αὕτη δύναται καὶ ἀπὸ τῆς σήμερον νὰ διαλύσῃ πολλὰς περὶ τῶν χρόνων μάλιστα τούτων ἐπικρατούσας ἐν τῇ Εὐρώπῃ πλάνας, νὰ ἀνασκευάσῃ πολλὰς προλήψεις, νὰ ἐξευμενίσῃ πολλὰ πάθη, καὶ πρὸ πάντων νὰ καταδείξῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἑνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τρισχίλια ὅλα

ἔτη, καὶ αὐτονομούμενον καὶ ὑπὸ ξενικὸν ὑπαγόμενον ζυγὸν, καὶ πίπτον καὶ ἀνιστάμενον, δὲν ἔπαυσεν ὑπηρετοῦν τὰ μέγιστα τῆς ἀνθρωπότητος συμφέροντα, καὶ ἄξιον μὲν καθιστάμενον τῆς ἀδιαλείπτου εὐνοίας τοῦ κόσμου, ἄξιον δὲ βεβαίως νὰ προεδρεύσῃ τῆς προκειμένης ἀναμορφώσεως τῆς Ἀνατολῆς.

Τοιαῦται εἶναι αἱ σκέψεις ἃς παρήγαγεν ἐν ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Σὶρ Ἐδρίκου Βούλουερ. Ἐὰν ἦναι ὀρθαὶ, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ αἱ βουλαὶ θέλουσιν ἐπιστήσει τὴν δέουσαν εἰς αὐτὰς προσοχὴν, καὶ πράξει ὅ,τι δυνατὸν πρὸς θεραπείαν τοῦ μεγάλου τούτου ἐθνικοῦ συμφέροντος. Ἐπικαλούμεθα δ' ἐπὶ τέλους εἰς ταῦτα καὶ τὴν προσοχὴν τῶν μεγαλοπλούτων ἐκείνων ὁμογενῶν, οἵτινες τοσαύτην δεικνύουσι προθυμίαν ἵνα ἀφιερώσωσι τῇ πατρίδι τὰς δεκάτας τῶν διὰ τῶν κόπων καὶ ἀγώνων αὐτῶν συλλεγέντων πόρων, καὶ ὑπομιμνήσκομεν αὐτοῖς, ὅτι, ἐὰν καὶ ὑπὲρ τούτου τοῦ μέρους πράξωσι θυσίας τινάς, μεγίστην μὲν θέλουσι περιποιήσει εἰς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίαν, μεγίστην δὲ δρέψει καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης εὔκλειαν.

Κ. Π.

Η ΚΥΡΙΑ ΒΡΕΜΕΡ.

—ooo—

Κατ' αὐτὰς διέβη δι' Ἀθηνῶν, ὅπου διέτριψε περὶ ἕνα μῆνα, μία τῶν Μουσῶν τοῦ Βορρᾶ, ἡ Κυρία Φρειδερίκα Βρέμερ, ἡ πρωτίστη καὶ ἐπισημοτάτη τῶν μυθιστοριογράφων τῆς Σουηδίας. Τὰ συγγράμματα αὐτῆς, εἰς 23 ἤδη τόμους ἀριθμούμενα, μετεφράσθησαν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, καὶ ἠξιώθησαν πανταχοῦ μεγίστης ἐπιδοκιμασίας, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν φιλολογικῆς ἀξίας, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν τάσεως. Ἡ Κυρία Βρέμερ, ὑπὸ τῆς δυνάμεως παροτρυνομένη, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἰκμάδα τοῦ ν' ἀναπτυχθῇ εἰς ἄνθη καὶ εἰς καρποὺς, ὑπὸ τῆς ὁρμῆς ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν, τοῦ ν' ἀναδείκνυται ἐξωτερικῶς δι' ἀριστουργημάτων, ἤρχησε πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς νεότητα, τὸ φιλολογικὸν αὐτῆς στάδιον. Ἀλλ' ἅμα εἶδε τὰ πρῶτα αὐτῆς δοκίμια, μικρά τινα καὶ εὐτράπελα διηγήματα, μετ' εὐνοίας ὑπὸ τοῦ κοινοῦ δεκτὰ γενόμενα, ἐνόμισεν ὅτι καθῆκον εἶχε νὰ μεταχειρισθῇ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ δῶρον ὃ εἶχε λάβει θεόθεν. Ἡ τύχη τῶν γυναικῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἵλκυεν ἰδίως τὴν προσοχήν της. Ὁ προορισμὸς τῆς γυναικὸς εἶναι ὁ τῆς μητρὸς καὶ ὁ τῆς συζύγου· ἀλλ' ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὡς εἶναι ἐν Εὐρώπῃ ὠργανισμένη, πόσαι γυναῖκες δὲν μένουσιν ἄγαμοι! Αὗται ἄρα πρέπει νὰ μένωσι περιττὰ μέλη τῆς κοινωνίας, περιττὰ διὰ τοὺς ἄλλους καὶ δι' ἑαυτὰς περιττὰ, καὶ μεματαιωμέναι πρέπει νὰ εἶναι ἐν αὐταῖς ὅλαι αἱ ἐξαίσιοι δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος; Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ζήτημα, εἰς οὗ τὴν λύσιν ἠθέλησε νὰ ἐπενεργήσῃ διὰ τῶν μυθιστοριῶν της. Τινὲς ἐξ αὐτῶν, οἷον *Αἱ τοῦ προέδρου θυγατέρες*, *Ἡ Νίνα*, *Οἱ γείτονες*, *Ἡ οἰκιακὴ ἑστία*, *Οἱ ἀδελφοί*, ὁμοῦ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *Σκηναὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου* περιλαμβανόμεναι, παριστῶσι τὴν γυναῖκα κατὰ τὰς διαφόρους θέσεις αὐτῆς, κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἀνατροφὴν, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, ὡς νεάνιδα ὑπείκουσαν εἰς τὸ γλυκὺ πάθος τοῦ ἔρωτος, ὡς σύζυγον καὶ μητέρα, καὶ ὡς ἄγαμον διαμείνασαν, καὶ ἐν ἑκάστῃ τῶν περιστάσεων τούτων καταδεικνύει εὐγλώττως ὁποία τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ γυναικείου πνεύματος, καὶ τίς δύναται καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Ὡς πρωτίστην δ' ἀρετὴν καὶ οἰκειοτάτην εἰς τὰς γυναῖκας παραγγέλλει ἐν πάσῃ θέσει καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει τὴν καρτερίαν, τὴν ὑπομονὴν, τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰς βουλὰς τῆς προνοίας καὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας.

Ἀλλ' ἐν Σουηδίᾳ ἰδίως ἐπεκράτουν νόμοι καταπιεστικοὶ τῆς γυναικὸς, καθ' ἃς ἡ γυνὴ διετέλει ὑπὸ αἰωνίαν κηδεμονίαν, καὶ ἡ ἄγαμος ὑπὸ αἰωνίαν ἐξάρτησιν ἢ πατρὸς ἢ συγγενῶν πολλάκις ἀδιαφόρων πρὸς αὐτὴν, ἢ πιεζόντων αὐτὴν διαφόρως. Ἡ Κ. Βρέμερ ὑπὲρ τῆς τύχης καὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς τοσοῦτον μεριμνήσασα, ἠσθάνετο τὴν ἀδικίαν τῶν νόμων τούτων, καὶ ἠθέλησεν ἰδίως νὰ γνωρίσῃ τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς ἐλευθερίας, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται πλήρη τὴν ἀξίαν του, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἔκτασις δι' ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ δι' ὅλας τὰς ἀτομικότητας, ἐν ᾧ οὐδὲν καταστέλλει ἢ στενοχωρεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν χαρακτήρων. Μετέβη ἐπομένως εἰς Ἀμερικήν, ὅπου παρετήρησε τὴν κοινωνίαν διὰ φιλοσοφικοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ ἔγραψεν ἐκεῖθεν τρίτομον συλλογὴν ἐπιστολῶν, ἐν αἷς ἐκφράζει τὸν ἐνθουσιασμόν της διὰ τὴν εὑρεῖαν ἐλευθερίαν ἧς ἀπολαμβάνει ἐν τῷ εὐδαίμονι ἐκείνῳ τόπῳ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπανελθοῦσα δὲ ἔγραψε δύο μυθιστορήματα, ὧν τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον *Ἔρθα*, τὸ δὲ *Πατὴρ καὶ Θυγάτηρ*, σκοπὸν ἔχουσι νὰ καταδείξωσι τὸ ἄτοπον καὶ ἄδικον τοῦ Σουηδικοῦ ἐκείνου νόμου, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσιν αὐτοῦ τὴν μεταρρύθμισιν. Τοσαύτην δ' ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἡ θερμὴ αὕτη συνηγορία ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς, οὐ μόνον εἰς τὸ κοινὸν, ἀλλὰ, ὡς λέγεται, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ βασιλέως, ὥστε καὶ τοι πεισματωδῶς ὑπερασπιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων προλήψεων καὶ ὑπὸ τῶν ἐχόντων συμφέρον, ὁ νόμος κατηργήθη ἐπὶ τέλους.

Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ μεγαλοφυὴς συγγραφεὺς προώδευε καὶ ὑψοῦτο εἰς τὸ στάδιόν της, κατὰ τοσοῦτον πύρυνετο ὁ ὁρίζων της. Μετὰ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν ἠσχόλησε τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν της ἡ ἐλευθερία τῶν ἐθνῶν. Ὡς τὰ ἄτομα μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ δύνανται ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῶν προορισμὸν, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη μόνον ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς ἐλευθερίας δύνανται

νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν ὑπέρτατον τοῦ πλάστου σκοπὸν, ἐφαρμόζοντα ἐπὶ γῆς τὴν πολιτείαν ἧς τὰς ἰσοὰς βάσεις διέγραψεν ὁ νόμος τῆς ἀποκαλύψεως. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἰδέας ταύτης ἤρχησεν ἡ Κ. Βρέμερ τὴν συγγραφὴν νέας μυθιστορίας, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐπισκερθῇ πρὸς τοῦτο τὰ μέρη ὅπου σκότος δουλείας ἁπλοῦται ἐπὶ τοῦ γυναικείου φύλου ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν. Ἡ περιήγησις δ' αὐτῆς αὕτη τὴν ὡδήγησε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀγαλλομένη εἶδε τὴν ἡρωϊκὴν ἀνδρείαν ἀναστήσασαν τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν. Τὸ μυθιστόρημα τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ ἐκδώσῃ ἀφικομένη εἰς τὴν πατρίδα της, ἔσται, ὡς ἡ ἰδία λέγει, τὸ ἔσχατον τῶν μυθιστορικῶν ἔργων της, διότι τοῦτο εἶναι ἡ συμπλήρωσις καὶ ἡ συγκεφαλαίωσις τῶν θεμελιωδῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν της.

Αἱ μυθιστορίαι τῆς Κυρ. Βρέμερ δὲν εἶναι λοιπὸν ἄσκοπα παίγνια, προτιθέμενα τὴν διασκέδασιν τῶν ἀργῶν, ἀλλὰ πραγματεῖαι φιλοσοφικαὶ, ὑψηλὸν κοινωνικὸν σκοπὸν ἔχουσαι, καὶ πρὸς δόξαν τῆς μυθιστοριογράφου, πολλάκις αὐτὸν ἐπιτυχοῦσαι. Ἡ ἰδία Κ. Βρέμερ ἐρωτωμένη ἔλεγεν, ὅτι ὁ μέγας διδάσκαλός της ἦτον ὁ Πλάτων· ὅτι αἱ ἰδέαι ἦσαν πρὶν μεμονωμέναι ἐν τῇ διανοίᾳ της, ὅτι πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἀνεγνώριζε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν καὶ τὴν ἑνότητα κατενόησε μόνον ἀφ' οὗ ἀνέγνωσε τὸν ὕπατον τῶν φιλοσόφων, καὶ προσέθετε, πρός τινα τῶν ἡμετέρων ὁμιλοῦσα, ὅτι εὐδαίμων ἔσται δυναμένη εἴς τινα τῶν μελλόντων συγγραμμάτων της, ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ δίδακτρα.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς τάσεως τῶν συγγραμμάτων τῆς κυρίας ταύτης οὐδόλως ἀποκλείει ἀπ' αὐτῶν τὸ εὐάρεστον καὶ τὸ εὔχαρι. Ἐξ ἐναντίας, οὐδὲν φυσικώτερον, οὐδὲν εὐφυέστερον, οὐδὲν εὐτραπελώτερον τῶν διαλόγων καὶ τῶν οἰκιακῶν σκηνῶν τῶν διηγημάτων της, ἐν οἷς ἐνίοτε ἀπαντῶνται σκηναὶ ἐκ τῶν περιπαθεστάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ φιλολογικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος. Ὡς δὲ πρὸς τὴν βιογραφίαν αὐτῆς, ἀντὶ πάσης ἄλλης πληροφορίας, προτιμῶμεν νὰ μεταφράσωμεν ἐπιστολὴν ἣν ἔγραψεν αὐτὴ ἡ ἰδία πρὸς τὸν Γερμανὸν μεταφραστὴν τῶν συγγραμμάτων της, ὅστις τῇ ἐζήτησε πληροφορίας βιογραφικάς. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὐ μόνον περιέχει ὅ,τι ἡ ἰδία ἐνόμισε κατάλληλον νὰ καταστήσῃ γνωστὸν ἐκ τῶν περιστάσεων τοῦ βίου της, ἀλλὰ δύναται προσέτι νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς μικρὸν δεῖγμα τοῦ ὕφους καὶ τοῦ φιλολογικοῦ χαρακτῆρός της.

« *Ἀξιότιμε Κύριε!*

» *Ἡ ὑμετέρα ἐπιστολὴ διήγειρεν ἐν ἐμοὶ αἰσθήματα εὐχαριστήσεως ὑμῶν καὶ εὐγνωμοσύνης, εἰς ἃ ἐπεθύμουν ν' ἀνταποκριθῶ, ἐκπληροῦσα ἣν μοὶ ἐκφράζετε ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ σᾶς διακοινώσω τὰ περὶ τοῦ βίου μου καὶ τῆς διανοητικῆς μου ἀναπτύξεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἔχει δυσκολίας τινάς, διότι ἐξωτερικῶς μόνον δύναμαι νὰ ἐκφράσω ὅ,τι ἐσωτερικὸν ἐν αὐτῇ, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς ἱστορίας μου εἶναι κυρίως ἐσωτερικόν.*

» *Ὅταν ποτὲ δὲν θέλω πλέον ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, τότε ἔστω μοι νὰ ἐπανέλθω ὡς ἄυλον πνεῦμα, καὶ νὰ διηγηθῶ τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἐνδόμυχα τῶν παθημάτων καὶ τῶν ἀπολαύσεων, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ζωῆς μου. Τότε οὐδεὶς μή με φοβηθῇ! διότι ὅταν τότε κατὰ μεσονύκτιον καταβαίνω πρὸς ψυχὴν θνήσκουσαν καὶ τεταραγμένην, θέλω ἔρχεσθαι ὅπως καθιστῶ αὐτὴν ἡσυχοτέραν, τὸ φῶς τοῦ νυκτερινοῦ λύχνου της λαμπρότερον, ὅπως τῇ φέρω εἰς τὰς τελευταίας στιγμάς της φίλην καὶ ἀδελφήν.*

» *Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ βουλόμενος καὶ οὕτω νὰ ῥίψῃ εὐμενὲς βλέμμα διὰ τοῦ παραπετάσματος τοῦ καλύπτοντος βίον ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς περιστάσεσι κοινὸν καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀσήμαντον, θέλει ἰδῇ ὅτι ἐγεννήθην παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Αὔρου, καὶ εἶχον ὡς ἀναδόχους πολλοὺς τῶν σεβαστῶν καὶ σοφῶν κυρίων ἀκαδημαϊκῶν τῆς Ἄβους. Τὸ δὲ βλέμμα τοῦτο (ἂν ἔχῃ προφητικὴν δύναμιν) δύναται ἐν τούτοις πᾶσιν ν' ἀποκαλύψῃ σχέσιν τινὰ καὶ ἐπιρροὴν, ἣν ἐγὼ δυσκόλως δύναμαι νὰ καταδείξω ἐνταῦθα. Τριετὴς ἐγκατέλιπον τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς μου, τὴν Φινλανδίαν, καὶ ἔκτοτε μίαν μόνην ἐνθύμησιν ἐξ αὐτῆς διετήρησα· εἶναι δὲ ἡ ἀνάμνησις αὕτη μία λέξις, ἐν παγίσχυρον ὄνομα. Ἐν τῷ σκότει τῆς εἰδωλολατρείας ἐπρόφερε τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ Φινικὸς λαὸς ἐν φόβῳ καὶ ἀγάπῃ, καὶ προφέρει αὐτὸ ἔτι καὶ σήμερον μετὰ τῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξευγενισθέντων αἰσθημάτων· καὶ πολλάκις μοὶ φαίνεται ὅτι ἀκούω τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ βροντῇ τοῦ Θόρ, ἥτις βαίνει ὑπὲρ τὴν τρέμουσαν γῆν, ἢ ἐν τῷ φαιδρῷ ἀνέμῳ, ὅστις παρηγορεῖ καὶ δροσίζει. Ἡ λέξις αὕτη εἶναι Ἰουμάλα (α).*

» *Ἂν δ' εὐαρεστηθῆτε νὰ μὲ παρακολουθήσετε ἀπὸ τοῦ Φινικοῦ εἰς τὸ Σουηδικὸν ἔδαφος (ὅπου ὁ πατήρ μου ἐγένετο ἰδιοκτήτης, ἀφ' οὗ ἐπώλησε τὰς ἐν Φινλανδίᾳ ἰδιοκτησίας του), δὲν θέλω σᾶς ἐπιβάλει τὸν κόπον τοῦ νὰ μὲ παρακολουθήσετε εἰς τὴν παιδικὴν καὶ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, οὐδὲ θέλω σᾶς παραστήσει τὸ ἐσωτερικὸν χάος στοιχείων ἀσυναρτήτων, οὐδὲ τὴν ἐξωτερικήν, μικρὸν ἐνδιαφέρουσαν, καὶ κοινὴν εἰκόνα τοῦ βίου οἰκογενείας, ἥτις καθ' ἕκαστον φθινόπωρον ἐν ἐστεγασμένῃ ἁμάξῃ μεταβαίνει ἀπὸ τῶν κτημάτων της τῶν ἐν τῇ ἐξοχῇ εἰς τὴν κατοικίαν της τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ, καὶ καθ' ἕκαστον ἔαρ ἐκ τῆς κατοικίας της ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὁδοιπορεῖ εἰς τὰ κτήματά της ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἔχει δὲ κατ' οἶκον νέας θυγατέρας, αἵτινες παίζουσι κύμβαλον, τραγῳδοῦσιν ἰταλικὰ ᾄσματα, ζωγραφίζουσι μὲ μέλανα χρωστῆρα, καὶ ἀναγινώσκουσι μυθιστορίας, ἀναπτύσσονται παντοίως καὶ διαφόρως, καὶ πλεῖστα πόθου βλέμματα βυθίζουσιν εἰς τὸ μέλλον, πεποιθυῖαι ὅτι θαύματα*

(α) Οὕτως ὠνόμαζον καὶ ὀνομάζουσιν ἔτι οἱ Φινλανδοὶ τὸν Θεόν.

θέλουσιν ἰδῇ καὶ θέλουσιν πράξει. Ἐν πάσῃ δὲ ταπεινότητι ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι τὸ κατ' ἐμέ, ἐθεώρουν ἐμαυτὴν πάντοτε ὡς μέλλουσαν πολεμικὴν ἡρωΐδα.

» Ἂν δ' ἐπιθυμῆτε νὰ ῥίψετε βλέμμα καὶ εἰς τὸν οἰκογενειακὸν κύκλον, θέλετε εὕρει αὐτὸν συνηγμένον εἰς τὴν μεγίστην αἴθουσαν τῆς οἰκίας τῆς ἐξοχῆς, εἰς κοινὰς ἀναγνώσεις, καὶ δύνασθε —ἂν εὐαρεστῆσθε — νὰ παρατηρήσετε τὴν ἐντύπωσιν ἣν προξενοῦσιν ἐπὶ μιᾶς τῶν θυγατέρων τινὲς τῶν φιλολογικῶν ἀστέρων τῆς Γερμανίας. Ἂν ἀπέθησκέ τις ἐκ βιαίων ψυχικῶν κινήσεων, βεβαίως καὶ αὐτή, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Δὸν Κάρλου τοῦ Σχιλλέρου, θὰ ἔπιπτε νεκρὰ ἐκ τῆς καθέδρας της, ἢ μᾶλλον θὰ ἐλύετο αἴφνης εἰς ποταμὸν αἰσθημάτων καὶ δακρύων.

» Ἀλλ' ἐπέζησεν εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον· ἔζησε δέ, ὅπως πολλὰ ἔτι ἀναγνῶσῃ καὶ μάθῃ ἐκ τοῦ τόπου, ὅστις δικαίως δύναται νὰ κληθῇ ἡ καρδία τῆς Εὐρώπης, καὶ εἰς οὗ τὰ διαφωτικὰ γράματα ἔτι καὶ νῦν ἀφθόνως ἀρύεται.

» Θέλετε δὲ νὰ ἐμβλέψετε καὶ βαθύτερον εἰς τὴν ψυχήν της; Ἰδέτε πῶς βαρεῖα γηθὴν θετικότης κατ' ὀλίγον ἐφαπλοῖ τὰ νέφη της ἐπὶ τῶν λαμπρῶν νεανικῶν της ὀνείρων· πῶς τῆς ἑσπέρας τὸ σκότος ταχέως καταλαμβάνει τὴν ὁδοιπόρον ἐν τῇ στενωπῷ της, καὶ πῶς ἡ ὁδοιπόρος περίφοβος — ἀλλὰ ματαίως, — ἀγωνίζεται νὰ διαφύγῃ αὐτό. Ὁ ἀὴρ ἐγένετο ζοφερός, ὡς ὅταν πίπτῃ παχεῖα χιών· τὸ σκότος αὐξάνει καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν βαθείᾳ, ἐν ἀπεράντῳ χειμερινῇ νυκτὶ ἀκούει θρηνούσας φωνὰς τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῶν θηρίων καὶ τῶν φυτῶν, τῆς θρησκούσης φύσεως, τῆς ἀπελπιζομένης ἀνθρωπότητος, καὶ βλέπει τὴν ζωὴν μεθ' ὅλων τῶν καλλονῶν της, μετὰ τοῦ ἔρωτος, μετὰ τῶν παλλουσῶν καρδιῶν, ζῶσαν ἐνταφιαζομένην εἰς ὑγρὸν σάβανον παγετοῦ! Ὁ οὐρανὸς εἶναι ζοφερὸς καὶ κενός, — δὲν ὑπάρχει ὀφθαλμός, δὲν ὑπάρχει καρδία. Τὰ πάντα ἀπέθανον, — ἢ ὀρθότερον — τὰ πάντα ἀποθήσκουσι, πλὴν — τοῦ πόνου.

» Ἴσως ἐπροσέξατε ποτὲ εἰς τὴν πολλῆς ἐννοίας περιεκτικὴν εἰκόνα, ἀφ' ἧς ἄρχονται πᾶσαι αἱ βαθύτεραι μυθολογίαι. Ἐν ἀρχῇ φαίνεται λαμπρὸν καὶ θερμὸν καὶ θεῖόν τι στοιχεῖον, βυθιζόμενον εἰς σκότος καὶ εἰς ὁμίχλην (ἡ πρωτογενὴς ὕλη). Ἐκ ταύτης δὲ τῆς συμμίξεως τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους, τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δακρύων, παράγεται — Θεός. Νομίζω ὅτι τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ γεννηθέντι πρὸς μυχιαιτέραν ζωήν. Καὶ τοιοῦτό τι συνέβη καὶ τῇ γραφούσῃ τὰς λέξεις ταύτας.

» Ἂν δ' ἐβλέπετε αὐτὴν μετά τινα ἔτη, θὰ εὑρίσκετε ὅτι μεγάλη ἐπῆλθε μεταβολὴ εἰς αὐτήν. Θὰ ἐβλέπετε ὅτι οἱ πρὸ πολλοῦ ἐνδάκρεις ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἔλαμπον ἐξ ἀνεκφράστου χαρᾶς· διότι ἀνέστη ὡς ἐκ τοῦ τάφου εἰς νέαν ζωήν. Ἀλλὰ τί ἐπέφερε τὴν μεταβολὴν ταύτην; ἐξεπληρώθησαν τὰ λαμπρὰ ὄνειρα τῆς νεότητός της; Ἀνεδείχθη αὐτὴ ἡρωὶς τῶν πολέμων; ἔδρεψε τὰ ἄθλα τῆς καλλονῆς, τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς δόξης; Οὐχί, οὐδὲν τούτων πάντων. Ἐσβέσθησαν ἐξ ἐναντίας τὰ ὄνειρα τῆς νεότητος, καὶ ἐσβέσθη καὶ αὐτὴ ἡ νεότης. Καὶ ὅμως τώρα μάλιστα ἐγένετο αὕτη νέα, διότι ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς της ἀνέτειλεν ἡ ἐλευθερία. Ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ χάους ἠκούσθησαν αἱ λέξεις: Γενηθήτω φῶς! Καὶ τὸ φῶς διέλυσε τὴν νύκτα, καὶ ἔλαμψε καὶ εἰς αὐτῆς τὴν καρδίαν. Αὕτη δὲ ἐπὶ τοῦ φωτὸς τὸ βλέμμα στηρίζουσα, ἀπεκρίθη μετὰ δακρύων χαρᾶς· « Θάνατε, ποῦ ἡ ἄκανθά σου, τάφε ποῦ ἡ νίκη σου; »

» Πολλοὶ τάφοι ἔκτοτε ἠνεῴχθησαν, καὶ πολλοὶ ἀνηρπάγησαν ἐξ ἐκείνων οὓς πάντας ἠγάπα περιπαθῶς· πολλοὶ πόνοι ἐπέρριψαν κατ' αὐτῆς τὰ βέλη των, καὶ εἰσέτι τὰ ἐπιρρίπτουσιν· ἀλλ' ἡ καρδία της πάλλει ἔτι ζωηρῶς, ἡ σκοτεινὴ νὺξ διεσκεδάσθη. Ναὶ διεσκεδάσθη αὐτή, ἀλλὰ δὲν ἐμαράνθη καὶ ὁ καρπὸς αὐτῆς· διότι ὥς τινα ἄνθη τὴν νύκτα μόνον ἀνοίγονται, οὕτω κατὰ μόνας τὰς νυκτερινὰς ὥρας μεγάλης τινὸς ζωῆς ἀνοίγεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἰς τὸ φῶς τῶν αἰωνίων ἀστέρων.

» Ἴσως ἐπιθυμῆτε νὰ μάθητέ τι καὶ περὶ τοῦ συγγραφικοῦ μου σταδίου. Τοῦτο ἤρχισεν ὅταν, ὀκταετὴς, κατὰ πρῶτον προσεφώνησα τὴν σελήνην διὰ γαλλικῶν στίχων, οὕτως ἀρχομένων·

O corps céleste de la nature !

» Καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς νεότητός μου ἐξηκολούθησα μετὰ τῆς αὐτῆς ὑψηγορίας γράφουσα πράγματα ὧν τὴν ἀνάγνωσιν δὲν ἤθελον νὰ ἐπιβάλω οὔτε εἰς τοὺς ἐχθρούς μου (καὶ εἶχον ἐχθρούς). Ἔγραφον ὠθουμένη ὑπὸ νεανικῶν ἀνησύχων αἰσθημάτων, ἔγραφον ὡς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ὠθούμενα μικρὰ κύματα γράφουσιν ἐπὶ τῆς παραλίας ἄμμου ἀσημάντους γραμμάς. Μεταγενεστέρως ἔλαβον τὸν κάλαμον ἐξ ἄλλης κινουμένη αἰτίας, καὶ ἔγραψα τὰς μυθιστορίας ἃς ἀνεγνώσατε.

» Ἤδη δὲ, ὅταν ἵσταμαι εἰς τὸ μεθόριον τοῦ φθινοπώρου τοῦ βίου μου, βλέπω ἔτι τὰ αὐτὰ περὶ ἐμὲ ἀντικείμενα, ἅτινα μὲ περιεστοίχιζον κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἔαρος, καὶ πρὸς μεγίστην μου εὐτυχίαν κέκτημαι ἔτι περὶ ἐμαυτὴν μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων ἀγαπητῶν, τὴν ἀγαπητήν μου μητέρα καὶ τὸν φίλτατόν μοι ἀδελφόν. Αἱ τὴν οἰκίαν μου περιστοιχίζουσαι πεδιάδες, ἐφ' ὧν ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος ἐπεθεώρησε ποτὲ τὸν στρατόν του, πρὶν μεταβῇ ὡς ἐλευθερωτὴς εἰς Γερμανίαν, μοὶ φαίνονται σήμερον οὐχ ἧττον ὡραῖαι ἀφ' ὅτι ἐφαίνοντο ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου, καὶ μοὶ ἐγένοντο προσφιλέστεραι, διότι γνωρίζω ἤδη ἀκριβέστερον ὅλα τὰ χόρτα καὶ ὅλα τὰ ἄνθη των.

» Ὡς δὲ πρὸς τὸ μέλλον μου, ἕνα μόνον ἔχω πόθον, τοῦ νὰ δυνηθῶ νὰ περατώσω τὰ ἔργα ἃ ἐμελέτησα, καὶ ὧν τὰ μέχρι τοῦδε συγγράμματά μου εἰσὶν ἡ ἀρχὴ μόνον. Ἂν δὲ τοῦτο μοὶ ἐπιτραπῇ, θέλω τότε μόνον νομίσει ἐμαυτὴν ἧττον ἀναξίαν τῆς μεγάλης εὐμενείας ἥτις μέχρι τοῦδε μοὶ ἐπεδείχθη, καὶ τότε, ἑαυτοῖς μόνον ἂς ἀποδώσωσι τὴν χάριν οἱ καλοὶ κ' ἀγαθοὶ ὅσοι μ' ἐνεψύχουν διὰ τῆς ἐπιδοκιμασίας των. Αὐτοῖς ἐκφράζω ἐκ καρδίας τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

» Δέχθητε, ἐντιμότατε Κύριε, τὴν ἔκφρασιν ταύτην τῶν αἰσθημάτων μου πρός τε ὑμᾶς καὶ τοὺς συμπατριώτας ὑμῶν, ὡς καὶ τὸν φόρον τῆς ὑποληψέως καὶ τὰς χάριτας ἃς σᾶς προσφέρει ἡ

Λούστα, τὴν 3 Μαΐου 1844.

ΦΡΕΔΕΡΙΚΑ ΒΡΕΜΕΡ. »

Ἀ. Ῥ. Ῥ.

ΑΥΩ ΡΩΣΙΔΕΣ

αἰχμάλωτοι ἐν Καυκάσῳ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 227.)

—ooo—

» Ἡ πριγκήπισα παρεκάλεσε τὸν ὁμιλοῦντα ῥωσιστὶ νὰ φέρῃ πρὸς αὐτὴν καὶ τὰ λοιπὰ τέκνα της· ἐφάνη δὲ αὐτῷ παράδοξον πῶς γυνὴ τόσῳ νέα εἶχε πέντε τέκνα. Ἐρεύνης δὲ γενομένης εὗρον καὶ ἔφερον αὐτῇ, πλὴν τῆς πρωτοτόκου θυγατρός της Σαλομῆς μὴ εὑρεθείσης, τὰ ἄλλα. Τὴν ὥραν ἐκείνην διψήσασα ἐζήτησε νερόν, εἷς δὲ τῶν ὀρεινῶν ἔδωκεν αὐτῇ νὰ πίῃ ἐντὸς μεγάλου καρύου· ἐνῷ δὲ ἐπινεν ἰδόντες τὰ πολύτιμα δακτυλιά της ἥρπασαν αὐτά, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἵνα μὴ ἐννοήσῃ τὸ πρᾶγμα ὁ ἅρπαξ τῆς πριγκηπίσης. Ἐν τοσούτῳ ὀλίγον ἐχάρη ἡ ταλαίπωρος διὰ τὴν παρουσίαν τῶν τέκνων της, διότι τὰ παρέλαβον ἐκ νέου πλὴν τῆς μικρᾶς Αυδίας· ὁ δὲ ὁμιλῶν ῥωσικὰ ὀρεινὸς εἶπεν ὅτι ἐσκόπουν νὰ τὰ παραδώσωσιν εἰς τὸν Σιαμίλ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἦναι ἡ μήτηρ ἀνήσυχος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως ὁ μουρίδης ἠθέλησε νὰ ἱππεύσῃ καὶ ἡ πριγκήπισα, ἀλλ' αὐτή, ἵνα κρατῇ τὴν μικρὰν κόρην της, προετίμησε νὰ ὑπάγῃ πεζή. Εἰς μάτην ἀνεζήτει τὰς συντρόφους της· οὐδεμία ἐφαίνετο. Μόλις δὲ ἐξῆλθον τοῦ χωρίου, καὶ φλόγες ἐξερράγησαν καθ' ὅλον τὸ χωρίον· διότι οἱ ὀρεινοὶ ἀναχωροῦντες ἐνέβαλον εἰς αὐτὸ πῦρ.

» Μετά τινας δὲ ὥρας, δύο ἱππεῖς ἐκ τῶν περὶ τὸν πρίγκηπα, οἵτινες εἶχον ὑπάγει ἵνα μάθωσι τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας του, ἐστάθησαν εἰς τὴν αὐλήν, ὅπου εὗρον σωρὸν ἐρειπίων καπνιζόντων, τὴν πριγκήπισαν Τίνιαν καὶ τὴν ἐσχατόγηρων τροφὸν τοῦ πρίγκηπος, τὴν μὲν πρώτην σωθεῖσαν ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, τὴν δὲ ἄλλην καθημένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, τὸ ἦθος ἔχουσαν παράφρονος καὶ ψάλλουσαν αὐτοσχεδίως, κατὰ τὸ ἔθος τοῦ τόπου, μυρολόγιον, δι' οὗ περιέγραφε τὰ τρομερὰ συμβάντα τῆς ἡμέρας. Ἐνίοτε δὲ διακόπτουσα αὐτὸ ἀνέκραζε· — Ποῦ εἶσαι, Δαυΐδ; — Ὅλαι αἱ ἄλλαι γυναῖκες, τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι καὶ μία, καὶ μικρός τις ὑπηρέτης εἶχον ἁρπαγῆ παρὰ τῶν ὀρεινῶν. »

Τὸ συμβὰν τοῦτο μαρτυρεῖ ὁποῖος ὁ βίος τῶν κατὰ τὰς παρακαυκασίους ἐπαρχίας Ῥώσων· ἀλλ' ὁποῖος καὶ ὁ τῶν Καυκασίων αὐτῶν; Τοῦτο θέλομεν μάθει παρὰ τῶν αἰχμαλώτων τῆς Τσινονδάλης, οἵτινες ἔμεινον ἱκανὸν χρόνον μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν.

Ἀναχωρήσαντες ἐκ Τσινονδάλης διευθύνθησαν πρὸς τὸν πύργον Πολκάλσκην, πρὸ τοῦ ὁποίου ἦτο κατεστρατοπεδευμένος ὁ Σιαμίλ. Κατὰ τὴν τριήμερον ὁδοιπορίαν τραγικώτατα συμβάντα ἐγένοντο. Οἱ ὀρεινοὶ ἐφάνησαν ἀδυσώπητοι πρός τε τὰ πέντε τέκνα τοῦ πρίγκηπος Δαυΐδ, τὴν πριγκήπισαν βαρβάραν Ὀρβελιάνη, καὶ τὴν νέαν ταύτης ἀνεψιὰν Νίναν Βάρατορ. Ὅλοι οὗτοι οἱ αἰχμάλωτοι, χωρισθέντες κατ' ἀρχὰς ἀπ' ἀλλήλων, μόλις μετὰ πολὺ συνῆλθον κατὰ τὰς συντόμους ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς των. Ἡ πριγκήπισα Τσαυτσαυατζὲ ἀγνοοῦσα τὴν τύχην τῆς ἀδελφῆς της ἦτο καθ' ὑπερβολὴν ἀνήσυχος. Εἶχε δὲ πληγώσει καὶ τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν αὐτῆς, διότι ἀπολέσασα τὸ ἓν τῶν σανδαλίων της, μόλις περιεπάτει φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας τὴν μικρὰν Λυδίαν. Ὁ μουρίδης ὅμως παρακολουθῶν αὐτὴν ἔβλεπεν ἀδιαφόρως τὰς ὀδύνας της, καὶ ἐνίοτε μάλιστα τὴν ἐφάστιζεν ἵνα τὴν βιάσῃ νὰ βαδίζῃ ταχύτερον.

Δύο ποταμοὶ διέκοπτον τὸν δρόμον τῶν ὀρεινῶν, ὁ Κοσισκεύας καὶ ὁ Ἀλεζάνης. Ὅτε διέβαινον τὸν πρῶτον ἡ πριγκήπισα ὀλισθήσασα παρ' ὀλίγον παρεσύρετο ὑπὸ τοῦ ῥεύματος, ἀλλὰ ῥωμαλέος τις Τσετσέγκος ἥρπασεν αὐτήν. Τότε ὁ μουρίδης ἀπεφάσισε νὰ τὴν καθίσῃ ὄπισθεν τοῦ ἵππου του, καὶ φοβούμενος μὴ πέσῃ, ἔδεσε τὸν ἕνα τῶν βραχιόνων της περὶ τὴν ζώνην του· ἐκάθισε δὲ καὶ τὸ παιδίον ἔμπροσθέν του.

Ὅτε δὲ ἐξελθόντες τοῦ χωρίου κατέβησαν νὰ ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον, ἡ πριγκήπισα εἶδέ τινας τῶν ὑπηρετίδων της, καὶ τινα μάλιστα βαστάζουσαν τὸν υἱόν της Ἀλέξανδρον· ἀλλὰ καὶ πορρωτέρω εἶδε καὶ ἄλλο τέκνον της, τὴν μικρὰν Ταμάραν, εἰς τὰς ἀγκάλας Πολωνίδος, ὑπηρέτιδός της ἐπίσης. Ἡ σύζυγος τοῦ ἐπιστάτου τῆς Τσινονδάλης πλησιάσασα τὴν πριγκήπισαν εἶπεν αὐτῇ, ὅτι ἀπαντήσασα ἕνα τῶν υἱῶν τοῦ Σιαμίλ, τὸν Χατζῆ Μεχμέτ, τὸν παρεκάλεσε νὰ δώσῃ ἵππον πρὸς τὴν κυρίαν της, καὶ ὅτι οὗτος ὑπεσχέθη αὐτόν. Αἱ ἄλλαι ὑπηρέτιδες περιεποιοῦντο τὰ λοιπὰ παιδία.

Ἀλλόκοτος δὲ ἦτο ἡ ὄψις τοῦ πλήθους ἐκείνου διαβαίνοντος τόπους ἠρημωμένους. Ἐκ τῶν Τσετσέγκων οἱ μὲν ἐφόρουν γυναικεῖα, οἱ δὲ παιδίων ἐνδύματα, καὶ ἄλλοι εἶχον εἰς τὰς ζώνας των ἀργυρᾶ σκεύη τῆς τραπέζης. Ἡ πριγκήπισα κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἴδῃ τὴν ἀδελφήν της Βαρβάραν καὶ νὰ πλησιάσῃ αὐτήν. Ἡ Βαρβάρα ἦτο ἔφιππος φέρουσα τὸ μαῦρον ἐνδυμά της, καὶ τὴν κεφαλὴν ἔχουσα γυμνήν· ἔπαθε δὲ ὀλιγώτερον τῆς ἀδελφῆς της. Ὅτε οἱ λῃσταὶ εἰσέβαλον εἰς Τσινονδάλην, ἡ νέα καὶ ὡραία αὕτη πριγκήπισα εἶχε καθήσει, ὡς εἴδομεν, παρὰ τὴν θύραν διὰ νὰ φονευθῇ πρώτη. Ἀλλ' ἀντὶ πελέκεως, ἠσθάνθη ἑαυτὴν μεταξὺ τῆς ἀγκάλης ὀρεινοῦ. Αὐτὴ ὅμως ἀπωθήσασα γενναίως τὸν τολμη-

τίαν, τὸν ἐβίασε νὰ τὴν σεβασθῇ. Οὗτος ἔδωκε πρὸς τὴν πριγκήπισαν ἵππον πλουσιώτατα καὶ κατὰ τὸ ἔθος τοῦ τόπου συνεσκευασμένον· ὡδοιπόρει δὲ περικυκλουμένη ὑπὸ ὀρεινῶν οἵτινες εἶχον γνωρίσει τὸν σύζυγόν της ὅτε ἦτο αἰχμάλωτος τοῦ Σιαμίλ, καὶ ὡμίλουν μετ' ἐπαίνων περὶ αὐτοῦ. Διαβαίνουσα τὸν Ἀλαζάναν εἶδε μακρὰν τὴν τροφὸν τοῦ τέκνου της, καὶ ἤλπιζεν ὅτι εἶχε καὶ τοῦτο μεθ' ἑαυτῆς. Μόνη ἡ Γαλλὶς δὲν ἐφαίνετο.

Ἐν τοσούτῳ ἐπλησίαζον εἰς τὸ ὄρος Κόντσκι, ὅπου παρέμενεν ἀπόσπασμα ῥώσων στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κιτρόφ. Αἱ δύο ἀδελφαὶ ἐβάδιζον φρουρούμεναι οὐ πολὺ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων. Αἴφνης τρομερὸς κρότος ἠκούσθη· σφαῖραι καὶ ὀβούζια καταπίπτουσιν ὡς βροχή, καὶ εὐθὺς οἱ ὀρεινοὶ τραπέντες ὥρμησαν πρὸς τὸ δάσος. Ὁ μουρίδης ὁ φέρων τὴν πριγκήπισαν Ἄνναν φεύγει ὡς ἄνεμος, αὐτὴ δὲ μὴ ἔχουσα δύναμιν νὰ κρατῇ μὲ μόνην τὴν μίαν χεῖρα τὸ τέκνον της, δοκιμάζει ν' ἀποσύρῃ τὸν βραχίονά της ἀπὸ τῆς ζώνης τοῦ ὀρεινοῦ, ἀλλ' εἰς μάτην· τὸ ταλαίπωρον παιδίον κατακυλίεται ἐπὶ τέλους, καὶ ἡ ταλαίπωρος μήτηρ ὀδύρεται. Ἄκαμπτος ὅμως ὁ μουρίδης τρέχει ὡς ἀστραπή· οἱ μύδροι καταδιώκουσι τοὺς ὀρεινούς, σωθέντας μὲν ἐπὶ τέλους χάρις εἰς τοὺς ἵππους των, ἀλλ' ἀφοῦ πρῶτον ἐδεκατίσθησαν (*).

Ἀπὸ τοῦ ὄρους Κόντσκι μέχρι τοῦ ἐν Ποκάλσκη στρατοπέδου, αἱ δύο πριγκήπισαι χωρισθεῖσαι ἀπ' ἀλλήλων ἕνεκα τῆς συμπλοκῆς, ἔπαθον πολὺ πλέον, καὶ μόνον μετὰ τρομερὰς ἀγωνίας δύο ἡμερῶν συνηντήθησαν ἐκ νέου.

Οἱ γράψαντες τὴν ἱστορίαν ταύτην διαλαμβάνουσιν ἐν ταύτῳ περί τε τῶν δύο πρωτίστων αἰχμαλώτων καὶ περὶ ἄλλων τινῶν δευτερευόντων, οἷον τῆς νέας πριγκηπίσης Βάρατοφ, καὶ τῆς γαλλίδος διδασκάλου τὴν ὁποίαν ἥρπασαν πολλοὶ συγχρόνως· ἀλλ' ἡμεῖς θέλομεν ὁμιλήσει κατὰ προτίμησιν περὶ μόνης τῆς πριγκηπίσης Ἄννης, διότι ἡ μὲν Βαρβάρα ἔπαθεν ὀλιγώτερα, τὴν δὲ Βάρατοφ μετεχειρίσθη εὐγενῶς ὁ αἰχμαλωτίσας αὐτήν. Μόνη ἡ Γαλλὶς ἔπαθε τὰ πάνδεινα· ἀπογυμνωθεῖσα ὅλων τῶν ἐνδυμάτων της πλὴν τοῦ χιτῶνος, τοῦ περιστηθίου καὶ τῶν ὑποδημάτων, ἀνεμίχθη μετὰ τῶν ὑποζυγίων τὰ ὁποῖα ἔσυρον οἱ ὁδηγοί της καὶ ὁσάκις ἐβράδυνε τὸ βῆμα ἐμαστίζετο. Ἀλλὰ τί ἦσαν πάντα ταῦτα πρὸς τὰς ὀδύνας τῆς μητρὸς ἅμα δὲ καὶ συζύγου, τῆς πριγκηπίσης Ἄννης; Ἀγνοοῦσα τὴν τύχην τῶν τεσσάρων τέκνων αὐτῆς, ἰδοῦσα συντριβεῖσαν τὴν μικράν της Λυδίαν, ἔφευγεν ἔφιππος μετὰ τοῦ μουρίδου καὶ τῶν συντρόφων του διὰ τοῦ δάσους, καὶ φεύγουσα κατεκυλίσθη. Καθήσασα τότε ἐπὶ ἄλλου ἵππου διέτρεξε βιαίως καὶ ἀτάκτως μέρη ἀπότομα καὶ δύσβατα μέχρι τῆς νυκτός. Ἐπὶ τέλους δὲ κατέλυσαν εἰς κορυφὰς ὀρέων.

(*) Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1854 ἔτους οἱ ὀρεινοὶ ἀπώλεσαν περὶ τοὺς 1200. Μόναι αἱ ἀρχαὶ τῆς Τελέβης εὗρον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης 480 πτώματα ἐχθρῶν.

« Οἱ ὀρεινοί, λέγει ὁ ῥῶσος ἱστορικός, ἡτοίμασαν σκέπασμα ἵππου πλησίον δένδρου διὰ τὴν πριγκήπισαν, καὶ ἐξηπλώθησαν πλησίον αὐτῆς μεταξὺ ἵππων· τινὲς δὲ καὶ ἔτρωγον ἄρτον καὶ κρέας, ἐξ οὗ προσέφεραν καὶ εἰς τὴν αἰχμάλωτον. Ὅτε δὲ ἡ πριγκήπισα ἐζήτησε νὰ πίῃ, ἔδωκαν αὐτῇ ἀγγεῖον, οὗτινος τὸ στόμιον ἐφράσσετο μὲ χαρτίον κενοῦ φυσιγγίου. Μετ' ὀλίγον οἱ ὀρεινοὶ ἀπεκοιμήθησαν ὄντες καὶ αὐτοὶ καταπεπονημένοι· ἡ δὲ πριγκήπισα παραδοθεῖσα ἡσύχως εἰς τοὺς λογισμούς της, ἀνεπόλει τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς της. Ἐὰν ἐφονεύετο ὁ σύζυγός της, αὐτὴ δὲ ἔμενε μόνη, ἀγνοοῦσα μάλιστα τὴν τύχην τῶν τέκνων της, τί θ' ἀπεγίνετο μεταξὺ βαρβάρων καὶ ἐχθρῶν τῆς πατρίδος της; Ἡ ἰδέα αὕτη τὴν ἀπήλπιζε· καὶ ὅμως ἡ θεία πρόνοια ἦλθεν εἰς βοήθειάν της. Μεταξὺ τῆς βαθυτάτης σιωπῆς ἤκουσε νανούρισμα, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αἱ τροφοὶ τῆς πατρίδος της ψάλλουσιν ὅταν ἀποκοιμίζωσι τὰ βρέφη· ἦτο δὲ ἡ φωνὴ τῆς τροφοῦ τῆς ἀδελφῆς της! Εὐλογητὸς ὁ Θεός! εἶπεν ἀναγνωρίσασα αὐτήν· αὐτὴ τοὐλάχιστον δὲν ἀπέθανε ».

Μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ἄλλη φωνὴ ἠκούσθη ὄπισθεν τῶν δένδρων λέγουσα· « Δὲν εὑρίσκεται ἐδῶ κανεὶς χριστιανός νὰ μὲ ἀποκριθῇ; θὰ ὑπάγω νὰ τὸν ἰδῶ· εἶμαι ἡ ταλαίπωρος ἐγκαταλελειμένη. » Ἡ φωνὴ αὕτη ἦτο τῆς Νίνας, πιστῆς ὑπηρέτιδος ἥτις εἶχεν ἐκδυθῆ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς τὰ ἐνδύματά της ἵνα δώσῃ αὐτὰ πρὸς τὴν κυρίαν της· ἡ πριγκήπισα ἀπεκρίθη, καὶ εὐθὺς ἦλθεν ἡ Νίνα καὶ ἐκάθησε πλησίον της ἐνῷ οἱ Τσετσέγκοι ἐκοιμῶντο ὕπνον βαθύτατον. Ἡ νὺξ ἦτο ψυχρὰ καὶ τὸ πῦρ εἶχε σβεσθῆ· ἡ δὲ πριγκήπισα εἶχε βραχῆ τὴν ἡμέραν καὶ ἔφερεν ἔνδυμα ἐλαφρότατον. Ἡ Νίνα περιεπτύχθη αὐτὴν ἵνα τὴν θερμάνῃ ἐπὶ πολλὰς ὥρας· εἰς μάτην ὅμως, διότι ἡ πριγκήπισα εἶχε ῥῖγος πυρετοῦ. Ἐνῷ δὲ ἠγωνίζετο νὰ τὴν θερμάνῃ, διηγήθη πρὸς αὐτὴν ὅτι οἱ ὀρεινοὶ λαφυραγωγοῦντες τὴν κατοικίαν τοῦ πρίγκηπος ἔσυρον τὴν Νίναν ἀπὸ δωματίου εἰς δωμάτιον κρατοῦντες ἐγχειρίδιον ἐπὶ τοῦ στήθους της, ἵνα δείξῃ πρὸς αὐτοὺς ποῦ ἦσαν κεκρυμμένοι θησαυροί· διὰ τοῦτο καὶ ἀπήγαγον αὐτὴν τελευταίαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπαναλαβόντες τὴν ὁδοιπορίαν ἀπὸ πρωΐας, ἦλθον εἰς μέρος ἀνωφερὲς τοσούτῳ ἀπότομον, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναβῶσιν ἔφιπποι. Ἐπέζευσαν λοιπὸν ὅλοι, καὶ μόλις ἀναρτώμενοι ἀπὸ τῶν θάμνων, οἵτινες ἐβλάστανον ἀραιοὶ ἐπὶ τῶν βράχων, κατώρθωσαν νὰ ἀναβῶσιν. Ἡ πριγκήπισα, κρατουμένη ὑπὸ δύο ὑπηρετίδων, ἐστάθη πρὸ τῆς ἀναβάσεως· ἀλλ' ὀρεινός τις γυμνώσας τὸ ἐγχειρίδιόν του ἠπείλησεν αὐτήν· ἰδὼν ὅμως ὅτι ἐξέλιπον αἱ δυνάμεις αὐτῆς, τὴν ἔθεσεν ἐπὶ τῶν ὤμων του· καὶ ὅτε ἀνέβησαν ἀνεπαύθησαν ὀλίγον. Τὴν ὥραν ἐκείνην ἵππος τις βόσκων ἄνευ ἀναβάτου ἐπλησίασεν εἰς τὴν πριγκήπισαν· ἀπὸ τοῦ ἐφιππείου του ἐκρέματο σάκκος, καὶ ἐκ τοῦ σάκκου ἐξήρχετο ποδάριον φέρον ὑπόδυμα· ἡ πριγκήπισα ἀνέφριζε φοβηθεῖσα μὴ ἐν τῷ σάκκῳ εὑρίσκετο ὀνεκρὸς τινὸς τέκνου της. Παρακαλέσας πολλάκις ὀρεινόν τινα ἵνα ἀνοίξῃ τὸν σάκκον τὸν κατέπεισε τέλος πάντων, καὶ εἶδε τὴν μικράν της Ταμάραν, ἥτις ζῶσα καὶ ὑγιὴς ἔπεσεν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ταλαιπώρου μητρός της. Τὴν εἶχον δέσει εἰς τὸ ἄλογον ἵνα μὴ πέσῃ, καὶ ἔθεσαν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ σάκκου ὅπως ἀποφεύγῃ τὰς παρὰ τῶν δένδρων πληγάς. Καὶ ὅμως δὲν ἀφῆκαν τὸ παιδίον εἰς τὴν μητέρα, εἰ καὶ αὕτη μὲν παρεκάλει μετὰ δακρύων, ἡ δὲ μικρὰ Ταμάρα ἔκλαιεν. Ὀρεινός τις ἔλαβεν αὐτήν, καὶ ἡ μήτηρ ἔμεινε πάλιν μόνη. Τέλος πάντων μετὰ νέα παθήματα ἔφθασαν εἰς τὸν πύργον, παρὰ τὸν ὁποῖον ἐστρατοπέδευεν ὁ Σιαμίλ· ἐθαύμασε δὲ ἰδοῦσα ὅτι ἀφῆκαν αὐτὴν πάντη μόνην, φοβούμενοι ἴσως μὴ τιμωρήσῃ αὐτοὺς ὁ ἀρχηγὸς διὰ τὴν πρὸς τὴν αἰχμάλωτον κτηνώδη διαγωγήν των. Ὀρεινοί τινες παρατηρήσαντες τότε αὐτὴν μόνον ἔνδυμα ἔχουσαν ῥάκος χιτῶνος, καταβεβορβορωμένην τὴν κόμην, καὶ καθημαγμένους τοὺς πόδας, περιεστοίχισαν αὐτὴν ἀγριοπρόσωποι (*). Ἡ πριγκήπισα ἐλειποθυμεῖ σχεδὸν ὅτε εἶδεν ἄνθρωπον μὲ στολὴν ῥώσου ἀξιωματικοῦ ἐρχόμενον πρὸς αὐτήν· ἦτο δὲ οὗτος συγγενὴς τοῦ συζύγου της, ὁ πρίγκηψ Ἰβὰν Τσαυτσαυατζέ, ὅστις ὑπερασπίζων μέρος κακῶς ὠχυρωμένον μετὰ τριάκοντα ἀτάκτων στρατιωτῶν, εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ ὑπὸ τοῦ Σιαμίλ. Ἔφερε δὲ τὴν πριγκήπισαν εἰς τὴν πρόσγειον ὀροφὴν τοῦ πύργου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἦτο καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Θλιβερὸν ἦτο τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον παρουσιάσθη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της ἐν τῷ ὑγρῷ καὶ σκοτεινῷ ἐκείνῳ δωματίῳ· διότι εὗρε μὲν ἐκεῖ τὴν ἀδελφὴν καὶ τὰς πλείστας τῶν ὑπηρετίδων της, ἀλλ' ἀπόγνωσις μεγίστη ἐκυρίευεν ὅλας αὐτὰς καθημένας ἢ ἐξηπλωμένας ἀναμίξ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Καὶ ὅτε εἶδον τὴν ταλαίπωρον σύζυγον τοῦ πρίγκηπος Δαυΐδ, ὅλοι συνεκινήθησαν· φωνή τις ἠκούσθη ᾄδουσα μελαγχολικῶς τὰ αὐτοσχέδια ταῦτα λόγια· « Πόσον μεγάλη εἶναι ἡ συμφορά μας! τὸ ἄνθος καὶ τὸ φῶς τῆς Κακετίας ἔπεσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀποτροπαίων Λέσγων! Ἂς λησμονήσωμεν τὰ προσωπικά μας δυστυχήματα, καὶ ἂς παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν διὰ τὴν πριγκήπισαν καὶ τὰ τέκνα της. Ἐὰν χαθῶσιν αὐτοί, χάνεται ἡ ἐλπὶς καὶ τὸ καύχημα τῆς Κακετίας! »

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι συνέβη μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς πριγκηπίσης. Νέα τις ἐκ Γεωργίας κρατοῦσα βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας, τὴν ἐπλησίασε καὶ εἶπε μὲ παῤῥησίαν ἀλλ' εὐσεβάστως ὅπως συνειθίζουσιν οἱ χωρικοὶ τοῦ τόπου ἐκείνου· « Οἱ ὀρεινοί, πριγκήπισα, ἐφόνευσαν τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφήν μου. Ἰδοὺ παιδίον θηλάζον τὸ ὁποῖον ἔμεινε χωρὶς τροφὸν καὶ κοντεύει ν' ἀποθάνῃ. Λάβε ἔλεος, πριγκήπισα, καὶ βύζασέ το. » Ἡ πριγκήπισα ἔσπευσε νὰ εἰσακούσῃ τὴν αἴτησιν. Μετὰ ταῦτα ἐδόθη τροφὴ εἰς τὰς αἰχμαλώτους τὴν δὲ νύκτα ἐκοιμήθησαν ἡσύχως.

(*) Οἱ Λέσγοι εἶναι δύσμορφοι καὶ κτηνώδεις· εὐγενέστεροι δὲ αὐτῶν φαίνονται οἱ Τσετσέγκοι, διὰ τοῦτο καὶ προτιμῶνται ὑπὸ τοῦ Σιαμίλ.

Τὴν αὐγήν, ἦχος σαλπίγγων πολεμικῶν ὁμοιάζων τὸν ῥωσικὸν ἐξύπνισεν αὐτάς· ἦτο δὲ τὸ ἐγερτήριον, Μόλις δὲ ἔπαυσεν ὁ ἦχος, καὶ ὁ πρίγκηψ Ἰβὰν ἐλθὼν ἔδωκεν εἰς τὰς αἰχμαλώτους ἀγαθὴν εἴδησιν· εἶπεν ὅτι παρακαλέσας τὸν Σιαμὶλ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ τὰς ὁδηγήσῃ μετὰ τοῦ ὑπηρέτου του καὶ τοῦ ὑπαξιωματικοῦ Πατάποφ, αἰχμαλώτου καὶ αὐτοῦ, εἰς Δαργιβέδενον ὅπου κατοικεῖ καὶ ὁ Σιαμίλ, ἵνα μείνωσιν ἐκεῖ. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἦλθε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ Χατζῆ Μεχμέτ, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν *παίδων*. Καὶ αὐτὸς μὲν δὲν ὡμίλησεν, οἱ *παῖδες* ὅμως ἠρώτησαν περὶ τῆς ὑγείας τῆς πριγκηπίσης καὶ τὴν συνεβούλευσαν νὰ μὴ λυπῆται· ἠθέλησαν μάλιστα καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὰς ἐκδρομάς των εἰς τὴν Κακετίαν, βεβαιοῦντες ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἐκ τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς ἐζήτησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν Σιαμίλ· ἀλλ' ἡ πριγκήπισα ἀπεκρίθη ὅτι ἐδίσταζε νὰ τὸ πιστεύσῃ. Τότε ἐπέδειξαν αὐτῇ ἔγγραφα γεγραμμένα γεωργιστί, λέγοντες; ὅτι ἦσαν ἐκεῖνα περὶ ὧν ἔλεγον· ἡ δὲ πριγκήπισα ἀναγνοῦσα αὐτὰ εἶδεν ὅτι ἦσαν φύλλα καταστίχων τὰ ὁποῖα θὰ ἥρπασαν μετ' ἄλλων λαφύρων, καὶ τὸ εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὑπομειδιῶσα.—Καὶ πῶς τὸ ἠξεύρεις; ἠρώτησαν οἱ ὀρεινοὶ μετ' ἀφελείας, νομίζοντες βεβαίως ὅτι δὲν ἐγνώριζε τὴν γλῶσσαν τῆς Γεωργίας.—Τὸ ἠξεύρω διότι τὸ βλέπω, ἀπεκρίθη ἐκείνη.

Οἱ δὲ *παῖδες* ἀποχωρήσαντες δυσηρεστημένοι ἀνέφεραν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Σιαμίλ, καὶ αὐτὸς τοὺς προσέταξε ν' ἀπέχωσι τοῦ λοιποῦ πάσης σχέσεως πρὸς τὴν πριγκήπισαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐμήνυσεν εἰς τὰς αἰχμαλώτους ὅτι εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ γράψωσι πρὸς τοὺς ἐν Τίφλιδι συγγενεῖς των, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθησαν αὐταῖς ἀντὶ μελανοδοχείου κλωσταὶ βεβρεγμέναι μὲ μέλαν, γραφὶς ἐκ ξύλου καὶ χάρτης. Τότε ἡ ἀδελφὴ τῆς πριγκηπίσης ἔγραψε τὴν ἐφεξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ρέαδ, πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν διοικητὴν τῶν Καυκασίων ἐπαρχιῶν, αὐτὸν ἐκεῖνον ὅστις ἔπεσε τὸ 1855 ἐν Κριμαίᾳ· ὑπέγραψε δὲ αὐτὴν ἡ πριγκήπισα καὶ ἔστειλε διὰ ταχυδρόμου. « Στρατηγέ! εἴμεθα αἰχμάλωτοι καὶ ζῶμεν μεταξὺ στερήσεων· σπεύσατε εἰς βοήθειάν μας, καὶ ἀναγγείλατε τὰ καθ' ἡμᾶς εἰς τὰς οἰκογενείας μας. Εὑρισκόμεθα ἐν Δαργιβέδενῳ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σιαμίλ. »

Μετὰ μικρὸν ἐλθόν τις παρὰ τοῦ Σιαμὶλ προσεκάλεσεν αὐτὰς εἰς τὴν οἰκίαν του· αὐταὶ ὅμως ἀπεποιήθησαν εἰποῦσαι ὅτι τοιαύτη ἦτο ἡ γύμνωσίς των ὥστε δὲν συγκατετίθεντο νὰ παρουσιασθῶσιν οὔτε εἰς τὸν Σιαμιλ, οὔτε εἰς οὐδένα ἄλλον τῶν ὑπασπιστῶν του· ἡ δὲ σταθερότης αὕτη ἐπέτυχε· διότι ὁ Σιαμὶλ ἐπέτρεψε νὰ στείλωσί τινα ἐκ τῶν περὶ ἑαυτὰς εἰς τὴν σκηνήν του, ἵνα ἐκλέξῃ ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων ἐνδυμάτων ὅ,τι ἦτο χρήσιμον εἰς αὐτάς. Τότε Πολωνίς τις θεραπαινίς, συνοδευθεῖσα καὶ ὑπὸ δύο στρατιωτῶν, με-

τέβη εἰς τὴν σκηνήν, καὶ ἔλαβε τὸ ὀγκωδέστερον τῶν δεμάτων, ἐν ᾧ εὗρον ἐπενδύτην μεταξωτόν, κατίβα ἢ μηλωτήν, πολλὰ ῥινόμακτρα, κάλτας καὶ ἀνόμοια σανδάλια, ἅτινα ὅλα διένειμαν μεταξύ των. Ἡ πριγκήπισα Ἄννα ἐνεδύθη τὸν ἐπενδύτην καὶ τὴν μανδύαν, καὶ ἔδεσε τὴν κεφαλὴν μὲ βαμβακερὸν ῥινόμακτρον, οὗτινος τὰ ζωηρὰ χρώματα ἀνέδειξαν ἔτι μᾶλλον τὴν ὠχρότητα τῆς ὄψεώς της. Τὴν ἡμέραν δὲ αὐτὴν τῆς διανομῆς, ἤτοι τὴν 8 Ἰουλίου 1854, προσετάχθησαν ν' ἀναχωρήσωσιν εἰς Δαργιβέδενον. Τρεῖς ἑβδομάδας ὡδοιπόρησαν, μέχρι τῆς 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ἃς πολλὰ ἔπαθον καὶ ἐδοκίμασαν· διῆλθον δι' ἀποτομωτάτων χαραδρῶν, καὶ ἐρήμων φοβερῶν καὶ ἀγρίων, καὶ διαφόρων καυκασίων φυλῶν. Ὁ πρίγκηψ Ἰβὰν Τσαυτσαυατζέ, παρακολουθῶν τὰς ταλαιπώρους ἐκείνας, ἔδωκε πλεῖστα ὅσα δείγματα γενναιότητος κατὰ τὴν πολυκίνδυνον ὁδοιπορίαν, ποτὲ μὲν ἀγρυπνῶν ἐν ὥρᾳ ἀναπαύσεως χάριν τῆς ὑγιείας τῶν παιδίων καὶ ἀποκρούων τὴν δυσμένειαν τῶν ὀρεινῶν, ποτὲ δὲ φροντίζων νὰ διανέμωνται μετὰ πολλῆς εὐθύτητος εἰς τὰς αἰχμαλώτους τὰ ὀλίγα τρόφιμα ὅσα ἐδίδοντο, χωρὶς νὰ προσθληθῇ ἡ περιφιλαυτία τὴν ὁποίαν γεννῶσι καὶ εἰς τὰς ὡραιοτέρας ψυχὰς αἱ μεγάλαι συμφοραί. Ἀλλὰ παραβλέποντες τὰς περὶ τούτων λεπτομερείας, ἃς ἐλθωμεν εἰς τὸ πλησιέστερον τῆς κατοικίας τῆς Σιαμίλ *ἀούλ* ἢ χωρίον, ὅπου ἔφθασαν αἱ αἰχμάλωτοι μετὰ μακρὰν καὶ ὀδυνηρὰν ὁδοιπορίαν. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ ῥῶσος ἱστορικός·

« Τὸ *ἀούλ* ἦτο ἀρκετὰ μεγάλον, καὶ ἔκειτο ἐπὶ μεγίστου βράχου, οὗτινος αἱ πλευραὶ ἦσαν λελατομημέναι κλιμακηδόν. Μετὰ πολλὰς δὲ τροπὰς καὶ περιτροπάς, ἔφεραν τὰς αἰχμαλώτους εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ *μουλλᾶ*, καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὰς εἰς τὴν ἀνωτέραν ὀροφὴν ἔκλεισαν τὴν θύραν τῆς οἰκίας. Εἶπε δὲ ὁ *μουλλᾶς* πρὸς αὐτὰς ὅτι σκοπὸν εἶχε νὰ μεταβῇ εἰς Δαργιβέδενον ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν Σιαμίλ, ὅτι ὅμως δὲν ἤθελεν ἀργοπορήσει νὰ ἐπανέλθῃ. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του αἱ αἰχμάλωτοι δὲν παρηνοχλήθησαν· θὰ ἀνελάμβανον μάλιστα καὶ τὰς δυνάμεις των ἐὰν εἶχον ἱκανὴν τροφήν· ἠναγκάζοντο δὲ ν' ἀνταλλάσσωσι σειρίτιά τινα στρατιωτικὰ μὲ γάλα καὶ ἄρτον. Πρέπει ὅμως νὰ εἴπω πρὸς τιμὴν τῶν κατοίκων, ὅτι ἔρριπτον ἐνίοτε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ πρὸς αὐτὰς ὀπώρας, καὶ ἰδίως δαμάσκηνα καὶ βερύκοκκα. Καί ποτε ἀπέκτησαν ὡς ἐκ θαύματος τεμάχιον *σαπωνίου* εἰς ἀνταλλαγμα περιδεραίου ἐκ μαργαριτῶν, καὶ τὸ ἀπόκτημα τοῦτο ἐθεώρησαν ὡς ἀληθῆ εὐεργεσίαν τῆς θείας προνοίας.

» Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἡμέρας ἐκάθηντο εἰς τὸ δῶμα καὶ ἔβλεπον ὅ,τι ἐγίνετο εἰς τὸ *ἀούλ*· ἦσαν δὲ περίεργα τὰ γινόμενα. Πλησίον τῆς οἰκίας των ὑπῆρχε λάκκος τοῦ ὁποίου τὸν σκοπὸν δὲν ἐνόουν· ἀλλὰ μίαν τῶν ἡμερῶν εἶδον ἀπαγομένην ὡραιοτάτην γυναῖκα καὶ ῥιφθεῖσαν εἰς τὸν λάκκον· μετ' αὐτὴν δὲ κατεβίβασαν καὶ κοιτίδα μὲ παιδίον. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν περίεργοι νὰ μάθωσι τί ἐσήμαινε τοῦτο, ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἡ γυνὴ ἐκείνη εἶχε φονεύσει τὸν δολοφόνον τοῦ ἀνδρός της, ὅτι διὰ τοῦτο κατεδικάσθη εἰς τρίμηνον φυλάκισιν ἐντὸς τοῦ λάκκου, καὶ ὅτι μετὰ τὸ τέλος τῆς ποινῆς θὰ ἐβιάζετο νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον μετ' ἐκείνου ὅστις πρῶτος θὰ τὴν ἐζήτει. Ἔμαθον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι οὐδεμία γυνὴ μένει χήρα καθ' ὅλον τὸ κράτος τοῦ Σιαμίλ πλέον τῶν τριῶν μηνῶν. Τὸν νόμον τοῦτον θὰ ὑπηγόρευσεν ἴσως ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως τῶν κατοίκων, τοὺς ὁποίους ἀδιακόπως δεκατίζει ὁ πόλεμος. Μικρὸν μετὰ τὴν κάθειρξιν τῆς χήρας, δύο αἰχμάλωτοι στρατιῶται ἐρρίφθησαν εἰς ἄλλον λάκκον παρακείμενον, διότι μεταβάντες εἰς ὕδρευσιν ἐπειράθησαν νὰ δραπετεύσωσιν. Ἐπειδὴ δὲ δικαστὴς τῶν ἀνθρώπων τούτων ἦτο ὁ *μουλλᾶς* αἱ πριγκήπισαι τὸν παρεκάλεσαν καὶ τοὺς ἀπήλλαξεν ἀπὸ τοῦ λάκκου· ἀλλὰ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ ἐργάζωνται εἰς τοὺς ἀγρούς του.

» Ὅτε ὁ *μουλλᾶς* ἐπανῆλθεν ἐκ Δαργιβέδενου ὁ υἱὸς τῆς πριγκηπίσης Ἀλέξανδρος ἔπασχε δεινῶς· λυπούμενος ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἀτονίαν τοῦ παιδίου, καὶ βλέπων ὅτι ἡ μήτηρ του ἐστερεῖτο χρημάτων, ἔρριψεν εἰς τὴν κλίνην τοῦ παιδίου τριάκοντα *κοπέκ*, εἰπὼν πρὸς τὴν μητέρα· — Λάβε τα, μὴ φανῇς ἀκατάδεκτος· ἠμπορεῖς ν' ἀγοράσῃς τοὐλάχιστον μίαν ὄρνιθα καὶ νὰ δώσῃς ζωμὸν εἰς τὸ παιδίον. — Καὶ ὑπήκουσε μὲν ἡ ταλαίπωρος εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του, ἀλλὰ ποῦ νὰ βράσῃ τὴν ὄρνιθα; Ὁ *μουλλᾶς* εὐκόλυνε καὶ τοῦτο, δανεισθεὶς χύτραν παρά τινος γειτονος, ἐπὶ συμφωνίᾳ ὅμως νὰ τὴν ἀποδώσωσιν ἀφοῦ τὴν πλύνωσιν ἑπτάκις. Ἐν τοσούτῳ ἐπειδὴ αἱ αἰχμάλωτοι εἶπον ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φάγωσι τὸν διδόμενον εἰς αὐτὰς ἄρτον, ὁ *μουλλᾶς* ἔφερε δύο γυναῖκας εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐκάθηντο, καὶ κατεσκεύασαν κλίβανον κατὰ τὰς ὁδηγίας ἐκείνων· προσέθετο δὲ εἰς ταύτας τὰς ὑπηρεσίας καὶ ἄλλην ἀξίαν λόγου. Ἔδωκεν εἰς αὐτὰς δέρματα μαροκινὰ ἵνα κατασκευάσωσι *τετσεβιακί* ἢ σανδάλια, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐγχωρίων, ὅπως μὴ ἐμφανισθῶσιν ἀνυπόδητοι εἰς τὸν Σιαμίλ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἐργασία αὕτη εἶχε δυσκολίας τὰς ὁποίας δὲν ἐδύνατο νὰ θεραπεύσῃ ὁ *μουλλᾶς*. Ὁ πρίγκηψ Ἰβὰν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ τὰ κόψῃ, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχον βελόνας, ἡ πριγκήπισα Βάρατοφ, λαβοῦσα τὴν ἄδειαν τοῦ *μουλλᾶ*, ἠγόρασε. Φαίνεται ὅτι ὁ σανδαλοποιὸς τοῦ *ἀούλ* εἶχεν ἀρκετὰ ἐργαλεῖα, διότι ἔδωκεν εἰς τὴν πριγκήπισαν ἐκεῖνα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην, διδάξας αὐτὴν καὶ πῶς νὰ τὰ μεταχειρισθῇ· ὅθεν τὸ ἔργον τῶν αἰχμαλώτων ἐυδοκίμησεν.

» Ἐπανελθόντος τοῦ Σιαμὶλ εἰς Δαργιβέδενον δύο ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν αἰχμαλώτων εἰς τὸ *ἀούλ*, εἰδοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ *μουλλᾶ* ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταβῶσι καὶ αὐταὶ ἐκεῖ, καὶ ὅτι ἡ ὁδοιπορία αὕτη θὰ ἦτο ἡ τελευταία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ *μουλλᾶς* εὐχαριστήθη διὰ τὴν ἐργασίαν τῶν δύο στρατιωτῶν εἰς τοὺς ἀγρούς του, ἔψησε τὸ ἥμισυ βοὸς καὶ εἱστίασεν ὅλους τοὺς παρ' αὐτῷ αἰχμαλώτους· ἐπέτρεψε μάλιστα καὶ νὰ παραλάβωσι τὰ μείναντα. Ὁ καιρὸς ἦτο ὡραῖος ὅτε ἀνεχώρησαν, καὶ ὅτε ἐξῆλθον τοῦ *ἀούλ* ἐθαύμασαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς φύσεως· ἀληθὴς παράδεισος ἦσαν τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· πανταχοῦ ἔβλεπον δένδρα καὶ ἀγρούς, καὶ ἄνθη, καὶ ποταμοὺς ἑλικοειδεῖς, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα ἦσαν καθαρὰ ὡς κρύσταλλος, καὶ ποίμνια διεσκορπισμένα, καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ὑψώματα ἐστεμμένα ὑπὸ *ἀούλ*· διὸ καὶ εἶπέ τις τῶν θεραπαινίδων ὅτι ἐὰν οἱ ὀρεινοὶ δὲν ἦσαν διάβολοι, δὲν θὰ κατῴκουν οὕτω πως, διότι θὰ ἐφοβοῦντο μὴ πέσωσι καὶ συντριβῶσιν.

» Ἐπειδὴ ἔκαιεν ὁ ἥλιος κατὰ τὸν πρῶτον αὐτῶν σταθμόν, ὁ *μουλλᾶς* ἔφερε τὰς πριγκήπισας εἰς παρακείμενον σπήλαιον, ὅπου ἀνεπαύθησαν ὀλίγον· μετὰ δὲ ταῦτα διέβησαν διὰ στενοῦ, μεταξὺ δύο βουνῶν ἀποτόμων ὀλίγον ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ὅτε ἐξῆλθον εἶδον μεταξὺ τῆς ἀπεράντου πεδιάδος τὸ περίφημον *ἀούλ* τὸ ὑπὸ τῶν Ῥώσων καλούμενον Ἄνδι, καὶ ἀπήντησάν τινας γυναῖκας φερούσας ἐπὶ κεφαλῆς λευκὰς ὑδρίας. Εἰ δὲ καὶ ἦσαν γυναῖκες τοῦ *ναΐπ* τοῦ χωρίου, τὸ ἔνδυμά των ὅμως ἦτο εἰς ἄκρον σεμνόν. Οἱ χιτῶνες καὶ αἱ ἀναξυρίδες των ἦσαν ἐκ χονδροῦ πανίου, καὶ μακρὸς πέπλος ἐκ πανίου ἐπίσης εὐτελοῦς τὰς ἐκάλυπτεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν· τὸ δὲ πρόσωπόν των ἐστέπαζεν ὅμοιον ὕφασμα, ἠραιωμένον ὀλίγον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Αἱ αἰχμάλωτοι ἠπόρησαν εἰς ἄκρον διὰ τὴν τόσην εὐτέλειαν, διότι, ὡς ἐγίνώσκον, τὸ μέρος ἐκεῖνο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Λέζγων καὶ τῶν Τσετσέγκων ὡς ἡ ἑστία τῆς καυκασίας ἀριστοκρατίας (*)· ἀλλὰ τὰ ἤθη των εἶναι εἰσέτι ἀφελέστατα καὶ ἀρχαϊκά.

» Ἡ συνοδία ἦλθεν εἰς Ἄνδι τὸ ἑσπέρας, καὶ ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἐσωρεύθησαν εἰς κατώγαιον εἰς ἄκρον στενόν. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεψαν εἰς τὰς αἰχμαλώτους νὰ ἀναβῶσιν εἰς τὸ δῶμα τοῦ κατωγαίου. Μετ' ὀλίγον αἱ γυναῖκες τοῦ *ναΐπ* ἔφεραν δεῖπνον τὰ μάλιστα ὀρεκτικόν, διαρκοῦντος τοῦ ὁποίου εἷς τῶν αἰχμαλώτων στρατιωτῶν, ὅστις εἶχε σώσει τὴν *τσουγκοῦράν* του (**), ἔπαιξεν ἤχους ἐθνικούς.

» Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως, ὁ *μουλλᾶς* ἔδωκε πέπλους εἰς τὰς πριγκήπισας εἰπὼν ὅτι εἰς τὸν τόπον δι' οὗ ἔμελλον νὰ διαβῶσιν, αἱ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας τάξεως πρέπει νὰ καλύπτωνται πάντοτε. Διέβησαν δὲ ἐνώπιον τοῦ Δάργου, ἀρχαίας πρωτευούσης τοῦ Σιαμὶλ καταστραφείσης ἐκ θεμελίων ὑπὸ τῶν Ῥώσων τὸ 1845, καὶ ἐπὶ τέλους εἶδον τὸ Δαργιβέδενον. Συνήντησαν πολλοὺς ἱππεῖς φέροντας λόγχας μὲ ἐπισείοντας, καὶ ὁδηγοῦντας παιδίον δεκατεσσάρων περίπου ἐτῶν. Ἤτο δὲ τοῦτο ὁ Μεχμὲτ Σαμπής, υἱὸς τοῦ Σιαμίλ καὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης πρό τινων ἐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν εἰσῆλθον μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων εἰς κατώγαιον ἀρκετὰ εὐρύχωρον, ἔπειτα δὲ μετεφέρθησαν ἅπαντες εἰς οἰκίαν κειμένην πλησίον τῆς τοῦ Σιαμίλ. Εἰκοσιδύο ἡμέρας διήρκεσεν ἡ ὁδοιπορία αὕτη.»

Ἐνταῦθα ἄρχεται νέα περίοδος τῶν συμβάντων τῶν αἰχμαλώτων. Αἱ πριγκήπισαι δὲν ἔχουσι πλέον νὰ παλαίωσι πρὸς κόπους καὶ στενοχωρίας καὶ βάσανα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ῥαδιουργίας τῶν γυναικῶν τοῦ *Ἰμάμη* (*), καὶ πρὸς τὴν ἀπλησίαν τῶν ἀναλαβόντων τὴν διὰ λύτρων ἀπελευθέρωσίν των.

(Ἕπεται συνέχεια.)

(*) Ἀριστοκρατίαν ἐννοοῦσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ σειρᾷ τῶν Καυκασίων ὀρέων τὸν πλοῦτον καὶ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν· κατὰ τὸ ἀντίθετον ὅμως μέρος καὶ τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἐννοοῦσιν αὐτὴν κατ' ἄλλον τρόπον.

(**) Ἐθνικὸν ὄργανον τῶν κατοίκων τῆς Γεωργίας.

ΠΕΡΙΟΔΙΑΙ ΣΠΟΥΔΑΣΤΟΥ.

—ooo—

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 221, 222 καὶ 227.)

ΣΤ'.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πόλιν εὑρέθην εἰς τὴν μοτοτοριαν τῶν μικρῶν πόλεων. Ἡ ἀράγνωσις μόλις συνεπλήρου τὰ κενὰ τῶν μονήρων ὡρῶν, καί, ὡς λέγουσιν, ἐφόνευον τὸν καιρὸν ὅπως ἠδυνάμην. Ὀφείλω δὲ νὰ μὴ λησμονῶ ὅτι οὐ μικρὰν ψυχαγωγίαν ἀπελάμβανον πορευόμενος ἐνίοτε εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον καὶ ἐπισκεπτόμενος τὸν διδάσκαλον Θεόφιλον, παρ' ᾧ εὕρισκον πάντοτε φιλικωτάτην δεξίωσιν.

*Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἑβδομάδος ὁ Θεόδωρος Κ** μὲ συνώδευσεν εἰς τὴν ἐν τῇ κώμῃ Μεσσαρίᾳ οἰκίαν του. Αὐτόθι, ἀντὶ τῶν θορυβωδῶν δείπνων τῶν Ἀποικίων καὶ τῆς Στενίας, μοὶ προσέφερεν ὁλόκληρον ἡμέραν περιπάτου εἰς τὴν πλευρὰν τῆς Μεσσαρίας τὴν πλουσιωτέραν διὰ τὰ ὕδατα καὶ τὰς ὡραίας τῶν λεμονεῶν φυτείας ὅλων τῶν ἄλλων τῆς νήσου· ἡ δὲ κώμη τῆς Μεσσαρίας κειμένη ἐπὶ ὑψώματος ἔχει σκηνογραφικὸν καὶ εὐρὺν ὁρίζοντα· ὁδὸς δὲ κεκοσμημένη διὰ κυπαρίσσων ἄγει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς κώμης, ἀξιόλογον διὰ τὴν τεκτονικήν της καὶ τὸν ἔσω καλλωπισμόν της.*

Μετὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς περιήλθομεν τὰς Μυρίτας καὶ τὰ Λάμυρα, κώμας τερπνὰς τῶν ὁποίων αἱ λευκάζουσαι οἰκίαι ἐκρύπτοντο εἰς δάση λεμονεῶν, πορτοκαλεῶν καὶ πλείστων καρποφόρων δένδρων. Πολυαρίθμους πηγὰς ἀπηντῶμεν περιβρεχούσας πανταχόθεν τοὺς κήπους ἐκείνους, ὀνομαστότεραι δὲ αὐτῶν εἶναι ἡ Ἀκοή, ἡ Κούμωλος καὶ ἡ Λιβάς.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπεσκέφθην καὶ τὴν κώμην Στραπουρίαν, ὑπερκειμένην τῶν Λαμύρων εἰς θέσιν ὑψηλὴν καὶ περίοπτον. Τελουμένης ἐνταῦ-

(*) Τὸν τίτλον τοῦτον λαμβάνει ὁ Σιαμίλ, εἰ καὶ ἀξιοῦσιν οἱ ὀρθόδοξοι μουσουλμάνοι ὅτι δὲν ἔχει τοιοῦτο δικαίωμα.

θα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος, ἐπορεύθην εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅπου ἀπήντησα μεγάλην συρροὴν χωρικῶν. Αἱ γυναῖκες, ζωηραὶ καὶ εὔμορφοι τὴν ὄψιν, φοροῦσαι τὰς ἑορτασίμους στολάς των, περιήρχοντο, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν φίλων καὶ συγγενῶν αὐτῶν.

Ἀπὸ τῆς κώμης ταύτης καθορῶνται καὶ ἄλλα γειτνιάζοντα κωμίδια περιλαμβανόμενα εἰς τὴν λεγομένην κοιλάδα τῶν Μενίτων. Τινὰ τούτων περιῆλθον μόνος πλανῶν τὸ νέον ὄνειρόν μου εἰς τοὺς κόλπους τῆς πλουσίας ἐκείνης φύσεως. Ἐν τινι μάλιστα τῶν μονήρων ἐκδρομῶν μου ἐξενίσθην κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 29 Ἰουλίου ἐν τῇ οἰκίᾳ συγγενοῦς τοῦ φίλου μου Κ. Κ. Καθήσας μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Τ** εἰς τὸ ὑπαιθρον δῶμα τῆς οἰκίας του δὲν ἠδυνήθην ν' ἀποσπασθῶ ἐκ τῆς γοητευτικῆς θέσεως τοῦ πανοράματος τῆς κοιλάδος εἰμὴ πολὺ ἀργὰ μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Ζ'.

Καθ' ἣν ὥραν, μετὰ παρέλευσιν μακρῶν ἐνιαυτῶν ῥυθμίζων καὶ ἀντιγράφων σημειώματα παλαιὰ ἀναμιμνήσκομαι τοῦ ἐπεισοδίου ἐκείνου τῆς ζωῆς μου, ἐπισκέπτομαι διὰ τῆς φαντασίας τὴν κοιλάδα τῆς Ἀνδρου καὶ ἐπανευρίσκω καλῶς τὸν οἶκον ὁμοιάζοντα ὡς πυργίσκον ἐποχῆς ἀρχαίας. Ἀναθεωρῶ τὸν κατάδενδρον κῆπον τῆς οἰκίας καὶ ἀναγνωρίζω τὴν πλατύφυλλον συκῆν τῆς αὐλῆς, εἰς τὴν σκιὰν τῆς ὁποίας καθήμενος ἀπέναντι τῆς κυανοφθάλμου παρθένου ἐργαζομένης ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας ἔγραφον ταχέα ἀποσπάσματα ἡμερολογίου καίτινα εἰδύλλια. Δὲν διαφεύγει ὁμοίως τὴν μνήμην μου οὔτε ἡ ἀγροτικὴ ἐργασία μου μετ' ἐκείνης, οὔτε ἡ νὺξ τῆς 2 Αὐγούστου 1845 τὴν ὁποίαν ἐπέρασα ἐντὸς τοῦ κήπου μετ' αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Θεοδώρου Κ** Ὅλα ταῦτα, λέγω, ἐπανευρίσκω διὰ τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἐκείνη; Τί ἀπέγεινεν ἐκείνη; — Ἂν κατὰ τύχην ἠχώ τις τῶν ἀναμνήσεων τούτων φθάσῃ μέχρι τῆς ἀκοῆς της καὶ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν μνήμην της τὸ ἄνειρον τῶν περασμένων ἐτῶν, εἴθε ἡ ἐνθύμησις τοῦ γράψαντος τὰς σελίδας ταύτας νὰ μὴ ἐμποιήσῃ θλιβερὰν εἰς τὸν νοῦν της ἐντύπωσιν!

Η'.

Μετὰ τριήμερον διατριβήν, ὡς προεῖπον, ὤφειλον ν' ἀναχωρήσω. Ἡ ὥρα τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ ἦτο πικρά. Ἀναβὰς εἰς ἱππάριον ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς φίλης μου ἀπόστυσιν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἐστάθην, καὶ θεωρῶν πρὸς τὴν κώμην ἀνεκάλυψα τὴν στέγην τοῦ οἴκου. Ἐπὶ τοῦ δώματος ἵστατο ὀρθία ἡ κόρη τῶν Ἀποικίων καὶ μᾶς ἐθεώρει ἀναχωροῦντας, καὶ μᾶς ἀπεχαιρέτα διὰ τοῦ βλέμματος

Ἀλλὰ δὲν ἀνεχωρήσαμεν, διότι ἐπὶ ὁλοκλήρους ἑβδομάδας οὐδεὶς ναύτης ἐτόλμα νὰ διέλθῃ τὸ στενὸν τῆς Ἀνδρου· καθ' ἑκάστην ἀνεβάλλετο ἡ ἀναχώρησις, καὶ ἐγώ, ὡς ἄλλος Τηλέμαχος, ἑκὼν ἀέκων ἠναγκαζόμην νὰ διαμένω εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς μου.

Τὴν 6 Αὐγούστου ἐτελεῖτο ἐν Λαμύροις πανήγυρις τῆς Μεταμορφώσεως. Αἱ δὲ ἐν Ἀνδρῳ πανηγύρεις εἶναι συχναί, διότι ἡ νῆσος αὕτη περιέχει ὑπὲρ τὰς 300 ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένων τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν μετοχίων. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἤμην προσκεκλημένος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ εὐγενοῦς τὴν καρδίαν καὶ τὸν τρόπον Νικολάου Καΐρου. Εἰς τὴν εὐρύχωρον αὐτοῦ οἰκίαν ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας ὑπῆρχε μεγάλη συρροὴ φίλων καὶ συγγενῶν του. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα, ἤρχισε χορὸς ὃν συνεκρότουν τὰ ἀξιολογώτερα ζεύγη τῶν περὶ τὰ Λάμυρα κωμῶν· καὶ ἀληθῶς ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ οἴκου περιεῖχε τὰ ὡραιότερα πρόσωπα τῆς νήσου καὶ τῶν δύο φύλων, ἰδίως δὲ τοῦ ὡραίου, πλεονάζοντος αὐτόθι ὑπὲρ πάσας ἴσως τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ὁ δὲ χορὸς ἦτο ὅλως ἐγχώριος καὶ πάντη ἀνόμοιος τῶν εὐρωπαϊκῶν. Κατὰ πρῶτον νέος τις χορευτὴς ὡδήγει εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης τέσσαρας ἢ πέντε κυρίας καὶ ἐχόρευε μετ' αὐτῶν κυκλιδόν. Μετὰ τοῦτο ἔμενεν ὁ χορηγὸς μετὰ τῆς πρώτης κυρίας καὶ ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα ὥρας ἐχόρευον ἀμφότεροι ἀντιθέτως πλὴν μετά τινος ῥυθμοῦ καὶ τάξεως. Οἱ δύο χορευταὶ ἵστανται ὄρθιοι, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ἐκτελεῖ ποικιλομόρφους συστροφὰς καὶ ἐλιγμοὺς κέντρον ἔχων τὴν γυναῖκα, ἥτις καὶ αὕτη ἀποκρίνεται μὲ βηματισμὸν ὁμαλώτερον εἰς τὰς κινήσεις τοῦ χορευτοῦ, ἀκολουθοῦσι δὲ ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς μουσικῆς. Τὸ ζεῦγος τοῦτο διαδέχεται ἄλλο καὶ οὕτως ἑφεξῆς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ ἐπιτηδειότεροι καὶ αἱ ὡραιότεραι ἀπαρτίζουσι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ χοροῦ, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν κατὰ πρῶτον θεωροῦντα αὐτὸ μετρίως ἀρέσει, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὁ ὀφθαλμὸς συνοικειούμενος ἀνακαλύπτει ῥυθμόν, ἁρμονίαν καὶ πλοῦτον κανονικῶν κινήσεων.

Ἐν γένει δὲ ὁ θεατὴς τῶν τοιούτων κυκλίων χορῶν, συνηθεστάτων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη, καὶ διατηρούντων εἰσέτι ἰδιόρρυθμόν τινα χαρακτῆρα καὶ ἐντελῶς ἐγχωριάζοντα, δὲν δύναται μετ' εὐλόγου ἄρά γε πεποιθήσεως νὰ συμπεράνῃ ὅτι οἱ χοροὶ οὗτοι ὁμοιάζουσι τοὺς κυκλίους τῶν ἀρχαίων; Μήπως δὲν ἔχωσιν εὐγενές τι καὶ καθαρῶς ἑλληνικόν, καὶ μήπως ὁ θεατὴς δὲν λησμονῇ ἐνίοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χορούς;

Ὁ χορὸς ἐξηκολούθει θορυβώδης καὶ ἠχηρὸς πολὺ ἀργὰ μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ὁ ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης μοὶ προσέφερε καταφύγιόν τι πρὸς ἀνάπαυσιν. Πρὶν ἀποσυρθῶ ἐκ τῆς αἰθούσης κατέβην εἰς τὸν μέγαν κῆπον τοῦ οἴκου καὶ διέμεινα μόνος ἱκανὴν ὥραν εἰς τὰς βαθείας καὶ σιγαλέας σκιὰς τῶν δένδρων.

Μετὰ δύωρον ἄϋπνον ἀνάπαυσιν ἠγέρθην περὶ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τῆς ἀνατολῆς. Ὅλοι ἐκοιμῶντο βαθέως, καὶ εἰς τὸν οἶκον ἐπλανᾶτο ἡ ἠ-

φεμία τοῦ ὕπνου. Ἐξελθὼν διευθύνθην πρὸς τὴν πόλιν δι' ἀλσῶν πορτοκαλεῶν καὶ λεμονεῶν· ἡ πρωΐα ἦτο γλυκυτάτη, καὶ ἐκ τῶν φυλλωμάτων ἐξήρχοντο τὰ ἐωθινὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν. Θεῦ! τὰ πάντα πέριξ ἐμοῦ ἐμειδίων, ἀλλὰ τὸ πρόσωπόν μου ἐσκυθρώπαζεν. Ἀνεχώρουν μακρὰν ἐκείνης χωρὶς νὰ λάβω τὴν παρηγορίαν τοῦ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσω. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἀπροσδόκητον συμβὰν τῆς ἐν Ἀνδρῳ περιοδείας μου, καὶ ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης θέλει, ἐλπίζω, μὲ συγχωρήσει ὅτι ἐπὶ ἔνα καὶ ἑπέκεινα μῆνα διατρίψας ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, δὲν εὗρον τὴν ἀπαιτουμένην εὐκαιρίαν ἵνα ἐπισκεφθῶ τὴν Παλαιόπολιν περιλαβάνουσαν ἀξιόλογα, ὡς ἤκουον, τῆς ἀρχαιότητος λείψανα.

Θ'.

Συγχώρησέ με, φίλε, νὰ περάσω τὴν ὑπὲρ τὸ δέον μακρὰν ταύτην ἐπιστολὴν διὰ τῆς ἐξῆς βραχυτάτης ἀναμνήσεως.

Τέλος πάντων εὑρέθη ναύτης ὅστις ἐτόλμησε νὰ καταφρονήσῃ τὴν σφοδρὰν πνοὴν τῶν ἐτησίων, καὶ νὰ διαπλεύσῃ τὸ περιώνυμον διὰ τὰς καταιγίδας στενὸν τῆς Ἀνδρου. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐξ Ἀνδρου ἀναχώρησίς μας τὸ ἑσπέρας τῆς 9 Αὐγούστου 1845.

Ἀποχαιρετήσας φίλους τινὰς καὶ πρὸ πάντων τὴν οἰκογένειαν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἰρηνοδίκου Ι. Α** ἐπορεύθην περὶ τὴν 8 ὥραν μ. μ. εἰς τὸ ὀρφανοτροφεῖον ἵν' ἀποχαιρετήσω ὁροίως καὶ τὸν Θεόφιλον Καΐρην, παρ' ᾧ ἔλαβον καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ἐν Ἀνδρῳ διατριβήν μου ἐνδείξεις φιλίας.

Ὁ Θεόφιλος μὲ συνώδευσεν ἀναχωροῦντα μέχρι τοῦ προαυλίου τοῦ ὀρφανοτροφείου. Ἡ ἑσπέρα ἦτο ζοφερὰ καὶ ἀνεμώδης. Προχωρήσας πρὸς τὰ κάτω ἐστράφην καὶ τὸν εἶδον ἱστάμενον ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ διὰ τῆς χειρὸς ἀποχαιρετῶντά με. Ὁ ἄνεμος ἔσειε τὰς πτυχὰς τοῦ μέλανος περιβολαίου του· εἶχε τὴν κεφαλὴν γυμνήν, καὶ τὸ σύνολον τῆς μορφῆς του ἐφαίνετο μυστηριῶδες. Ἔκτοτε δὲν τὸν εἶδον πλέον.

Περὶ τὴν 9 ὥραν ἔπλεον πρὸς τὴν Σύρον.

Χ. Α. ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΑ.

—ooo—

Ἡ μελέτη τοῦ ἡμετέρου Κ. Παύλου Λάμπρου ἡ καταχωρισθεῖσα ἐν τοῖς 214 καὶ 215 φυλλαδίοις τῆς Πανδώρας ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀνέκδοτα νομίσματα τῶν Μεγάλων Μαγίστρων τοῦ ἐν Ῥόδῳ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν, ἐθεωρήθη ἀξία πολλοῦ λόγου ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ· ἡ δὲ Revue numismatique, ἡ συνταισσομένη ἐν Παρισίοις ὑπὸ τῶν γνωστῶν τοῦ Ἰνστιτούτου μελῶν J. de Witte καὶ Adrien de Longpérier, ἐκδοῦσα καὶ αὐτὴ τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν πίνακα τῶν νομισμάτων τούτων (Μαρτίου καὶ Ἰουνίου 1859 φυλλάδ. Β' καὶ Γ'), ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς·

« Τὸν Κ. Παῦλον Λάμπρον ἐγνώρισαν καὶ τιμῶσιν οἱ ἀρχαιολόγοι ἕνεκα διαφόρων σπουδαίων εἰδήσεων ἃς ἐδημοσίευσε διὰ τῆς Ἀθηναίας Πανδώρας, Ἐπιθεωρήσεως ὀλίγον μὲν γνωστῆς ἐν Γαλλίᾳ, περιεχούσης ὅμως ἔργα μεγίστου λόγου ἄξια, καὶ ἀξιολόγους εἰδήσεις περὶ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

» Τὸ 1855 ἔτος ἐξεδώκαμεν διὰ τοῦ Bulletin archéologique français μετάφρασιν εἰδήσεως τοῦ Κ. Π. Λάμπρου περὶ ἀνακαλύψεως χρυσῶν νομισμάτων τῶν Φιλίππων. Ὁ αὐτὸς ἐξέδοτο διὰ τῆς Πανδώρας ὡσαύτως τὸ 1857 καὶ ἄλλην πραγματείαν περὶ χαλκοῦ τινος νομίσματος Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, ἥτις ἐβασίλευσε μόνη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ πενταετίαν, καὶ ἐζητήθη εἰς γάμον διὰ πρέσβεως ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου . . .

» Ἡ νέα πραγματεία τοῦ Κ. Λάμπρου διαλαμβάνει περὶ σειρᾶς νομισμάτων τῶν μεγάλων Μαγίστρων τῆς Ῥόδου, σειρᾶς λίαν σπουδαίας, καὶ διπλασίως μάλιστα σπουδαίας εἰς ἡμᾶς, διότι τὰ νομίσματα, ὅλα σχεδὸν ἀνέκδοτα, περιέχουσιν ὀνόματα Γάλλων Μαγίστρων. Διὸ καὶ ὁμολογοῦμεν μυρίας ὅσας τὰς χάριτας πρὸς τὸν συγγραφέα, ἐπιτρέψαντα ἡμῖν τὴν ἀνατύπωσιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ. »

Μετὰ δὲ τὴν μετάφρασιν τῆς περιγραφῆς τῶν νομισμάτων ὁ Κ. Adrien Longpérier καταλήγει τὸν λόγον οὕτωσί·

« Εἰ καὶ παρελίπομεν τὸ ἱστορικὸν μέρος, τὸ περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν, οὐχ ἧττον ὅμως ἀρκετὰ ἐπανελάβομεν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, καὶ τοῦτο διότι πρόκειται περὶ ἀνδρῶν γεννηθέντων, ὡς εἴπομεν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι, καὶ διότι ἐχάρημεν καθ' ὑπερβολὴν ἀναγνόντες ἀξιόλογον ἄρθρον γραφὲν καὶ δημοσιευθὲν ἐν Ἀθήναις, ὑπ' ἀνδρὸς ἀνήκοντος εἰς τὸ μεγάθυμον χριστιανικὸν ἔθνος μεθ' οὗ συνδέουσιν ἡμᾶς τοσοῦτοι δεσμοί. Πῶς νὰ μὴ καταδείξωμεν εὐχαρίστως ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἵτινες ὑπῆρξαν κατὰ πάντα διδάσκαλοι ἡμῶν, ὑπάρχουσι καὶ σήμερον ἔτι ἄξιοι ἡμῶν ἐφάμιλλοι; »

Καὶ δίκαιος μὲν ὁ ἔπαινος ὁ πρὸς τὸν Κ. Λάμπρον· ὀφείλομεν δὲ καὶ ἡμεῖς νὰ ἐκφράσωμεν πολλὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἐπαινέτην, διότι τὰ μάλιστα ἐνθαρρύνει τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὸν περὶ πολιτισμοῦ ἀγῶνα εἰς ὃν ἀπεδύθησαν ἡ εὐμενὴς συγκατάβασις, μεθ' ἧς οἱ σοφοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης προσβλέπουσιν εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν (*).

(*) Λαμβάνοντες ἐνδόσιμον ἐκ τῆς εὐμενείας τῆς Revue numismatique, σπεύδομεν νὰ ἐκφράσωμεν ἐπίσης εὐγνωμοσύνην καὶ πρὸς δύο ἄλλα συγγράμματα τῆς Γαλλίας, τὴν Revue des Deux Mondes καὶ τὴν L' institution des Aveugles, μνημονεύσαντα ἰσχάτως μετὰ συγκαταβάσεως τῶν διὰ τῆς Πανδώρας ἐκδιδομένων ἔργων. Τὸ ἕτερον μάλιστα αὐτῶν καὶ μετέφρασε περικοπάς τινας τῶν Ἀναμνήσεων τοῦ Ἀποδημητοῦ, τῶν δημοσιευθεισῶν περὶ τὰ τέλη τοῦ 6' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' ἔτους.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΔΑΚΙΑ ΟΜΟΓΕΝΩΝ.

—ooo—

Φίλε κύριε! Εἰς τὰς εἰδήσεις ὅσας κατεχώρισεν ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ πραγματείᾳ ὁ Κ. Γ. Παπαδόπουλος (*) περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις ἑλληνισμοῦ, ἀναγκαῖον εἶναι, νομίζω, νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ ἑφεξῆς, ἔτι μᾶλλον ἐνισχύουσαι ὅσα ἔγραψεν ὁ φιλόμουσος καθηγητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου.

Τὸ ἐν Ἰβραΐλα *Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον* οὐδόλως εἶναι κατώτερον τοῦ ἐν Γαλατσίῳ *Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου*, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἧττον εὐεργετικόν· διότι καὶ νοσοκομεῖον διατηρεῖ ὑπὲρ τῶν ξένων ἐνδεῶν, ἐν ᾧ νοσηλεύονται κατ' ἔτος μέγας ἀριθμὸς ἀσθενῶν παντὸς ἔθνους καὶ πάσης θρησκείας ἀδιακρίτως, πρὸ πάντων Ἕλληνες ναῦται, καὶ ἀδρὰς χρηματικὰς βοηθείας διανέμει δὶς τοῦ ἔτους, τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα, τοῖς ἔχουσι χρείαν τοιούτων. Σήμερον δὲ σκέπτεται καὶ περὶ συστάσεως παρθεναγωγείου χάριν μάλιστα τῶν ἐνδεῶν κορασίων, ὁ δὲ κατὰ πάντα ἀξιέπαινος ὁμογενὴς Κ. Γ. Ἀβασιώτης, μέλος τοῦ ἐμπορικοῦ συλλόγου, προσέφερε *δωρεὰν* ἐπὶ τετραετίαν τὴν ἐν τῇ πόλει εὐρύχωρον οἰκίαν του ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Πρὸς ἐκτέλεσιν τούτων καὶ ἄλλων ἀγαθοεργῶν καὶ φιλανθρώπων πράξεων, οἱ ἔμποροι ἐπιβάλλουσιν ἑκουσίως δασμὸν εἰς τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν· συντρέχουσι δὲ συνεχῶς καὶ αὐτὴν τὴν ἐγχωρίαν κυβέρνησιν διὰ συνεισφορῶν ἀξίων λόγου, ὁσάκις ἐπειχειρῇ αὕτη κοινωφελῆ ἔργα, ὡς παραδείγματος χάριν ὅτε κατεσκεύασε τὴν προκυμαίαν, δι' ἣν ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος συνεισέφερε τρεῖς χιλιάδας φλωρίων καισαροβασιλικῶν, ἔστρωτε διὰ λίθων τὴν ἐμπορικὴν πλατεῖαν, δι' ἣν ὁ αὐτὸς σύλλογος κατέβαλεν ἴσον ποσόν, ᾠκοδόμησε δημοσίας ἀποθήκας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἰδίως δὲ τὸ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον δαπανᾷ εἰς πᾶν ὅ,τι παρέχει εὐκολίας καὶ ἐγγυήσεις εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, χωρὶς εἰς τοῦτο νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν οὔτε τῆς κυβερνήσεως, οὔτε τοῦ δήμου. Εἶναι δὲ οὕτω διωργανισμένον τὸ ἐμποριαὸν κατάστημα, ὥστε ἐν αὐτῷ μανθάνει τις καθ' ἡμέραν μετ' ἀκριβείας τὴν ἀξίαν τῶν συναλλαγμάτων τῆς Βιέννης, τὰς τιμὰς τῶν ἐγχωρίων δημητριακῶν καρπῶν, τὰς καθημερινὰς καὶ μηνιαίας φορτώσεις τῶν πλοίων, τὴν κίνησιν τῆς ναυτιλίας τοῦ λιμένος, δηλαδὴ τοὺς ἀπόπλους καὶ κατάπλους, τὸ βάθος τῶν ὑδάτων τοῦ Σουλινᾶ, τὰς τιμὰς τῶν λεγομένων *λίμπων*, τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ναύλους, καὶ ὅλα ὅσα συντείνουσιν εἰς τὸ νὰ ὁδηγήσωσι τὸν ἔμπορον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐργασίας του.

Τὸ σύστημα τοῦτο, ὁμολογήσατε, φίλε κύριε, ὅτι τιμᾷ τὸν ἐν Ἰβραΐλᾳ ἐμπορικὸν σύλλογον, καὶ διὰ τοῦτο ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ εἴπω τινὰ περὶ αὐτοῦ, εἰ καὶ ὀλίγα, διότι καὶ ὀλίγον διέτριψα εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀναβαίνων εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βλαχίας, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλετε τὰ προσθέσει εἰς τὰς λοιπὰς εἰδήσεις ὅσας δημοσιεύοντες οἱ συντάκται τῆς *Πανδώρας* δὶς τοῦ μηνὸς ἐπ' ὠφελείᾳ μεγίστῃ τῶν ὁμογενῶν, ἀποδεικνύουσι τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν καὶ τὴν φιλογένειαν.

Πρόθυμος φίλος Δ. Κ.

(*) Ἰδε Πανδ. φυλλάδ. 224 καὶ 235.

ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ.

—ooo—

Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἐλογίσθημεν περίεργον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα εἰκόνα παριστάνουσαν πῶς ἐνεργοῦνται αὗται ἐν Ἀγγλίᾳ. Οἱ ὀπαδοὶ τῶν διαφόρων ὑποψηφίων περιερχόμενοι τὰς ὁδούς, ἀγωνίζονται διὰ παντὸς τρόπου, κηρύττοντες ἀπὸ τῶν hustings (*), καὶ ἀγγελίας ἀναστηλοῦντες, καὶ ἑαυτοὺς μεταβάλλοντες εἰς ἀγγελίας τετυπωμένας γιγαντείοις γράμμασιν ἐπὶ γιγαντείων ἐπίσης ἐπιτραχηλίων, καὶ ἐπευφημοῦντες, καὶ συρίζοντες, καὶ εἰς μυρία ἄλλα ἐπιδιδόμενοι, νὰ κατορθώσωσι τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἰδίων ὑποψηφίων. Ἡ ἐλευθερία αὕτη περὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν πολιτῶν πολλοὺς πολλάκις ἠπάτησεν ὥστε καὶ νὰ πιστεύσωσιν ὅτι αἱ ἐκλογαὶ ἐν τῇ πατρίδι ἐκείνῃ τῶν ἐλευθεριῶν ἀποβαίνουσιν ὅλως διάφθοροι. Καὶ ὅμως ἀκαταπαύστως καὶ λέγονται καὶ γράφονται Φιλιππικοὶ κατὰ τῆς bribery and corruption at elections (διαφθορᾶς περὶ τὰς ἐκλογάς)· διότι ὅπου ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συνυπάρχωσι καὶ συμφέροντα καὶ πάθη.

Πρὸς τὴν εἰκόνα συνάπτομεν καὶ περίεργον ἄρθρον περὶ τῶν ἐκλογῶν τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὁποῖον ἠρανίσθημεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τῆς Γαλλίας K. De Jouy, τοῦ ἐπιγραφομένου L'hermite de Londres.

« Ὁποῖον θέαμα τὸ τῶν ἐκλογῶν! Δὲν θέλω πώποτε λησμονήσει ὅ,τι εἶδον, συνοδεύσας φίλον μου ψηφοθηροῦντα. Τὸ πολίτευμα τοῦ φίλου μου κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπῆρχεν ἀλλόκοτον· καὶ σπουδαῖον καὶ κωμικόν, καὶ ῥαδιοῦργον καὶ χαμερπές, καὶ ἀξιέπαινον καὶ γελοῖον. Φαίνεται ὅτι γλυκυτάτη καὶ εἰς ἄκρον ἐπαγωγὸς θὰ εἶναι ἡ θέσις τῶν βουλευτῶν· διότι ἄλλως, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξευτελίζεταί τις εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ κολακεύῃ, νὰ ἐπαινῇ καὶ νὰ περιποιῆται ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους καταφρονεῖ ἐκ βάθους καρδίας; Χαρακτὴρ προσηνέστερος, συμβιβαστικώτερος τοῦ

(*) Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ Ἄγγλοι τὰ ἐν τῇ εἰκόνι παριστανόμενα ὑψηλὰ παραπήγματα, ἅτινα ἀνεγείρουσι κατὰ τὰς πλατείας, καὶ ἀναβιβάζουσιν εἰς αὐτὰ τοὺς ὑποψηφίους ἢ τοὺς φίλους αὐτῶν ἵνα ὁμιλήσωσι πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς καὶ τὸν λαόν. Αἱ ἀγγλικαὶ ἐκλογαὶ εἶναι ὡς ἄλλα πεδία μάχης ὅπου τὰ κόμματα γρονθοκοποῦνται γενναίως ἐπ' ἐλπίδι βραβείου· πολλάκις δὲ καὶ οἱ χάριν ἁπλῆς περιεργείας συνερχόμενοι μετέχουσι τῶν γρονθοκοπημάτων. Ὅπως διακρίνωσιν εὐκόλως οἱ ἐκλογεῖς τὸν ἴδιον ὑποψήφιον, φορεῖ οὗτος νὰ διαστέλλεται διά τινος χρώματος· διαμοιράζει δὲ ὁμοιοχρόους ταινίας καὶ πρὸς τοὺς ὀπαδούς του.

Βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ ἐν Ἀγγλίᾳ

χαρακτῆρος τῶν ὑποψηφίων δὲν εὑρίσκεται καθ' ὅλην τὴν ὑφήλιον· μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ὅμως μὴ περιμένετε νὰ ἐξακολουθήσωσι τοὺς αὐτοὺς τρόπους.

» Κατὰ τὴν ἐκλογὴν περὶ ἧς ὁμιλῶ, ἡ ζωηρότης μεταξὺ δύο ἀντιπάλων ὑποψηφίων, τοῦ φίλου μου καὶ ἄλλου τινὸς, εἶχε κορυφωθῆ, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐκλογεῖς ἐγένοντο βιαιότεροι τοῦ συνήθους. Καὶ ὅμως ὁ ἕτερος αὐτῶν ἦτο τοσούτῳ μειλίχιος, ὥστε ὁσάκις ἐρρίπτετο πέτρα ἐναντίον του, ὑπολαμβάνων τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν ἀγάπης τοῦ λαοῦ, ἔσφιγγε τὰς χεῖρας τῶν περὶ αὐτὸν ῥακενδυτῶν ὡς ἂν ἦσαν ἐνθερμότατοι φίλοι του. Ὅλα τὰ οἰκογενειακὰ ἀνέκδοτα, ὅλας τὰς προσωπικὰς ἐλλείψεις, ὅλα τὰ ἐλαττώματα, πρὸς δὲ καὶ αὐτὰ τὰ δυστυχήματα τοῦ ἐναντίου, ἑνὶ λόγῳ, πᾶν ὅ,τι ἦτο πρόσφορον εἰς τὸ νὰ κινήσῃ τὸν γέλωτα ἢ νὰ διεγείρῃ κατ' αὐτοῦ αἴσθημα καταφρονήσεως, ἐξετύλισσον ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καὶ οἱ δύο ἀνταγωνισταί.

» Ἐγὼ δὲ ἀγνοῶν ὅλα ταῦτα ἠγανάκτουν, καὶ δὲν ἐδίστασα νὰ εἴπω ὅτι ἀνάξιον ἀντιπροσώπων μεγάλου ἔθνους, καὶ ἀνεξάλειπτον ὄνειδος προστρίβον εἰς αὐτὸ, ἐθεώρουν τὸ πολίτευμα τοῦτο. Μοὶ ἀπεκρίθησαν ὅμως ὅτι ταῦτα πάντοτε ἐγίνοντο κατ' ἀρχαῖον ἔθος· ὅτι ὡς ἀστειότης ἐλογίζετο ἡ συντριβὴ τῶν κεφαλῶν, ἢ ἡ κατὰ προσώπων ἐκσφενδόνισις θνησιμαίων, καὶ ὅτι αἱ ἐκλογαὶ ἦσαν ἡ ἀποκρέω, ἢ μᾶλλον τὰ Κρόνεια τῶν Ἄγγλων. Καὶ παρατηρητέον ὅτι κατὰ τὴν ἀποκρέω ὁ ἐξυβρίζων φέρει προσωπεῖον, ἐνῷ κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἔχει τὸ πρόσωπον ἀνοικτόν, διότι ταιαύτη ἡ συνήθεια, ἢ μᾶλλον τοιοῦτο τὸ δικαίωμα τὸ καθιερωθὲν ὑπὸ τοῦ συντάγματος.

» Καὶ ὁ μὲν ἀντίπαλος τοῦ φίλου μου ἐγένετο κατηχούμενος, καὶ μετὰ πλείστης ὅσης εὐπειθείας καὶ ταπεινότητος ἀπεκρίνετο πρὸς τοὺς κατηχοῦντας αὐτόν· ὁ φίλος μου ὅμως, γινώσκων τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐκλογέων διότι καὶ ἄλλοτε εἶχεν ὑπάρξει ἀντιπρόσωπος, ἠκολούθησεν ὁδὸν ὁμαλωτέραν. Δὲν εἶχε μὲν ἐναντιωθῆ εἰς τὸν περὶ σιτηρῶν νόμον, εἶχεν ὅμως λάβει τὸ θάρρος νὰ ὑποβάλῃ ὀλίγας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ haheas corpus· καὶ ἐπειδὴ οὔτε θέσιν δημοσίαν οὔτε σύνταξιν εἶχεν, ἐδύνατο νὰ δεικνύῃ ἀνυψωμένον τὸ μέτωπον. Καὶ ὅμως ἐθαύμασα ἰδὼν μετὰ πόσης δραστηριότητος ἐνήργει, αὐτὸς ὁ ὑπερήφανος καὶ ἀνάλγητος, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν σκοπόν του· τὸ μνημονικόν του μοὶ ἐφάνη πλατύτατον, διότι ἐγνώριζε καὶ τοῦ τελευταίου ἀνθρώπου τὸ ὄνομα, τὴν κατάστασιν, τὸν χαρακτῆρα, τὰς ἀδυναμίας· καὶ μετεχειρίζετο ὅλα ταῦτα πρὸς τὸ συμφέρον.

» — Καλ' ἡμέρα σου, Θωμᾶ, ἔλεγε πρός τινα· τί καλὴν ὄψιν ἔχεις! σ' ἐξεφορτώθη ἡ θέρμη; — Ναί, ἀπεκρίθη ὁ Θωμᾶς, μὲ εἶχεν ἀφανίσει. — Χαίρω, Θωμᾶ, δός με τὴν χεῖρά σου. — Καὶ ἔσφιγξε χεῖρα ῥυπαρὰν καὶ κατάμαυρον, ἀποπνέουσαν δυσωδίαν κόπρου. — Ἐμμένεις πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ πολιτικὸν φρόνημα; — Ὦ! ὦ! ἀπεκρίθη ὁ Θωμᾶς· οἱ ἄλλοι μ' ἐπρόσφεραν περισσότερα... πλὴν τοῦ δὲν εἶναι καὶ τόσον ὑπερήφανοι. — Ἔλα δά! ἀγαπητέ μου Θωμᾶ, εἶπεν ὁ φίλος μου. Καὶ λαβὼν αὐτὸν κατὰ μέρος ὡμίλησεν ἐπὶ τρία ἢ τέσσαρα λεπτὰ τῆς ὥρας· φαίνεται δὲ ὅτι ἐχωρίσθησαν καὶ οἱ δύο εὐχαριστημένοι, διότι ἔσφιγξαν καὶ πάλιν τὰς χεῖράς των· ὁ Θωμᾶς μάλιστα ἀναχωρῶν εἶπε· « Μὴν ἀνησυχῆτε, κύριε, ἐγὼ εἶμ' ἐδῶ. »

» Μετὰ δὲ τὸν Θωμᾶν ὁ φίλος μου ἐπλησίασέ τινα γέροντα καὶ εἶπεν· « Ἆ, φίλε μου Γεώργιε, ἐλυπήθην εἰς ἄκρον μαθὼν ὅτι ἔχασες τὰ ποίμνιά σου (εἶχε δὲ μάθει κατὰ τύχην τοῦτο πρὸ ὀλίγου μόνον)· ἔπρεπε νὰ μὲ γράψῃς· θὰ σὲ εἶπῶ ὅμως τί ἐσχεδίασα διὰ νὰ ἐπανορθώσῃς τὰς ζημίας σου. Ἀληθινὰ δὲν μὲ λέγεις πόσα παιδία σου ἔχουν δικαίωμα ψήφου; — Τέσσαρα, εὐγενέστατε. — Καὶ πῶς εἶναι; — Κάκιστα, εὐγενέστατε· δὲν ἠξεύρω μάλιστα τί νὰ κάμω τὸν νεώτερον. — Λυποῦμαι, φίλε μου· πλὴν ἡσύχασε· εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκλογήν μου θὰ φροντίσω τοῦτον μὲν νὰ ὀνομάσω ὑπότροφον τῆς κυβερνήσεως, τοὺς δὲ ἄλλους νὰ διορίσω εἰς θέσεις σταθμαρχῶν, κλητήρων τῆς Βουλῆς καὶ ὑγειονόμων. — Εὐχαριστῶ, εὐγενέστατε. — Νομίζω ὅτι ὁ Νικόλα... — Ὀνομάζεται Νικόδημος, εὐγενέστατε· — Ναί, ὁ Νικόδημος ἤθελα νὰ εἰπῶ, ἠμπορεῖ νὰ γείνῃ ἀξιόλογος γραφεὺς τελωνείου. Εἶναι ἄξιος, ἔ; — Μάλιστα, εὐγενέστατε· εἶναι τοῦ διαβόλου. — Ἡσύχασε. Ὁ δὲ Ἰωά... — Ἰωσήφ, εὐγενέστατε. — Ναί, Ἰωσήφ· ποῦ 'ς τὴν κατάραν ἔχω τὸν νοῦν μου!.. Ὁ Ἰωσὴφ λοιπὸν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ κάλλιστα εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Βουλῆς. — Γράφει, εὐγενέστατε, ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. — Θαυμάσια! Δὲν μὲ λέγεις ἐν τοσούτῳ, φίλε μου, ἀγαπᾷς πάντοτε τὸν ταμβάκον; — Τὸν ἀγαπῶ καθὼς πάντοτε· εἶναι ὅμως τόσον ἀκριβός! — Δός με νὰ πίω ὀλίγον καὶ ἀργότερα σὲ στέλλω μὲ τὸν ὑπηρέτην μου μίαν ὀκὰν ἀπὸ τὸν περιφημότερον, τὸν ὁποῖον ἀγόρασα ἐπίτηδες διὰ σέ. — Εὐχαριστῶ, εὐγενέστατε. — Λοιπὸν αὔριον θὰ ὑπάγῃς νὰ ψηφοφορήσῃς μὲ τοὺς τέσσαράς σου υἱούς. — Ναί, ναί, εὐγενέστατε, δὲν θὰ λείψωμεν. Τὸ ἑσπέρας ὁ φίλος μου ἠγόρασε ταμβάκον ἐκ τοῦ χειροτέρου, καὶ ἔστειλεν εἰς τὸν Γεώργιον.

» Μετὰ ταῦτα ἐλθὼν πρὸς νέον καθαρῶς ἐνδεδυμένον· — Πῶς ἐδῶ, Δημήτριε; εἶπε· μήπως δὲν ἔχῃς θέσιν; — Ναί, κύριε. — Καὶ ἐψηφοφόρησες; — Ὄχι, κύριε. — Πολλὰ καλά· ἠξεύρεις ὅτι εἶμαι ὑποψήφιος. Θὰ φροντίσω νὰ σ' εὕρω θέσιν. — Δὲν ὑποφέρω πλέον, κύριε, νὰ εἶμαι δοῦλος· προτιμῶ νὰ διορισθῶ ὑπάλληλος τῆς κυβερνήσεως. — Αὐτὸ ἐνόησα καὶ ἐγὼ, φίλε μου.

» Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ γραῖά τις πλησιάσασα τὸν φίλον μου τὸν ἐπέπληξε μετὰ τραχύτητος ὅτι παρέβη τὰς ὑποσχέσεις του, ὅτι ἐψηφοφόρησε κατὰ τῶν συμφερόντων τοῦ τόπου, καὶ ἀπηρίθμησε δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσα ἁμαρτήματα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσε καὶ πράττων καὶ μὴ πράττων τὰ δημόσια· ἀλλ' ὁ φίλος μου ὑπέφερε τὰς ἐπιπλήξεις μετὰ μεγίστης καρτερίας καὶ ὑπομονῆς, καὶ κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ δελεάσῃ τοσοῦτον τὴν γραῖαν, ὥστε ἀναχωροῦσα ὑπεσχέθη νὰ στείλῃ τὸν υἱόν της νὰ ψηφοφορήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΠΕΡΙ ΔΡΟΝΤΟΥ Ἢ ΔΙΔΟΥ.

(Γαλ. Dronte. Λατ. Didus).

—ooo—

Οἱ πρῶτοι ἐπισκεφθέντες τὴν Βουρβόνειον νῆσον ἀπήντησαν ἄγνωστόν τι πτηνὸν τὸ ὁποῖον οὐδέποτε πλέον εὑρέθη ἀλλαχοῦ. Οἱ χονδροὶ καὶ δύσμορφοι αὐτοῦ πόδες μόλις ἐβάσταζον τὸ μεγάλον αὐτοῦ σῶμα, δὶς μεγαλήτερον τοῖς ἀφρικανῆς μελεαγρίδος. Εἶχε τετρατώδη κεφαλὴν φέρουσαν σκληρὸν καὶ ἐπικαμπὲς ῥάμφος, τὰ πτερά του ἦσαν πυκνὰ ἀλλ' ἐστερεῖτο πτερύγων. Ἐπειδὴ καὶ τὸ κρέας του ἦτο ἀηδὲς τὴν γεῦσιν, ὀργισθέντες τρόπον τινὰ οἱ ἀνακαλύψαντες αὐτὸ ἤρχισαν νὰ τὸ καταδιώκωσι καὶ ἐξολοθρεύωσιν· ἐπειδὴ δὲ ἕνεκα τῆς κατασκευῆς του δὲν ἠδύνατο νὰ πετᾷ οὐδὲ νὰ τρέχῃ εὐκόλως, συνελαμβάνετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν παίδων. Ὡς ἐκ τούτου τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ πτηνοῦ ἠλαττώθη, καὶ νῦν ἐξηλείφθη παντάπασι, μόλις σωζομένων ὀλίγων τινῶν ὀστέων αὐτοῦ ἔν τισι μουσείοις τῆς Εὐρώπης. Ἐν τῷ ἐν Παρισίοις μουσείῳ τῆς φυσικῆς ἱστορίας εὑρίσκεται μία κεφαλὴ καὶ εἷς ποῦς αὐτοῦ. Τινὲς ὅμως φρονοῦσιν ὅτι σώζεται εἰσέτι εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μαδαγασκάρης. Τὸ πτηνὸν τοῦτο, ὑπὸ μὲν Λαθάμιος θεωρεῖται παραπλήσιον τοῦ εἴδους τῶν στρουθίων, ὑπὸ δὲ Κυβιέρου τοῦ τῶν ἀλεκτρυονοειδῶν, ὑπὸ Τεμίγκου τῶν ἀπτηνοδύτων, καὶ ὑπὸ Βλαιβιλλίου τῶν γυπῶν. Ἡ γνώμη τούτου εἶναι καὶ ἡ γενικωτέρα.

Ι. ΔΕΚΙΓΑΛΑΛΑΣ.

ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΕΙΟΝ.

—ooo—

Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὸν λόγον τὸν ὁποῖον ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει Ἐμπορικοῦ Παιδαγωγείου ἀπήγγειλε κατὰ τὰς τελευταίας ἐνιαυσίους ἐξετάσεις, καὶ τὸν πίνακα τῶν μαθημάτων ὅσα θέλουσι διδαχθῆ τὸ προσεχὲς σχολικὸν ἔτος. Μὲ ὅλας τὰς δυσκολίας πρὸς ὅσας ἀναγκάζονται νὰ παλαίωσιν ἀδιακόπως εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσοι ἐπιδίδονται εἰς σύστασιν σχολείων, ἔκδοσιν συγγραμμάτων καὶ τὰ τοιαῦτα, μὲ ὅλας τὰς ἀντιπράξεις αἵτινες ἐγένοντο κατὰ τοῦ Ἐμπορ. Παιδαγωγείου, ὁ διευθυντὴς αὐτοῦ ἀξιεπαίνως ἐπιμένων ἔφερε καρποὺς ἀμείβοντας ἠθικῶς κἀντὰς θυσίας του. Τὸ Ἐμπορ. Παιδαγωγεῖον εὐδοκίμησε καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὴν περὶ τὰ ἤθη ἐπιμέλειαν. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι θέλει εὐδοκιμήσει ἔτι μᾶλλον ἐὰν τύχῃ καὶ συνδρομῆς ὑλικῆς, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν εὐοδοῦται.

ΒΙΒΛΙΑΚΑ.

—ooo—

Τὰ ἑξῆς βιβλία δὲν περιέχονται εἰς τὸν Κατάλογον τοῦ Κ. Παπ. Βρετοῦ·

Φίλιππος, τραγῳδία συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Βίκτωρος Ἀλφιέρου, καὶ ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν διάλεκτον. Παρεστάθη εἰς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ θέατρον πρώτην φορὰν κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1820. Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίοις νεοσυστάτου τυπογραφείου 1820.

Ἑρμιόνη ἢ ἡ μεμνηστευμένη τοῦ ἅδου. Τραγῳδία παθητικὴ εἰς πέντε τμήματα, ὑπὸ τοῦ Κ. Ζιπελλέρου, μετενεχθεῖσα δὲ εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν ὑπὸ Ζ. Μ. διὰ ῥυθμικῶν ἰάμβων. Ἐν Πέστῃ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ τυπογραφείου τοῦ εὐγενοῦς Ματθαίου Τράττνερ ἐκ Πετρόζης 1826.

ΣΗΜ. Τοῦ αὐτοῦ Ζ. Μ. εἴδομεν μετάφρασιν Τῆς Σεμιράμιδος καὶ τοῦ Βρούτου τοῦ Βολταίρου, ἐκδεδομένην ἐν Βουκουρεστίοις τὸ 1844 ἔτος.

Γεώργιος Δαντῖνος ὁ ἐντροπιασμένος σύζυγος. Κωμῳδία εἰς πράξεις τρεῖς, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ περιφήμου Γάλλου Μολιέρου, μεταφρασθεῖσα δὲ εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν διάλεκτον παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀριστείου. Ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου τυπογραφείου κατὰ τοὺς 1827.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΜΑΚΡΟΒΙΟΤΗΣ. Εἰς τὸ χωρίον Ἄρνα τοῦ δήμου Φελλίας τῆς Λακεδαίμονος, ἐπιζῇ γέρων τις ἱερεύς, Ι. Γάββαρης καλούμενος, πατὴρ τοῦ φαλαγγίτου Ν. Γάββαρη, ὅστις διατρέχων ἀκριβῶς τὸ 109 ἔτος τῆς ἡλικίας του, διατηρεῖ ἐν καλῇ καταστάσει τάς τε διανοητικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, καθόσον ὁ ἑκατονταεννεαετὴς οὗτος θύτης, συνειθίζων νὰ μεταλαμβάνῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων κατὰ μῆνα, ἱερουργεῖ ἀκόπως καὶ ἐλευθέρως αὐτὸς μόνος. Ἐκ τῶν αἰσθήσεών του μόνη ἡ ὅρασις φαίνεται ὀλίγον ἐξησθενημένη· ὅταν δὲ πρὸ δύω μηνῶν ἐκλήθη ἐκεῖ ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης, διὰ νὰ τῷ συντάξῃ ἓν συμβόλαιον, ἠπόρησε διὰ τὸ ἀντιληπτικὸν καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ γέροντος τούτου. Ὁ πώγων αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του δὲν ἐλευκάνθησαν ἀκόμη ἐντελῶς, οἱ δὲ ὀδόντες του διατηροῦνται ἐν ἀξιολόγῳ καταστάσει.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ χωρίον Γράμουσα τοῦ δήμου Ἕλους ἐπιζῇ γέρων τις ὀνομαζόμενος Παναγιώτης Κερσιζώτης, ὅστις διάγων τὸ 120 ἔτος τῆς ἡλικίας του διατηρεῖ καλῶς τὰς δυνάμεις του, ἐξακολουθῶν εἰσέτι τὰς κοπιώδεις γεωργικὰς του ἐργασίας.

Εἰς τὸ χωρίον Λεῖμονα τοῦ δήμου Τρινάσου ὑπάρχει γυνή τις ὀνομαζομένη Καλιούζενα ἐτῶν 120,

τῆτις ἐξακολουθεῖ καὶ ἤδη νὰ φέρῃ ὡς καὶ πρότερον ἐλευθέρως τὸ βαρέλι ἐπ' ὤμων, τὸ ὁποῖον καμίζει ἡ προβεβηκυῖα αὕτη Σπαρτιάτις ἀπὸ τὸν παρακείμενον ποταμὸν Εὐρώταν. (ΑΡΚΑΔΙΑ.)

ΓΥΝΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΣ. Τὸ 1792 ἔτος ἡ Ἀγγελικὴ Δυχεμέν, θυγάτηρ, ἀδελφὴ καὶ σύζυγος γάλλων στρατιωτικῶν, γεννηθεῖσα καὶ ἀνατραφεῖσα ἐν στρατοπέδοις, κατετάχθη καὶ αὐτὴ στρατιῶτις τῇ συγκαταθέσει τοῦ στρατηγοῦ Καζαβιάγκα. Καὶ ἐπειδὴ διεκρίθη εἰς πολλὰς μάχας προεβιβάσθη ταχέως. Εἷς τινα μάχην ἐπολέμησεν ὡς ἀληθὴς ἥρως καὶ ἐτραυματίσθη δίς. Παρατηρήσασα δὲ ὅτι παρ' ὀλίγον ἐξέλιπεν ἡ πυρῖτις τοῦ τάγματος εἰς ὃ ὑπηρέτει, μετέβη διὰ νυκτὸς εἰς ἄλλο μέρος, εὗρε καὶ ἐφόρτωσεν εἰς ἑξήκοντα γυναῖκας πολεμεφόδια, ἔφερεν ὀπίσω αὐτά, καὶ δι' αὐτῶν ὑπερασπίσθησαν τὸ ὀχύρωμα ἐπὶ 48 ὥρας ἕως οὗ ἔφθασε βοήθεια.

Ἄλλοτε πάλιν εἴς τινα πολιορκίαν ἐνήργει χρέη πυροβολητοῦ, καὶ τραυματισθεῖσα δεινῶς ἐβιάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ στρατόπεδον. Κηρυχθεῖσα δὲ ἀπόμαχος ὠνομάσθη ἀνθυπολοχαγός. Ὁ δὲ Ναπολέων Γ' ἀπένειμεν αὐτῇ τὸ παράσημον τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς καὶ τὸ μετάλλειον τῆς Ἁγίας Ἑλένης.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀμαζόνος ταύτης ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι γυναῖκες· εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τῆς Μαγέντας ἦσαν δύο τοιαῦται, ἀμειφθεῖσαι καὶ διὰ μεταλλείου διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν.

ΤΟΛΜΗΡΟΤΑΤΟΣ ΑΚΡΟΒΑΜΩΝ. Διατρίβει σήμερον εἰς τὴν Ἀμερικὴν Γάλλος τις ἀκροβάμων, Βλονδὲν τὸ ὄνομα, εἰς ἄκρον τολμηρός. Δὶς διέβη ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τὸν περιώνυμον καταρράκτην Νιαγάραν, πρῶτον μὲν ἐπὶ σύρματος σιδηροῦ, δακτύλου πάχος ἔχοντος, δεύτερον δὲ ἐπὶ σχοινίου. Τῆς δευτέρας ταύτης διαβάσεως τὴν περιεργοτάτην περιγραφὴν ἐρανιζόμενοι ἐξ Ἀμερικανικῆς ἐφημερίδος παραθέτομεν ἐνταῦθα·

« Ἡ διάβασις ἔμελλε νὰ γείνῃ τὴν 5 ὥραν τῆς ἑσπέρας· καὶ ὅμως ἀμφότεραι αἱ ὄχθαι τοῦ Νιαγάρα, μεταξὺ τοῦ καταρράκτου καὶ τῆς κρεμαστῆς γεφύρας κατεκλύσθησαν ἐνωρὶς ὑπὸ χιλιάδων θεατῶν, τῶν πλείστων ἐλθόντων ἵνα ἴδωσι τὸν ἀκροβάμονα κατακρημνιζόμενον εἰς τὸ βάραθρον ἐφ' οὗ ἠξίου νὰ διαβῇ. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐνόμιζον ὅτι τὸ σχοινίον δὲν εἶχεν ἱκανὴν δύναμιν ἵνα βαστάσῃ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ἄνθρωπον βάρος ἔχοντα 142 λιτρῶν. Ναὶ μὲν δὲν ἦτο πολλὰ λεπτόν, διότι εἶχε πάχος τριῶν δακτύλων καὶ 1/4, ἀλλ' ἴσια ἴσια ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάχους προήρχετο ὁ κίνδυνος· διότι πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μένῃ εὐθὺ ἐκ 1300 ποδῶν συγκειμένου τοῦ μήκους; Ὅθεν ἐπιστεύετο κοινῶς ὅτι εἰς τὸ μέσον θὰ ἐσχηματίζετο καμπύλη ἐκ 50 ποδῶν. Ἂν καὶ ἐτέντωσαν τὸ σχοινίον μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις, πάλιν ἡ καμπύλη ἦτο ποδῶν 60. Πάντες λοιπὸν οἱ θεαταὶ περὶ τὰς 12 περίπου χιλιάδας, ἠπόρουν πῶς θὰ διέβαινε τὴν καμπύλην αὐτήν.

» Αἱ ὄχθαι εἰς τὰς ὁποίας ἐδέθησαν αἱ δύο ἄκραι τοῦ σχοινίου ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων 1100 πόδας, εἶναι ὅλως ἀπόκρημνοι πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀμερικῆς, καὶ ἔχουσιν ἐνταῦθα μὲν ὕψος 160, ἀντιπρὸ δὲ 170 ποδῶν. Εἰς τὸ βάθος τοῦ τρομεροῦ τούτου ἀποστήματος ὁ Νιαγάρας φαίνεται γαληνιαίζων μεταξὺ τοῦ φοβεροῦς μυκηθμοῦ καὶ τὰ ἄπειρα ἅλματά του· καὶ ὅμως τοιαῦτη εἶναι ἐκεῖ ἡ ὁρμὴ τοῦ ῥεύματος, ὥστε οἱ ἐπιστήμονες δὲν κατώρθωσαν ἔτι νὰ εὕρωσι τὸν πυθμένα τοῦ ποταμοῦ· διότι τὸ ὕδωρ παρασύρει καὶ τοὺς βαρυτέρους καταπειρατῆρας ὡς ἄλλους φελλούς.

» Ταύτην λοιπὸν τὴν ἄβυσσον, τὴν ὁποίαν καὶ μόνον παρατηρῶν τις καταπλήττεται τὰς ὄψεις, ἦλθε νὰ διαβῇ ὁ ἀκροβάμων, φορῶν κίτρινα ὑποδήματα, χιτῶνα μεταξωτὸν ἐπίσης κίτρινον καὶ κατάστικτον διὰ χρυσῶν ποικιλμάτων. Τὴν 4 καὶ 1/2 ὥραν εἶπε πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἀμερικανικὴν ὄχθην θεατὰς ταῦτα· « Ἐὰν τις ἐξ ὑμῶν, κύριοι, ἐπιθυμῇ νὰ διαβῇ ἀπέναντι, τὸν σηκόνω εἰς τὴν ῥάχιν μου· » ἀλλ' οὐδεὶς ἐδέχθη τὴν εὐγενῆ ταύτην πρόσκλησιν.

» Τότε ἐπάτησε γενναίως εἰς τὸ σχοινίον, ἐβάδισε στερεῶς καὶ ταχέως, ὑψωμένον ἔχων τὸ μέτωπον, γυμνὴν τὴν κεφαλήν, καὶ μὴ κρατῶν βάρος ἀνὰ χεῖρας. Καὶ οἱ μᾶλλον ἀτρόμητοι ἰδόντες αὐτὸν οὕτω πως κρεμάμενον ἐπὶ τῆς ἀβύσσου ἀνέφριξαν· πᾶσα συνομιλία κατέπαυσεν, οὔτε ἀναπνοὴ ἠκούετο, καὶ ἐν μέσῳ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης σκηνῆς ἐνόμιζες ὅτι μόνος ζῶν ὑπῆρχεν ὁ Βλονδὲν καὶ ὁ καταρράκτης αὐτός, οὗ τινος οἱ βροντώδεις μυκηθμοὶ συνήχουν μὲ τὸν χορὸν τοῦ ἀκροβάμονος· διότι ἐχόρευε, ποτὲ μὲν πηδῶν, ποτὲ δὲ στηριζόμενος ἐφ' ἑνὸς ποδὸς καὶ ἄλλοτε ἐξαπλούμενος ὕπτιος, στρεφόμενος, περιστρεφόμενος ἢ καὶ καθήμενος ὡς ἱππεύς. Τοιαῦτα πράττων ἔφθασε μέχρι τοῦ μέσου τοῦ σχοινίου.

» Ἐνταῦθα δὲ ἐστάθη ὄρθιος, ἔκυψεν ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἀβύσσου ὡς ἂν προέκυπτεν ἀπὸ παραθύρου ἵνα ὁμιλήσῃ πρὸς διαβάτην, καὶ ἐξετύλιξεν ἠσύχως μακρὸν καὶ λεπτὸν σχοινίον, οὗ τινος τὴν ἄκραν λαβὼν ὁ πλοίαρχος μικροῦ ἀτμοπλοίου, ἔδεσεν εἰς αὐτὴν φιάλην οἴνου τὴν ὁποίαν ἀνέσυρεν ὁ ἀκροβάμων. Οὗτος δὲ χαιρετίσας τοὺς πολυαρίθμους θεατὰς προέπιεν ὑπὲρ αὐτῶν, ἔρριψε τὴν φιάλην εἰς τὸν ποταμὸν καὶ διευθύνθη πρὸς τὴν Καναδικήν, ὅπου ἔφθασεν ἐντὸς 19 λεπτῶν τῆς ὥρας μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς ὄχθης ἀναχώρησιν.

» Διατρίψας ἐνταῦθα ἡμίσειαν ὥραν ἀνέβη καὶ πάλιν εἰς τὸ σχοινίον, καὶ ἐντὸς ὀκτὼ λεπτῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην, πλαγιάσας μάλιστα καὶ δύο λεπτὰ ἐπὶ τοῦ σχοινίου.

» Αἱ χειροκροτήσεις, αἱ ἐπευφημίαι καὶ αἱ κραυγαὶ ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε καὶ τοῦ καταρράκτου αὐτοῦ ἡ βοὴ δὲν ἠκούετο. Οἱ δὲ μᾶλλον ἐνθουσιασθέντες ἁρπάσαντες αὐτὸν τὸν ἐκάθισαν εἰς τοὺς ὤμους των καὶ τὸν περιέφεραν. Ἔπειτα τὸν ἐπεβίβασαν εἰς ὄχημα καὶ θριαμβεύοντα τὸν μετέφεραν εἰς τὸ χωρίον, συνοδευόμενον καὶ παρ' ἄλλων θεατῶν. »